

નિવેદન

આ પુસ્તકમાં રહેલ ભાગ ૪ માં લખાયેલ રેડીઓ, એક્ટ્રીવિટી સંબંધેનું, વિસ્તારથી લખાયેલ, અંગ્રેજી ભાષાંતર લેખક તરફથી હુંક સમયમાં છપાઈ બહાર પડશે.

લેખક.

અનુક્રમણિકા

ભાગ ૧ શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ મુખ્ય સિદ્ધાંતો.

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	શતપથ બ્રાહ્મણની વ્યાખ્યા ...	૧
૨	શતપથ બ્રાહ્મણનો કાળનિર્ણય ...	૫
૩	અગ્નિઅગિર ...	૬
૪	સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ ...	૧૧
૫	સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ (ચાકુ) ...	૧૭
૬	દેવની મંથ્યા ...	૧૯
૭	દાતૃ અગર અમુર ...	૨૨
૮	પૃથ્વીમાં અને અમાતામાં ...	૨૪
૯	મોમ ...	૩૫
૧૦	અગ્નિ આહવનીય અને અગ્નિ ગાદીપત્ય ...	૫૦
૧૧	વિષ્ણુનું પરિભ્રમણ ...	૫૧
૧૨	વજ્ર, વિજળી ...	૬૭
૧૩	નાદચક્ષુ, ગદાના ...	૭૨
૧૪	પશુદોષ ...	૮૧

ભાગ ૨ અશ્વમેધ

[પૃ. ૯૧ થી પૃ. ૧૨૬ સુધી]

ભાગ ૩ બાધ/બલમાં રહેલ અનુક્ર વિધાનોની શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ સિદ્ધાંતો સાથે સરખામણી

[પૃ. ૧૨૫ થી પૃષ્ઠ ૧૪૪ સુધી]

ભાગ ૪ રેડિયો એક્ટીવિટી

પ્રકરણ	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	આલ્ફા કણોનું જ્ઞાન	૧૪૫
૨	છિન્નભિન્ન કરાયેલ આલ્ફામાં રહેલ રેડીઓ એક્ટીવિટી	૧૪૮
૩	વિદ્યુતમાં રહેલ જુદી જુદી જાતનાં કિરણો, ...	૧૪૮
૪	સાદક્યોટ્રોન	૧૫૦
૫	પિન્ડે પ્રોથેલાન્ડે	૧૫૧
૬	પૃથ્વીકપી આલ્ફાનું છિન્નભિન્ન થવું ...	૧૫૫
૭	પ્રીથ્વીમા અને અમાવાસ્યા	૧૫૬
૮	વિદ્યુતનું પરિવ્રમણ	૧૬૨

ઉપસંહાર

શુદ્ધિપત્ર

પૃષ્ઠ	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૧૩-૩૭-૪૬-૮૧, ૯૫, ૧૨૭.	Radio Emrgy	Radio Activity.
૩	પરિભ્રામણ	પરિભ્રમણ
૪	અવનો ચક્રને	અર્ને ધ્રુવચક્રને
૧૯	વિદ્યુત	વિદ્યુત
૬૯	રદટ	રદય
૭૧	વિદ્યુતની	વિદ્યુતના
૭૩	તરીકે	રીતે
૧૦૧	૩૬૦+૪	૩૬૦×૪
૧૦૬	પશવી દે દેવીનામ્	પશવો વૈ દેવાનામ્
૧૦૯	Electrons	Electrons
૧૩૩	કપલ	કપાલ
૧૪૦	આકાર	આહાર
૧૪૩	અભયતો	સમયતો

પ્રસ્તાવના

ભારત વર્ષમાં, બિન્ન બિન્ન પ્રકારના ધર્મના સિદ્ધાંતો પ્રવર્તે છે, જેનું સંશોધન કરવા, ઠેકઠેકાએ પ્રવચન થાય છે તથા પરિપક્વો બરાબ છે; પરંતુ મનુષ્ય સ્વભાવને રચીકર ઉદ્ધત હજી મુધો મળી આવ્યો નથી. ધર્મના સિદ્ધાંતોમાં ભાવના અને વિજ્ઞાનનો સમાવેશ હોવો જોઈએ, એવું વિદ્વાનોનું માનવું . આવા ધર્મના સિદ્ધાંત લગભગ સર્વ ધર્મના પુસ્તકોમાં મળી આવે છે. 'વેદ' ધર્મના સિદ્ધાંત જતાવનાર સાહિત્ય હોય વેદના અંદર રહેલ અમુક ભાગના રહસ્ય ઉપર પ્રકાશ પાડવા લેખકે અહિં પ્રયાસ કરેલ છે જેની અંદર દર્શાવેલો હોય, તે સુગ વાંચક વર્ગ સુધારી ક્ષેત્રે એવી લેખક આશા રાખે છે.

વેદના સાહિત્ય ઉપર લખવું એ નાનીમુની વાત નથી. વિદ્વાનો પણ વેદના સાહિત્ય ઉપર સંપૂર્ણ પ્રકાર પાડવા કોઈવાર અસમર્થ નિવડ્યા છે અને છતાં ઘણા વિદ્વાનોએ વેદના સંબંધે લખવા પ્રયાસ કર્યો છે તેવી રીતે લેખકનો આ પ્રયાસ જૂલ બરેલ હશે છતાં અસ્થાને તો નહિ ગણાય. પુષ્પદંતાચાર્યે શ્રી શિવ મહિમ્નઃ સ્તોત્રના પ્રથમ શ્લોકના ઉત્તરાર્ધમાં કહ્યું છે કે

અથાવાચ્યઃ સર્વે સ્વમર્તિ પરિણામા વધિગૂણન્
મમાપ્યેવ સ્તોત્રે હર નિરવગાદઃ પરિકરઃ
ઉપરોક્ત ન્યાયે લેખકનો આ પ્રયાસ છે.

'શતપથ બ્રાહ્મણ' એ શુક્લ યજુર્વેદનો એક ભાગ છે, જેમાં મૈત્રાયણી શાખા, વાજસનેયી માધ્યન્દિન શાખા તથા કણ્વ-શાખાના સિદ્ધાંતો રહેલા છે. શુક્લ યજુર્વેદના ઘણા મન્ત્રો, કુંડિકાઓ રૂપે શતપથ બ્રાહ્મણમાં મળી આવે છે, એટલું જ નહિ પણ ઋગ્વેદના અમુક મન્ત્રો તેના મૂળ પાદમાં શતપથ બ્રાહ્મણમાં મળી આવે છે.

શતપથ બ્રાહ્મણમાં મળી આવતી અનુક્ર આખ્યાયિકાઓ નવા વિચારશ્રેણી બાઇબલ (Holy Bible) માં મળી આવે છે બાઇબલમાં રહેલ સિદ્ધાંતો મમળવનાર મૂળ વ્યક્તિ હજરત મુસા છે જેથી હજરત મુસા પ્રથમ થયા કે શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો પ્રથમ જાણવામાં આવ્યા તે નક્કી કરવું આવશ્યક છે

શતપથ બ્રાહ્મણ કાળ નિર્ણય આ પુરતકના પ્રકરણ રમાં આવેલો છે જે આધારે દલીલ થકાય છે કે આજથી ૬૫૬૩ વર્ષ પૂર્વે શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો જાણવામાં આવ્યા છે

હજરત મુસા (Moses) કે જેણે માર્શિસમાં રહેલ મુખ્ય સિદ્ધાંતો જન સમાજને સમજાવ્યા છે, તથા જેની ઝાખી શતપથ બ્રાહ્મણમાં થાય છે તે હજરત મુસા આજથી ૬૫૬૩ વર્ષ પૂર્વે થયા તે જોઈએ.

હજરત મુસાનો જન્મ, મિસરદેશ Egypt માં થયો તે વખતે ઈઝરાયલ કોમ, મિસર દેશમાં ગુલામી ભોગવતી હતી હજરત મુસા પુખ્ત ઉંમરમાં આવતા તેણે ઈઝરાયલ કોમને પર્પટન કરાવી મિસર દેશમાંથી હાવના સિરીઆમાં આણી અને ગુલામીમાંથી મુક્ત કરી રવતત્ર બનાવી

તે વખતે અશ્વિની નક્ષત્ર (Aries the Ram) વિપુલદત ઉપર દરો એવું અનુમાન કરાય છે કારણ કે આજે પણ ઈઝરાયલ કોમ અશ્વિન માસ (Nisan)ને પવિત્ર માસ તરીકે માને છે અને અશ્વિન માસ અશ્વિની નક્ષત્ર સાથે સંકળાયેલ છે તે તો સંદેહ કોષ્ટ જાણે છે. અશ્વિની નક્ષત્ર આજથી ૩૦૦૦ વર્ષ પૂર્વે વિપુલદત ઉપર હતું

૨ હજરત મુસા ભગવાન શુદ્ધ પહેનાના સમયમાં થયેલ છે અને ભગવાન શુદ્ધ, જીસસ ક્રીસ્ટના પહેવાના સમયમાં થયેલ છે કારણ કે, હજરત મુસાએ સમજાવેલ સિદ્ધાંતોમાં ભગવાન શુદ્ધના સિદ્ધાંતોની ઝાખી થતી નથી જ્યારે જીસસ

કાષ્ટરે સમગ્રવેલ સિદ્ધાંતોમા, ભગવાન બુદ્ધના સિદ્ધાંતોની ઝાખી થાય છે. જુસસ કાષ્ટરે આજથી ૧૮૫૦ વર્ષ પૂર્વે થયા, ભગવાન બુદ્ધ ત્યાર પહેલાં એટલે આજથી ૨૫૦૦ વર્ષ પૂર્વે થયા અને હજરત મુસા ત્યાર પહેલાના સમયમા થયા.

૩ અમેગીનન માર્ટિનિઝ્ટ મી. રોમર્ટ રીપને તેના 'Believe it or not' નામના પુસ્તકમા નખે છે કે હજરત મુસા તથા તેનો ભાઈ 'આરન' ઇ સ પૂર્વે ૧૩૦૦ વર્ષના (આજથી ૩૩૦૦ વર્ષ પૂર્વે)ના અરસામા થયા.

ઉપરોક્ત ત્રણ મુદ્દાથી નક્કી થાય છે કે હજરત મુસા આજથી લગભગ ૩૩૦૦ વર્ષ પૂર્વેના સમયમા થયા જ્યારે શતપથ બ્રાહ્મણ આજથી ૬૫૬૩ વર્ષ પૂર્વે લખાયુ છે એટલે કે શતપથ બ્રાહ્મણ પ્રથમ લખાયુ છે અને ત્યાર પછી લગભગ ૩૨૬૨ વર્ષ પછીના સમયમા હજરત મુસા થયા જેણે શતપથ બ્રાહ્મણમા રહેલ સિદ્ધાંતોને એક, યા, બીજા રૂપમા ગાંધર્વના મૂક્યા હશે એમ અનુમાન કરી શકાય.

'વિશ્વભારતી' નામના ત્રૈમાસિક સમાચાર પત્રમા, થોડા સમય પહેલાં એક લેખ આવેલ જેમા લખ્યુ હતુ કે ઇ સ પૂર્વે ૧૪૦૦ વર્ષ (આજથી પૂર્વે ૩૪૦૦ વર્ષ)ના સમયનો એક શિનાનેખ, માગીની ઈટ ઉપર પકાવેલ, મેસેપોટમીયાના એક પ્રાતમાથી, ખોદકામ કરાવતા મળી આવેલ છે જેમા ત્યાંની બાપામા લખેલ છે કે 'આ સધિની શરતો આપણને, મિત્રા વરણુ, ઇન્દ્રના માલિકે પજાવે' આ સધિ મિત્રાની આર્થોએ (મિત્રાવરણુ અગર મૈત્રાવણી સાખ્યાના યજુર્વેદિ આર્થો) એશિ રીયન વસતા તે વખતે વમના ત્યાંના બોકોલ, લગાઈમા હરાવી, કરાવી હતી એનુ ઉપરોક્ત શિનાનેખ ઉપર લખેલ છે.

મિત્રાવરણુ અને ઇન્દ્ર, શતપથ બ્રાહ્મણમા જેની મહત્તા બતાવવામા આવી છે એવા દેવોમાના મુખ્ય દેવ છે ઉપરોક્ત

શિવાનેષ હજરત મુસાના સમય પહેલા એકાદ એક પહેલાને હોય તેવું જણાય છે જે વખતે સિરીયા અને મેસેપોટમીયામાં, શતપથ બ્રાહ્મણના મિદ્ધાતો જોરશોરથી ચાલતા હશે એમ ઉપરોક્ત શિવાનેષ ઉપરથી જણાય છે અને સદનહુ સિદ્ધાંતોની સિદ્ધિને લેખે તેમાં કદાચ રહસ્ય રહેલું હશે એવું હજરત મુસાને જણાતા, તેણે જાણે અજાણે પણ શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો માર્ગગતમાં મુક્યા હશે એમ અનુમાન કરી શકાય.

શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ અમુક આખ્યાયિકાઓ તથા અમુક સિદ્ધાંતો જેની કાખી બાઈગવમાં થાય છે તે વિષે આ પુસ્તકના ભાગ ૩ માં લખવામાં આવેલ છે.

છેદના ૨૦૦ વર્ષ દરમ્યાન પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ શતપથ બ્રાહ્મણ ઉપર વ્યક્ત કરેલ માર્ગગત—

આ વિદ્વાનોના મુખ્ય ત્રણ વ્યક્તિ જેવામાં આવે છે

પ્રો. મેકમીનર

પ્રો. યેમર

પ્રો. ડ્યુલઅસ એર્ગલિંગ

પ્રો. મે સમૂતરે શતપથ બ્રાહ્મણ સંબંધે વ્યક્ત કરેલ અભિપ્રાય આ પુસ્તકના ભાગ ૨ અધ્યયેષ ૫૩ ૧૩ આ ૭ બા ૮ માં લખાયેલ કોઈ અર્થ આપેલ નથી.

prof. j. h. e. ling નામના વિદ્વાને શતપથ બ્રાહ્મણના અક્ષરશઃ તરજુમો અંગ્રેજીમાં કરી જન સમાજ ઉપર મહદ્ ઉપકાર કરેલ છે, પરંતુ શતપથ બ્રાહ્મણ માર્ગગતના (Code Language) માં લખાયેલ હોય, તેનું રહસ્ય જ્યુલિઅમ એર્ગલિંગના સમજવામાં આવ્યું નથી એવું, તેણે લખેલ, તે સંબંધેની પ્રસ્તાવના ઉપરથી જણાય છે.

Part 2—The Brahmins it is well-known, form our chief if not our only source of

information, regarding one of the most important periods in the social and mental development of India.

Now these theological treatises, composed chiefly with the view of elucidating the sacrificial texts and explaining the origin and hidden meaning of the various rites, form one of the most important developments, of the literature of the period which succeeded the system of arrangement at the sacrificial ceremonial and in which we must place the gradual consolidation of the Brahminical history. They are essentially, digests of a floating mass of single discourses or dicta on various points of the ceremonial of worship, ascribed to individual teachers and handed down orally in the theological schools. Single discourses of this kind were called *Brāhman*, probably either because they were intended for the instruction and guidance of priests (*Brāhmins*) generally, or because, they were for the most part, the authoritative utterances of such as were thoroughly versed in the Vedic and sacrificial lore and competent to act as *Brāhmanas* or superintending priests.

And notwithstanding the general emptiness of the speculations of the Indian theologians, there are as Prof. Max Müller observes Passages

in the Brahmins full of genuine thought and feeling and most valuable as pictures of life and as records of early struggles which have left no trace in the literature of other nations.

Of all the schools of the old yjns, those of the Taittiriyas seem to have attracted by far the greatest number of adherents, and in southern India their texts have continued pre-eminently the subject of study till the present day. In the northern India on the other hand, they have been largely superseded by their later rivals. On account of the lucid arrangement of their sacred texts, the Vajrasaneyins called the White (Shukla) yjyur Veda, the term Black or Dark (Krishna) Yajur Veda, being for the opposite reason applied to the texts of the older school.

ઉપરોક્ત વિધાનમા કહેતામા આવેન ૪ મુદા રખટતા માગે છે —

૧ તેનેરીય સહિતા

૨ ઉત્તર દિફુરતામા પ્રચલિત શુદ્ધ યજુર્વેદ

૩ દક્ષિણ દિફુરતામા પ્રચલિત કૃષ્ણ યજુર્વેદ

૪ વાજસનેયી

૧ તેનેરીય સહિતા કાડ ૧ ન ૬ થા ૩ કાડકા ૩
તેતરની પાખ ઉપર ધૂન અને મધના છાટી પડ્યા, માટે તેતરની
પાખ નોખા નોખા રંગ ૧ હોય છે ધૂત છે એ અગ્નિનું પ્રતિક છે

અને મધ છે એ સોમનું પ્રતિક છે. તૈતેરીય સંહિતા એટલે તે સહિતા જેના અંદર અગ્નિ અને સોમની મહત્તા વિશે લખવામાં આવેલ છે.

૨ ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં પ્રચલિત શુક્લ યજુર્વેદ.

કાંડ ૧ અ ૬ ધ્વા. ૩ કાંડકા ૪૧ શુક્લ છે એ અગ્નિના સ્વભાવનું છે અને કૃષ્ણ છે એ સોમના સ્વભાવનું છે. શુક્લ યજુર્વેદમાં પ્રાધાન્યપણે અગ્નિ રહેલ છે, જ્યારે કૃષ્ણ યજુર્વેદમાં પ્રાધાન્ય પણે સોમ રહેલ છે.

અગ્નિનું સ્થાન ઉત્તર દિશામાં રહેલ હોય, ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં શુક્લ યજુર્વેદ પ્રચલિત છે.

૩. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં કૃષ્ણ યજુર્વેદ પ્રચલિત છે કારણ કે દક્ષિણ દિશામાં સોમનું સ્થાન રહેલ હોય, કૃષ્ણ યજુર્વેદ જેમાં સોમ પ્રાધાન્ય પણે રહેલ છે તેને માન્ય રાખવામાં આવેલ છે.

આર્યો પોતાના આલ નિવાસમાંથી પર્યટન કરી જે જે જગોએ નવા નિવાસ માટે ગયા છે તે તે જગોએ તેમણે ઉત્તર દિશામાં માતાનું સ્થાન (અગ્નિ) અને દક્ષિણ દિશામાં સોમ (મહાદેવ)નું સ્થાન રાખેલ છે.

૪ વાજસનેયી, વાજસ એટલે અન્ન. પશુઓ અન્ન છે. પશુઓ એ દેવોના છંદ છે. છંદ એટલે વાક, ગર્જના. માટે વાજસ એટલે ગર્જના,

વાજસ શબ્દ સુખ્યત્વે કરીને માધ્યન્દિન રાખ્યા સાથે જોડાએલો હોય છે અને માધ્યન્દિન એટલે વિહ્વતની યુવાનો સમય જે સમયે ગર્જના ધણી જોરદાર રહેલ છે. ત્રિવિધાર્થમાં, ગર્જના, સુખ્ય કામ કરે છે જે ઉપરથી નાદ જ્ઞાનની મહત્તા કહેવાય છે.

The Brahman of Vagasaneyins bears the name of Satapatha that is the Brahmana of a hundred paths, because it consists of a hundred lectures.

શતપથ બ્રાહ્મણની વ્યાખ્યા કરતાં ગ્રે. જ્યુલિઅસ એમલિંગ લખે છે કે શતપથ બ્રાહ્મણ એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ (માતૃવક્ત્ર્ય નેવા)ના હાથે લખાયેલું પુસ્તક છે જેમાં એકમે અધ્યાય (શતપથ) રહેવા છે.

બ્રાહ્મણ એટલે ગ્રહ (અગ્નિ અગ્નિરઃ) ને એકમે વર્ષના પરિભ્રમણમાં (શતપથ) ફરે છે તે. અગ્નિ અગ્નિરઃ ને એકમે વર્ષના પરિભ્રમણમાં ફરે છે, તેને વિશે જેમાં કહેવામાં આવ્યું છે તે શતપથ બ્રાહ્મણ-લેખક-સમર્થન કાંડ ૬ અ ૭ બા. ૩ કાંડિકા ૬ હે અગ્નિ અગ્નિરઃ ૬૧ કે ને એકમે રસ્ને વિચરવાવાળો છે તથા હજાર વખત પાટો ફરે છે વગેરે.

The Madhyandin text of the Satapatha is divided into fourteen books (Kanda): For several reasons however some of these books have to be assigned to a later period than the others. In the first place, the twelfth Kanda is called Madhyama 'the middle one' a fact which in itself would suggest the idea that, at the time when this nomenclature was adopted, the last five books (or perhaps books 11-13) were regarded as a separate portion of the work.

કાંડ ૧૨ ને 'મધ્યમા'ના નામથી સંજોધેન હોય ઉપરોક્ત વિધાનમાં ક્રમના કરવામાં આવેલ છે કે કાંડ ૧૪ લખવામાં મોટું જાતનો ક્રમ સચવાયો નથી. વાસ્તવિકતાએ કાંડ ૭ થી

‘મધ્યમા’ હોઈ શકે; પરંતુ કાંડ ૧૨ માં મધ્યમા હોવાથી તે પાછળથી લખાયું હશે “મધ્યમા” અટકે પાત્ર દેવમાતો મધ્યમા રહેત દેવ, ઇન્દ્ર દેવોનો ક્રમ નીચે પ્રમાણે છે. અગ્નિ, સોમ, ઇન્દ્ર, વિષ્ણુ અને વિશ્વદેવા કાંડ-૧૨ માં લખાયેન સાહિત્ય મુખ્યત્વે ઇન્દ્ર સંબંધેનું છે—વેબર

Now the subject with which these four Kandās (6-7-8-9) are chiefly concerned is the Agni-Kṛyana or the construction of the sacred fire-altar. For reasons urged by Prof. Weber it would appear not improbable, that this part of the ceremonial was specially cultivated in the North-western districts, and since the geographical allusions in these four Kandās chiefly point to that part of India, while those of the other books refer almost exclusively to the regions along the Ganges and Jumna, we may infer from this, that the fire ritual adopted by the Vajasaneyins, at the time of the first redaction of their texts—that is of the first nine Kandās as far as the Brahmanā is concerned—had been settled in the North-west of India.

Prof. Weber concludes—In the story of Maghva Videha (ક્રિ. ૧૩૪ થી ૧) tradition seems to have preserved a reminiscence of the eastward spread of Brahminical civilisation amongst the peoples that occupied those regions, a prominent

position is assigned in the Satapatha, to the closely allied Kuru-Panchalas. The Kurus occupied the districts between the Jamna and the Ganges the so-called Madhya Desha or middle country, and the Panchalas bordered on them towards the south-east. According to the Satapatha Brahmana XIII 5-4-7 the Panchalas were in olden times called Kuru, and a tribe of this name is evidently referred to in the Rig Veda.

શતપથ બ્રાહ્મણમાં આવેલ અમુક વિધાન ઉપરથી પ્રો વેનર આયોના આહનિવાસ સબધે તથા ત્યાથી પરંટન કરી આયો નના ધ્યાનમાં ગયેલ છે તે સમધે કંપના કરે છે, અને તેના આધાર તરીકે તેણે વાયવ્ય પ્રાત, ગમ્મા યમુના વચ્ચેના પ્રદેશ તથા ગડડી નદી કીધેલ છે

શતપથ બ્રાહ્મણમાં કુરુક્ષેત્રનો ઉલ્લેખ ઠેકઠેકાણે મળી આવે છે જેને પ્રો વેનરે હાતનુ કુરુક્ષેત્ર ને વાયવ્ય પ્રાતની નમ્મદીક આવેલ છે, તેને કીધેલ છે જ્યારે શતપથ બ્રાહ્મણમાં વપગાયેન શબ્દ હાલના કુરુક્ષેત્રને સંતોધીને સંખારેન નથી

કુરુક્ષેત્ર એ મૂળમાં અવશેષ એટલે કે જોત જેનો અર્થ દ્રોણ કલશ મૂકવામાં આવે છે, તે છે દ્રોણ કનથ, વિદ્યુતનુ ગર્ભનું સ્થાન જે ઈશાન ખૂણામાં આકાશમાં ઘણે ઉચે રહેતુ છે ત્યાં મૂકવામાં આવે છે, પ્રાણિઓમાં રહેલ ગર્ભીયમાં જ્યારે ગર્ભ રહેલ હોય છે, અને એ ગર્ભની આસપાસ અમુક પ્રમાણમાં પાણી રહેતુ હોય છે, ત્યારે તે પાણીથી જારેલ ઘડાની આકૃતિનું દેખાય છે જે કંપના ઉપરથી વિદ્યુત ॥ ગર્ભના ધ્યાનને ઉપગોક્ત ઉપમાં આપી હોય તેવુ જણાય છે

સમર્થન કાંડ ૧૪ અ ૧ થા ૧ કંડિકા ૧,૨ અગ્નિ, ગ્રામ, ઇન્દ્ર, વિષ્ણુ, અને વિશ્વદેવા કુરુક્ષેત્રમાં યજ્ઞ કરતા હતા.

ઐતેરીય બ્રાહ્મણ Book VII ૨-૧૦-૨૩-૨૮ દેવો અને અસુરો વચ્ચે યુદ્ધ થતાં, અસુરોએ દેવોને ક્રમે કરીને પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ, અને ઉત્તર દિશાઓમાંથી હાંકી કાઢ્યા. દેવો ઈશાન ખુણમાં ગયા, જ્યાં તેઓ વિજયી થયા. ઇશાન ખુણ એ એવું સ્થળ છે કે જ્યાં, દેવો હાર ખાતા નથી.

જનનત પયના પુત્ર નતિરતીએ વસિષ્ઠ ગોત્રવાળા સત્યહવ્યના પુત્રની મદદ વડે, ઇશાન ખુણ સિવાયની સમસ્ત પૃથિવી ઉપર વિજય મેળવ્યો. ત્યાર પછી તેણે સત્યહવ્યના પુત્રને વિનંતી કરી કે બાકી રહેલ ઇશાન ખુણ ઉપર તે તેને વિજય પ્રાપ્ત કરાવી આપે. સત્યહવ્યના પુત્રે રાગપુત્રને કહ્યું કે ઇશાન ખુણમાં દેવોનો વાસ છે જ્યાં ત્યાં વિજય પ્રાપ્ત કરવો એ મનુષ્ય માટે અશક્ય છે.

કાંડ ૬ અ ૬ થા ૨ કંડિકા ૩ ઇશાન ખુણમાં મનુષ્યો અને દેવોનો વાસ છે કા. ૬, અ. ૬, થા. ૨, કંડિકા ૪ ઇશાન ખુણ એ સ્વર્ગનો દરવાજો છે જ્યાં હિમા રહીને અર્ધ તંમજ દક્ષિણા અપાય છે.

કાંડ ૧૧ અ ૫ થા ૧ પુરુરવા ઉર્વશી. પુરુરવા કુરુક્ષેત્રમાં બટકતો હતો ત્યાં એક સ્થળે એક સરોવરમાં અપ્સરાઓ હંસોનાં રૂપ ધારણ કરી તરતી હતી. ઉર્વશી તેમાંની એક હતી. કંડિકા ૧૧ એક વર્ષ વિત્યા પછી તેજ સ્થળે (કુરુક્ષેત્ર) પુરુરવાને આવવા ઉર્વશીએ કહ્યું...વર્ષ બાદ પુરુરવા ત્યાં (કુરુક્ષેત્રમાં) ગયો; તેણે ત્યાં સુરણનો મહેલ બંધો.

નોંધ—સુરણનો મહેલ એ આકાશનીય અગ્નિ છે જે ઇશાનખુણમાં આકાશમાં ઘણે ઉંચે રહેલ છે.

‘કુરુક્ષેત્ર’ને મળતો શબ્દ ‘કુરુવર્ષ’ વાયુ પુરાણ તથા શ્રીમદ્ ભાગવતમાં આવેલ જંબુદ્વીપ વિષેના વર્ણનમાં વપરાયેલ છે. જંબુદ્વીપ એ હાલનો ‘એશિયા’ હોઈ કુરુવર્ષ એ હાલનું સૈબરીઆ છે જે એશિયાખંડના ઇશાનખૂણામાં આવેલું છે. તેવી રીતે હાલનું કુરુક્ષેત્ર જે મિરત પાસે આવેલું છે તે આર્યોના એક વખતના નિવાસ સ્થાનની ઇશાનખૂણામાં રહેલું હતું; નાંહ કે હાલના ભારતવર્ષની વાયવ્ય ખૂણામાં જેમ તે આજે માલમ પડે છે તેમ.

ઉપરોક્ત ખુલાસાઓથી જોનાર્માં આવશે કે શતપથ બ્રાહ્મણની અંદર વર્ણવેલ કુરુક્ષેત્ર, તે ભારતવર્ષમાં આજે મળી આવતા કુરુક્ષેત્રને ઉદ્દેશીને લખાયેલ નથી; પરંતુ ઇશાનખૂણામાં આકાશમાં ધણે ઉંચે રહેલ વિષ્ણુતના ગર્ભના સ્થાનને ઉદ્દેશીને લખાયેલ છે.

૨ મધ્યદેશ—

મધ્યદેશ એટલે કુરુક્ષેત્ર એટલે ઇશાન ખૂણ જે વિષ્ણુતના પરિભ્રમણની મધ્યમાં રહેલ છે તે, નાંહ કે ગંગા યમુના વચ્ચેનો પ્રદેશ.

૩ ગંડકી નદી આર્યોના નિવાસ સ્થાનની પૂર્વ સીમા હતી. આ કાંપના કાંડ ૧ અ. ૪ બા. ૧ માં આવેલી ‘મધ્વા વિદેહી’ની આખ્યાયિકા ઉપરથી ઉપરિશ્લેષ થઈ છે એમ પ્રો. વેપ્પર લખે છે. સમસ્ત આખ્યાયિકા નીચે મુજબ છે:—(વિદેહનો રાજા મધ્વ તેના મુખમાં અગ્નિ વૈશ્વાનર રાખતો. એક સમયે તેના પુરોહિત ગૌતમ રહુગણે મધ્વને સંબોધ્યો, પરંતુ રાજાએ જવાબ આપ્યો નાંહ. બીજી વખત પણ રાજાને પૂછતાં જવાબ મળ્યો નાંહ ત્યારે પુરોહિતે અગ્નિ વૈશ્વાનરને ‘ધૃતની આહુતિરાજો એમ સંબોધ્યો કે તુરંત જ અગ્નિ વૈશ્વાનર, રાજાના મુખમાંથી બહાર નીકળ્યો અને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો અને સરસ્વતી નદીના

કિનારાથી, પુર્વમાં રહેલ નદી 'સદનીરા' જેનાં જળ કદી સુકાતાં નથી તેના કિનારા સુધી ગયો. મધ્વા વિદેહી અને ગૌતમ રહુમણ્યુ અગ્નિ વૈશ્વાનરની પછવાડે ગયા. સદનીરા પાસે અગ્નિ અટક્યો. સદનીરા ઉત્તરના પહાડમાથી નીકળે છે અને પૂર્વમાં આવેલી છે. મધ્વાએ પોતાના વસવાટ માટે જગા બતાવવા અગ્નિ વૈશ્વાનરને કહ્યું. આગને તેના વસવાટ માટે સદનીરાની પૂર્વમાં રહેલ પ્રદેશ બતાવ્યો. જેથી વિદેહીઓ સદનીરાની પૂર્વે વસ્યા અને કાસલ લોકો સદનીરાની પશ્ચિમે વસ્યા.

ગ્રા. વેગર, ઉપરોક્ત આખ્યાયિકામાં આવેલ સદનીરાને, ગંડકી લેખે છે, પરંતુ સરસ્વતિ વિષે તેઓ કંઈ ઉલ્લેખ કરતા નથી.

'મધ્વા' શબ્દથી ઇન્દ્રને સંબોધાય છે. વિદેહી એટલે દેહવમરનો. મધ્વાના મુખમાં અગ્નિ વૈશ્વાનર (પરિભ્રમણમાં પડતો વિદ્યુત) હતો, અને તે સરસ્વતિને કિનારે વસતો હતો. સરસ્વતિ એટલે 'વાહ' ગર્જના (કાંડ ૩ અ. ૨ ધા. ૩ કંડિકા ૧૫)

સદનીરા પૂર્વમાં છે, જ્યાં પાણી કદી સુકાતાં નથી. આપો હિ ઘઙ્ઙઃ પૂર્વ દિશામાં જ્યાં અખૂટ વિદ્યુતરહેલ છે તે યુપઃ ને એ સદનીરા વડે વર્ણવેલ છે.

વિદ્યુતના પરિભ્રમણને ઉદ્દેશીને સાંકેતિક ભાષામાં ઉપરોક્ત આખ્યાયિકા લખાયેલી છે, નહિ કે આર્યોના પર્યટનને ઉદ્દેશીને.

કુર અને પાંચાલ નામના બે કોમના ક્ષત્રિઓનો ઉલ્લેખ શતપથ બ્રાહ્મણમાં થયેલ છે એમ ગ્રા. વેગરનું માનવું છે, પરંતુ શતપથ બ્રાહ્મણમાં વપરાયેલ કુરપાંચાલ એટલે કુરક્ષેત્રમાં વસતા પાંચદેવ છે, જેવા કે અગ્નિ, સોમ, ઇન્દ્ર, વિષ્ણુ અને વિશ્વદેવા.

સમર્થન-કાંડ ૧૪ અ. ૧ ધા, ૧ કંડિકા ૧, ૨, ઉપરોક્ત પાંચ દેવ કુરક્ષેત્રમાં યજ કરતા હતા.

કાંડ ૩ અ. ૨ આ. ૩ કાંડિકા ૧૫ ઉત્તર દિશા ઉપરના પ્રદેશમાં જ્યાં કુરુપાંચાલો વસે છે ત્યાં પૃથ્વ સ્થિતિ (સરચ્ચાતની ગળના) વિશેષ જોરદાર હોય છે.

કાંડ ૧ અ. ૩ આ. ૨ કાંડિકા ૮ પુરોહિતને ચાર ભાગમાં વહેંચવાની પ્રથા કુરુપાંચાલોમાં છે (જુલો વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ)

In Taittiriya Brahman VIII 14 the Uttar Kurus together with the Uttar Madras, are said to dwell beyond the Himalayas.

East of Madhya Desha, we meet with another confederacy of Kosal Videhas. They are said to be the descendants of Videha Maghva and to be separated from each other by the river Sadnira (either the Modern Gandki or Karatiya..) The country of the Videhas, the eastern branch of this allied people, corresponding to the modern Tirhut or Purnia formed in those days the extreme east of the land of the Aryas.

Part II—To the child-like intellect of the primitive Aryan which knew not how to account for the many-fold strange and awe-inspiring phenomena of nature, otherwise than by peopling the universe with a thousand divine agents, the potent juice of the Soma plant which endowed the feeble mortal with god-like powers and for a time freed him from earthly cares and troubles, seemed a veritable god, not less

worthy of adoration than the wilder of the thunder-bolt, the roaring wind, or the vivifying orb of the day.

પ્રો. ન્યુલિઅસ એગલિંગે કરેલ ઉપરોક્ત વિધાન ઉપરથી જણાય છે કે સોમ વિષેની તેની માન્યતામાં તે ગેર રસ્તે દોરવાઈ ગયેલ છે અને તેમ ચવામાં મુખ્ય કારણ સતપથ બ્રાહ્મણમાં વપરાયેલ સાંકેતિક ભાષા છે. (સોમને લગતું સાહિત્ય પ્રકરણ ૬માં આવેલ છે).

સતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો જન સમાજને આપનાર મોગેશ્વર માતૃવશ્કય છે, જેણે વેદની અંદર જુદે જુદે સ્થળે રહેલ વિદ્યુતને લગતા સિદ્ધાંતો સતપથ બ્રાહ્મણના રૂપમાં એકત્ર કરેલ છે.

સમર્થન-મહાભારત ૧૨-૧૧૭૨૯-માતૃવશ્કય કહે છે સાવિત્રીની પ્રેરણા વડે મેં સતપથ બ્રાહ્મણ રચ્યું છે જેમાં રહસ્ય, સમગૃહ અને ધ્રુપરશ્વનો સમાવેશ થાય છે. ઉપરોક્ત મતભ્યની કંડિકા કાંડ ૧૪ અ ૯ આ ૪ કંડિકા ૧૩ છે. ઉપરોક્ત શ્લોકથી નકકી થાય છે કે સતપથ પ્રથમ થયું છે અને મહાભારત પાછળથી થયેલ છે.

સતપથ બ્રાહ્મણ સાંકેતિક ભાષામાં શા માટે લખાયું હતું ? કાંડ ૪ અ ૫ આ ૬ કંડિકા ૫-દરેક વ્યક્તિ તે (સતપથ બ્રાહ્મણની અંદર રહેલ રહસ્ય) જોઈ શકે તેવું તે ન હોવું જોઈએ પોતાનો સ્વજન હોય તેને જ આ વિદ્યા બતાવે; અગર જેણે શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હોય, તેવી વ્યક્તિ વાંચનના પ્રયાસ વડે આ વિદ્યા પ્રાપ્ત કરી શકે છે. કાંડ ૧૪ અ ૧ આ ૨ કંડિકા ૨૬ આ ક્રિયા (મસ્તકને ધડ સાથે ચોંટાડવાની ક્રિયા-જુઓ પ્રકરણ ૧૧ વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ) ઠાપળે ઠાપળે બતાવવી નહિ, કારણ કે તેમ કરવા જતાં રખેને ધન્ધ તેનું મસ્તક છેદી નાખે.

શાસનો અવ્યાસ કર્યો હોય અગર પોતાનો સ્વજન હોય તેને જ આ વિદ્યા બતાવે.

કાંડકા ૨૭ પોતાની સાથે એક વર્ષ સુધી રહી શકે તેવા વિદ્યાર્થીને જ આ વિદ્યા બતાવવી.

તેમજ કાંડ ૧૨ અ ૨ આ ૩ કાંડકા ૧૨ આ વિદ્યા જાણનાર વ્યક્તિ કદી બૂખે મરતી નથી અને તે જ્યાં જાય છે ત્યાં સત્કાર પામે છે.

ઉપરોક્ત કાંડિકાઓ ઉપરથી જણાય છે કે આજથી ૬૫૬૬ વર્ષ પૂર્વે આર્યો સિવાય અન્ય જાતિને વિજ્ઞાનનું (principles of Modern physics) જ્ઞાન હતું નહિ. રેડીયો એક્ટ્રીવિટી કેવી રીતે ઉત્પન્ન થાય છે હવામાન ઉપર કયે વખતે કયે સ્થળે તેની કેવી અસર થાય છે તથા તે રેડીયો એક્ટ્રીવિટી હવામાનમાંથી કેવો રીતે હાથ કરવો તે અન્ય બ્રહ્મ અગર દુષ્ટ વ્યક્તિના જાણવામાં આવે તો તેથી મહા અનર્થ થરા સંભવ હોય, તેમજ તે વિદ્યાનો નાશ પશુ ન થાય એ આશપથી સતપથ બ્રાહ્મણ સાંકેતિક બાપામાં લખાયું હશે એમ અનુમાન કરી શકાય.

અત્યારના સમયમાં પશ્ચિમના દેશો વિજ્ઞાનમાં ખૂબ આગળ વધી રહ્યા છે જ્યાં અણુ બોમ્બ અને ઠેરઠેર રેષ્ટ્ર જેવા વિનાશક સાધનોનો શોધ થઈ રહી છે ત્યાં સતપથ બ્રાહ્મણની અંદર રહેલ વિદ્યા ગુપ્ત રાખવામાં શું કામરોડે ઉપદ્રુ જન સમાજ સમક્ષ આ સિદ્ધાંતો ખુલ્લા મુકવાથી દુનિયા વિજ્ઞાનમાં આગળ વધશે તથા પ્રાચીન આર્યોની મહત્તા વધશે.

ભારતવર્ષનું પ્રાચીન અન્ય સાહિત્ય તથા અત્રીચીન ભારતવર્ષના વિદ્વાનોને સતપથ બ્રાહ્મણનો પરિચય :-

મહાભારત, ગીતા અને શ્રીમદ્ ભાગવતમાં સતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો ઠેક ઠેકાણે જોવામાં આવે છે; પરંતુ એવી બાપામાં

તથા એવી રીતે મૂકાયલા છે કે તેનું ખરું રહસ્ય શતપથ બ્રાહ્મણનો અભ્યાસી હોય તેને જ જોવામાં આવે, અન્ય વ્યક્તિને નહિ. દાખલો ગીતા અ. ૧૧ શ્લોક ૩૯

વાયુર્ધમોઽગ્નિર્વરુણઃ શશાંકઃ પ્રજાપતિ સ્ત્વં પ્રપિતામહશ્ચ
નમો નમસ્તેઽસ્તુ સહસ્રકૃત્યઃ પુનશ્ચમૃયોઽપિ નમો નમસ્તે

ઉપરોક્ત શ્લોક વડે જે જે તરવો બતાવવા માટે જે જે શબ્દો વાપરવામાં આવ્યા છે તે તે શબ્દો શતપથ બ્રાહ્મણમાં વપરાતા ખાસ પારિભાષિક શબ્દો છે, પરંતુ સૈકાઓ થયા તે તે શબ્દોનું મૂળ રહસ્ય જાણવામાં આવ્યા સિવાય આપણા કાન ઉપર અથડાતા હોઈ આપણે આખ્યાત્મક દૃષ્ટિએ તે તરફ જોતા આવ્યા છીએ.

આપણે ત્યાં હાલે પ્રચલિત પુરાણોમાંનાં ધણાખરાંનું રહસ્ય શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ છે.

સનાતન ધર્મના સિદ્ધાંતોને આધારે ચાલતા સંપ્રદાયોનું મૂળ, શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ છે. દાખલા તરીકે શૈવદર્શન અગર પાશુપત દર્શન

भवः सर्वो रुद्रः पशुपतिरथोग्रः सहमहां
स्तथा भीमेशानाविति यदभिधानाएरुमिदम्

મહિમ્નઃ સ્તોત્ર અર્હિશિવના આઠ નામ આપવામાં આવ્યાં છે જેને ભગતી આખ્યાયિકા શતપથ બ્રાહ્મણ કાંડ ૬ અ. ૧ બ્રા. ૩ માં આવેલ છે.

શિવાજયની બાંધણી તથા તેમાં રહેલ નોખનોખાં પ્રતીક, વિદ્યુતનાં નોખાં નોખાં રૂપનાં પ્રતીક તરીકે રહેલ છે. દરેક શિવાલય જે તે શાસ્ત્રોક્ત રીતે બાંધવામાં આવ્યું હોય તે તે વેધ-શાળા (Observatory) છે. આવીજ રીતે શાકત દર્શન, વિશિ-

ષ્ટાદ્વૈત તથા શુદ્ધ દ્વૈતના સિદ્ધિમાં શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો ગૂઢ રીતે રહેલા છે,

શતપથ બ્રાહ્મણ સાંકેતિકભાષામાં સખાયું જેને લખે તેનાં અનિષ્ટ પરિણામો પણ આવ્યાં છે જેવાં કે;—

૧ વિજ્ઞાનને આધારે વિષયમાં એક ધર્મ હોવો જોઈએ તેને બદલે અનેક ધર્મો ઉદ્ભવ્યા.

૨ પશુ હોમ-વિભૂતના નોખ નોખા રૂપને જેમ નોખનોખા દેવોના નામ આપવામાં આવ્યા છે, તેમ તેને નોખા નોખા પશુઓના નામથી પણ સંબોધેલ છે, જેની આકૃતિઓ આપવામાં આવે છે એટલે કે વિશ્વકર્માણુયે વપરાયેલ જાય છે; પરંતુ શતપથ બ્રાહ્મણમાં વપરાયેલ સાંકેતિક ભાષા બરી થોડી બ્યક્તિઓ સિવાય મોટા ભાગના અનુબોધેને જાણવામાં નહિ આવતાં, કાળે કરીને આયો અરેખર પશુઓના હોમ કરવા લાગ્યા જેને પરિણામે માંસાહાર વધ્યો અને પશુઓ તરફ નિર્દયતા વધી.

શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ વિજ્ઞાન અન્ય પ્રમાણના જાણવામાં ન આવે એવા અદેશથી જેમ શતપથ બ્રાહ્મણ સાંકેતિક ભાષામાં સખાયું છે તેમ તે વિજ્ઞાનો કાળે કરીને નાશ ન થાય તેટલા માટે યજુર્વાર્ગાદિક શ્રિઓ વડે કેમ જાણે કે તે વિજ્ઞાનું રેખાચિત્ર (Graphic description) દોરવામાં ન આવ્યું હોય!

આ પુસ્તક અઢિં ચાર ભાગમાં સખવામાં આવ્યું છે જેમકે :—
પ્રથમ ભાગમાં લેખકે શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ સિદ્ધિ સમજાવવા પ્રયાસ કરેલ છે.

બીજા ભાગમાં ક્રાંતિ ૧૩ માં રહેલ ‘અશ્વમેધ’ ના પ્રથમ અધ્યાય ૨ લેવામાં આવેલ છે જેના વડે વાંચક, પ્રથમ ભાગમાં રહેલ સિદ્ધિ સમજી શકે. અશ્વમેધના

બાકી રહેલા અધ્યાય ૩-૪-૫ માં, અધ્યાય ૨ માં આવેલ સાહિત્યનું પુનરાવર્તન છે જેથી અધ્યાય ૩-૪-૫ અદ્ધિ લીધેલ નથી એવા આશયથી કે પુસ્તકનાં પૃષ્ઠ નકામાં ન વધે અને વાંચકને દંટાળો ન આવે.

બામ ત્રીમમાં બાઈબલમાં રહેલ આખ્યાયિકાઓ તથા અમુક સિદ્ધાંતો લેવામાં આવેલ છે, અને તેની શતપથ બ્રાહ્મણમાં મળી આવતી આખ્યાયિકાઓ તથા સિદ્ધાંતો સાથે સરખામણી કરેલ છે. બામ ૪ રેડીઓ એકટીવિટી ઉપર લખાયેલ છે અને તે સંબંધે હાલ પ્રવર્તતા સિદ્ધાંતો, શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ સિદ્ધાંતો સાથે સરખાવેલ છે.

લેખકની વિનંતી ઉપરથી, હજરત મુસાના કાળનિર્ણય અંગે તથા શતપથ બ્રાહ્મણના કાળનિર્ણય અંગે, હાલે અમદાવાદમાં નિવાસ કરતા અધ્યાપક શ્રીયુત હરિહરભાઈ પ્રા. ભટ્ટે, લેખકને જે સહૃદય સહાય આપી છે, તથા આ પુસ્તક છપાવવામાં માર્ગદર્શન આપ્યું છે તેને માટે લેખક તેઓશ્રીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માને છે.

इति शिवम्

પોપટલાલ ક્યારામ રાવળ

L. S. M. F.

લેખક

શતપથ બ્રાહ્મણની મહત્તા અને તેની અંદર રહેલ વિજ્ઞાન

ભાગ ૧

વિદ્યુત્ (Radio Energy)ની ઉત્પત્તિ અને
વિશ્વકાર્યમાં થતો તેનો ઉપયોગ

પ્રકરણ

૧. શતપથ બ્રાહ્મણની વ્યાખ્યા-એકસો વર્ષના સમય પર્વત પરિભ્રમણમાં ફરતો (શતપથ) વિદ્યુત (બ્રાહ્મણ). વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલ વિદ્યુતના પ્રકાર-વિશ્વમાં વ્યાપી રહેલ વિદ્યુત બે પ્રકારનો છે, ૧ હમેશાં એક પ્રમાણમાં રહેવાવાળો જેને શતપથ બ્રાહ્મણની અંદર અગ્નિ-વૈશ્વાનર તરીકે સંબોધિત છે તે. ૨ અગ્નિ અંગિરઃ જેના પ્રમાણમાં એકસો વર્ષના સમય દરમ્યાન વધઘટ થાય છે તે.

અગ્નિ અંગિરઃ એટલે ગર્જના. હલન ગણતરી ક્રિયા તથા ઝમકારો, સમર્થન કાંડ ૬ અધ્યાય ૧ બ્રા. ૧૨ કંડીકા ૨૮ વાક (ગર્જના) અંગિરઃ જેવી છે. અંગિરઃ એ પ્રાણ છે. પ્રાણ અને અવાજ વડે વેદિ (Fire-altar) બધાય છે.

અગ્નિ અંગિરઃનું આયુષ્ય એકસો વર્ષનું દર્શપેલ છે એટલે કે એકસો વર્ષના સમય દરમ્યાન તે પરિભ્રમણમાં ફર્યા ફરે છે (શતપથ બ્રાહ્મણ એટલે એકસો વર્ષના સમય દરમ્યાન પરિભ્રમણમાં ફરતો અગ્નિ અંગિરઃ)

રોજબરોજનો નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત અગ્નિ અંગિરઃમાં ઉમેરાતાં સૈકાની શરૂઆતમાં અગ્નિ અંગિરઃનું રચુલ રહેતે રહેતે

અંધારાં, સૈકાના મધ્યભાગની આસપાસમાં તે પૂર્ણ કક્ષાએ પહોંચે છે અને સૈકાના પાછળના ભાગમાં વિદ્યુતની ઉત્પત્તિના પ્રમાણ કરતાં વધારાશુદ્ધ પ્રમાણ વધી જતાં, અગ્નિ અગિર:નું પ્રમાણ ઘટવા માંડે છે અને સૈકાના છેક અંતમાં તે બીજરૂપે રહે છે. એવી રીતે વિશ્વકર્મામાં વધારાતો અગ્નિ અગિર: સૈકાનો શરૂઆતમાં, મધ્યભાગ તથા અંતમાં જુદા જુદા પ્રમાણમાં રહેલો છે.

સમર્થન: કાંડ ૬ અ. ૭ ધ્યા. ૩ કંડિકા ૬-હમેશ પાછો ફરતો એવો તું છે અગ્નિ અગિર: મારા તરફ પાછો ફર, તારી સાથે આયુષ્ય, સંપત્તિ, તાકાત, લક્ષ્મી અને ડહાપણ સાથે છે અગ્નિ અગિર: તારા એકસો માર્ગ (ચતુષ્પથ) હોળો. એક હજાર વખત તારું આવવા જવાનું હોળો. અમેએ જે શુભાશુ છે તેમાં વધારો કરી અમેને તે થાણું આપ. હે અગ્નિ! ખોરાક અને લક્ષ્મી આપી તું અમારી મુશ્કેલીઓ દૂર કર અને સર્વત્ર ખોરાકની રેસ રેલાવ.

નોંધ: તારા એકસો માર્ગ હોળો એટલે એકસો વર્ષના સમય પૂર્ણ તું મારો વિચરજો.

એક હજાર વખત તારું આવવા જવાનું હોળો એટલે કે એક હજાર દિવસે વિદ્યુતના પ્રમાણમાં ફરફર થાય છે. સદૃશકૃત્ય:

૨ કાંડ ૭ અ. ૨ ધ્યા. ૪ કંડિકા ૨૭ હે મા, તું એકમે તાકાતવાળો તથા એક હજાર વખત વૃદ્ધિ પામતો છે.

કાંડ ૧ અ. ૯ ધ્યા. ૩ કંડિકા ૧૯ હે અગ્નિ, અમારો મૃદ-સંસાર, ગાડોને એક જ બળદ હોય તેવા ન હોળો. એકસો હેમંત-ઋતુ સુધી (દાત દિમાય) અમારો મૃદસંસાર દુ:ખ રેદિત હોળો.

અમિ વૈસ્વાનરને ચતુષ્પથ આબિજ્ઞમાં યજમાન તરોકે લીધેલ છે. કાંડ ૧ અ. ૧ ધ્યા. ૧ કંડિકા ૨ અગ્નિનો સાક્ષીએ યજમાન

દીક્ષા મહત્વ કરે છે. નોંધ—પરિશ્રમણની શરૂઆતનો અર્હિં નિર્દેશ છે.

કાંડ ૧ અ ૯ ખા ૩ કંડિકા ૨૧ યજ્ઞમાન પુત્રના નામનો ઉચ્ચાર કરે છે નોંધ—કાંડ ૧ અ ૯ ખા. ૩ કંડિકા ૨૩ પુત્ર એટલે એકસો વર્ષના અંતગાઢ વાતાવરણમાં નવો ઉત્પન્ન થનો અગ્નિ અગ્નિરઃ

કાંડ ૧ અ. ૯ ખા. ૩ કંડિકા ૨૩ યજ્ઞમાન દીક્ષાનો ત્યાગ કરે છે... કરીને મનુષ્યનો ઉત્પત્તિ થાય છે નોંધ—અર્હિં પરિશ્રમણના અતનો નિર્દેશ છે. કરીને મનુષ્યનો ઉત્પત્તિ થાય છે એટલે કે વાતાવરણમાં સોમ કરીને પ્રવેશ કરે છે. અર્હિં સોમનું આયુષ્ય મનુષ્યના આયુષ્ય જેટલું એકસો વર્ષના સમય સુધીનું જતાવેલ છે, પરંતુ કંડિકા ૧૯ ના ઉત્તરાર્ધમાં કહેલ છે કે મનુષ્યનું આયુષ્ય એકસો વર્ષ ઉપરાંતના સમયનું છે જેમાં અર્હિં જે આવના લેવામાં આવી છે તે વિઘ્નના એકસો વર્ષના પરિશ્રમણનો સૂચિત છે, નહિ કે મનુષ્યના આયુષ્યના.

શતપથ બ્રાહ્મણના કાંડ (Books) નો સંખ્યા ૧૪ નો છે. અને તે દરેક કાંડમાં રહેલ અધ્યાય, બ્રાહ્મણ (Sub chapters)— તથા કંડિકાઓ (paragraphs) ની સંખ્યા નીચે પ્રમાણે છે:

કાંડ	અધ્યાયની સંખ્યા	બ્રાહ્મણની સંખ્યા	કંડિકાઓની સંખ્યા
૧	૯	૯૧	૮૩૯
૨	૬	૨૪	૫૪૯
૩	૯	૩૭	૮૫૮
૪	૬	૭૫	૬૪૮
૫	૫	૬૫	૬૭૧
૬	૮	૬૧	૫૪૯
૭	૫	૧૨	૩૮૮
૮	■	૨૭	૪૪૬

ક્રાંડ	અધ્યાયની સંખ્યા	શ્લોકોની સંખ્યા	કાંડિકાઓની સંખ્યા
૯	૫	૧૫	૪૦૨
૧૦	૬	૩૧	૩૬૬
૧૧	૮	૪૨	૪૩૭
૧૨	૯	૨૯	૪૫૬
૧૩	૮	૪૩	૪૩૨
૧૪	૯	૫૦	૭૮૬
<hr/> કુલ ૧૪	<hr/> ૧૦૦	<hr/> ૬૦૨	<hr/> ૭૬૩૩

ઉપર મુજબના આંકો જોતાં જણાય છે કે આખા પુસ્તકમાં રહેલ અધ્યાયની સંખ્યા ૧૦૦ ની છે; જે ૧૦૦ વર્ષના પરિભ્રમણની સૂચિત છે. શ્લોકોની સંખ્યા ૬૦૨ નો છે જે ૧૦૦ વર્ષના પરિભ્રમણ દરમ્યાન આવતી ઋતુઓની સૂચિત હોય તેમ જણાય છે.

સતપથ શ્લોકોના ચૌદ કાંડમાં એકજ વિષય અનેક રીતે વર્ણવેલ હોય, ચૌદ કાંડો અનુવાદ લખવો એ ઘણું લંબાણ ભરેલ હોય, દરેક કાંડવાર અનુવાદ નહિ લખતાં, ચૌદ કાંડમાં રહેલ સિદ્ધાંતો આ પુસ્તકના પ્રથમ ભાગમાં લખવામાં આવેલ છે અને ભાગ બીજામાં અશ્વમેધ, (કાંડ ૧૩) ના અધ્યાયને અક્ષરશઃ અનુવાદ સહોત લીધેલ છે, જેથી કરીને વાંચક, ભાગ ૧ માં આવેલ સિદ્ધાંતો કાંડ ૧૩ ના અધ્યાય બે માં આવેલ હકીકત સાથે સરખાવી શકે. કાંડ ૧૩ ના બાકી રહેતા અધ્યાય ૩-૪-૫ માં અશ્વમેધઃ સંબંધે ફરી લખેલ ■ જેનો સાર પ્રથમ અધ્યાય ૨ માં આવી જતો હોય ત્યાં લીધેલ નથી જેથી કરીને પુસ્તકના ૪૯ નકામા ન વધે અવનોંચકને કંટાળેના આવે

પ્રકરણ ૨

શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો જનસમુદાય સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા તે સમયનો કાળ નિર્ણય.

શતપથ બ્રાહ્મણના કાળનિર્ણય માટે જુદા જુદા વિદ્વાનો જુદો જુદો મત ધરાવે છે.

કૃત્તિકા નક્ષત્ર વિપુલવૃત્ત ઉપર હતું તે સમય દરમિયાન શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો જનસમાજ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યા છે એવો મત સ્વ. રા. બા. દીક્ષિત ધરાવતા હતા.

કાંડ ૨ અ ૧ બા. ૨ કાંડિકા ૩, કૃત્તિકાઓ વિપુલરેખા છોડતી નથી, જ્યારે બીજાં અન્ય નક્ષત્રો વિપુલરેખા છોડી દે છે.

ઉપરોક્ત કાંડિકા પ્રત્યે સ્વ. રા. બા. દીક્ષિતનું મત જતાં તેમણે બેયું તો ઇ. સ. ૧૯૦૦માં કૃત્તિકાઓ વિપુલરેખા ઉપર હતી ત્યારથી સંપાત ૬૮ અંશ ખમી ગયો હોય. એક અંશ ખસતાં ૭૨ વર્ષનો સમય જાય તો ૬૮ અંશ ખસી જતાં ૪૮૬૬ વર્ષનો સમય વ્યતીત થાય જેમાં ૪૯ વર્ષ ઉગરનામાં આવે તો ૪૯૪૫ વર્ષ થાય. એટલે કે આજથી ૪૯૪૫ વર્ષ પૂર્વે કૃત્તિકાઓ વિપુલવૃત્ત ઉપર હતી એવું સ્વ. રા. બા. દીક્ષિતની માન્યતા પ્રમાણે થાય.

પરંતુ કાળનિર્ણય માટે સંપાતીય નક્ષત્ર એકમાત્ર સાધન નથી. દરેક સિવાસ્ય બે તે શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતને આધારે બાંધવામાં આવ્યું હોય તો તે એક નાની સુની વેધશાળા observatory છે. શિવની જળાધારી શુદ્ધ ઉત્તર દિશામાં ઉત્તર ધ્રુવ તરફ જેમ રાખવામાં આવેલ છે તેમ, પાર્વતીની મૂર્તિ, શિવલિંગ અને પોડીઆની બે શિંગડી વચ્ચેથી પસાર થતી રેખા, વિપુલરેખા ઉપર પડે છે અને શુદ્ધ પૂર્વ પશ્ચિમની દિશા બતાવે છે.

યજ્ઞુ'વેદના સિદ્ધાંતોથી નિષ્ણાત એવા યજ્ઞુ'વેદી બ્રાહ્મણોએ જેવી રીતે શિવાલય વડે, પૃથ્વી ઉપર શુદ્ધ ઉત્તર દિશાનું સ્થાન તથા શુદ્ધ પૂર્વદિશાનું સ્થાન નક્કી કરેલ છે તેવી રીતે સંપાતીય નક્ષત્ર વડે તથા સપ્તર્ષિયો ભોગવાતા નક્ષત્ર વડે કાળનિર્ણય કરવા સુગમ પડે એવા આશયથી કાંડ ૨ અ ૧ આ ૨ કંડિકાઓ ૩ અને ૪ કેમ બાણે કે લખી ન હોય!

કાંડ ૨ અ ૧ આ. ૨ કંડિકા ૪ સંપાતમાં આખ્યા પૂર્વે કૃત્તિકાઓ સપ્તર્ષિ કે જેને પ્રક્ષાણા કહેવામાં આવતા હતા, તેની પાતીઓ હતી. સપ્તર્ષિ ઉત્તર દિશામાં ઉદય પામે છે, અને કૃત્તિકાઓ પૂર્વદિશામાં હતી જેથી કૃત્તિકાઓ અને સપ્તર્ષિનું મિશ્રન અશક્ય ગ્રનતાં, આમ કે જે પૂર્વદિશામાં હતો અને કૃત્તિકાઓનો સાથો હતો તે વડે કૃત્તિકાઓ મર્જા ધારણ કરે છે.

જેવી રીતે એક નક્ષત્ર અમુક સમય સુધી સંપાતમાં રહે છે, તેવી રીતે સપ્તર્ષિ એક નક્ષત્રને અમુક સમય સુધી ભોગવે છે એની ઉપરોક્ત બે કંડિકાઓ સૂચિત છે.

કંડિકા ૪ થી એ પણ સૂચિત થાય છે કે જે સમયે કૃત્તિકાઓ વિપુલવૃત્ત ઉપર હતી તે સમયે તેઓ સપ્તર્ષિઓની પાતીઓ ન હતી. તે સમયનું સપ્તર્ષિઓથી ભોગવાતું નક્ષત્ર રાહિણી હતું. સપ્તર્ષિઓથી ભોગવાતા નક્ષત્રનો ખુલાસો ઓમદ ભાગવત સ્કંધ ૧૨ અ ૪ શ્લોક ૨૭ આકાશમાં સપ્તર્ષિઓનો ઉદય થાય છે ત્યારે તેઓમાં પ્રથમ ઉગના બે તારા (Pointers) મરીચિ અને વસિષ્ઠ)ની મધ્યમાં દક્ષિણ દિશામાં સમ પ્રદેશમાં રહેતું જે નક્ષત્ર જેવામાં આવે તે નક્ષત્રથી જોડાઈને આશરે મનુષ્યોના એકસો વર્ષ સુધી સપ્તર્ષિઓ રહે છે. એ સપ્તર્ષિઓ તમારા જન્મના સમયમાં મધ્ય નક્ષત્રમાં હતા અને હમણાં પણ એજ નક્ષત્રને ભોગવે છે.

શ્લોક ૩૧ જ્યારથી સપ્તર્ષિઓ મધ્ય નક્ષત્રને ભોગવવા લાગ્યા છે ત્યારથી દેવતાઓના ૧૨૦૦ વર્ષનો કલ્પયુગ પ્રવર્તે છે.

પાતું હતું. જ્યારે સમર્પિઓથી હાથે ભોગવાતું નક્ષત્ર હસ્ત છે અને તે બંને વચ્ચે પસાર થયેલ સમય ૬૦૬૨ વર્ષનો છે. (૧૦૧૨ મુધિષ્ટિર રાજ્ય અમલ+૫૦૫૦ ગતકલિ=૬૦૬૨) એકસો વર્ષ, એક નક્ષત્રને સમર્પિઓ વડે ભોગવાતાં હાથે એ હિસાબે ૬૦૬૨ વર્ષના સમય દરમિયાન સમર્પિઓથી ભોગવાયેલ નક્ષત્રોની સંખ્યા ૬૦ની થાય છે અને શેષમાં ૧૨નો આંક રહે. ૨૮ નક્ષત્રનું એક પરિભ્રમણ તો ૬૦ નક્ષત્રો દરમિયાન બે પરિભ્રમણ પુરાં થઈ, ત્રીજા પરિભ્રમણ (મધ્યાધી શરુ થતું પરિભ્રમણ)નું ચોથું નક્ષત્ર એટલે કે હસ્ત હાથે સમર્પિઓથી ભોગવાય છે જેનાં ૬૨ વર્ષ વ્યતીત થઈ ગયાં છે.

કૃત્તિકાઓ સંપાતમાં આવી તે સમયે સમર્પિયાં ભોગવાતું નક્ષત્ર રાહિણી હતું, જેની અને મધ્યાની વચ્ચે બીજાં પાંચ નક્ષત્રો રહેલાં છે. (રાહિણી, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પુષ્ય, અશ્વિણ, મધ્યા) એટલે કે આજથી ૬૫૬૨ વર્ષ પૂર્વે કૃત્તિકાઓ વિષુવવૃત્ત ઉપર હતી. કૃત્તિકા સંપાત વખતે સંપાતીય નક્ષત્ર તથા સમર્પિઓથી ભોગવાતું નક્ષત્ર પાસે પાસે હતાં; જ્યારે હાલનું સંપાતીય નક્ષત્ર પૂર્વાભાદ્રપદ વચ્ચે તથા સમર્પિઓથી ભોગવાતા નક્ષત્ર હસ્ત વચ્ચે બીજા ૧૪ નક્ષત્રો આવેલાં છે જે ઉપરથી ખાત્રીપૂર્વક કહી શકાય છે કે કૃત્તિકા સંપાત આજથી ૬૫૬૨ વર્ષ પૂર્વે હતો અને તે અરસામાં શનિપથ બ્રહ્મચુના સિદ્ધાંત જનસમાજ આગળ મૂકવામાં આવ્યા છે.

ઉપરોક્ત કાલનિર્ણયથી એ પણ નક્કી થાય છે કે શનિપથ બ્રહ્મચુના સિદ્ધાંતો પ્રથમ જાણુવામાં આવ્યા છે, જ્યારે મહાભારત ત્યાર પછી લખાયું છે.

પ્રકરણ ૩

અગ્નિ અગ્નિરઃ (પરિભ્રમણમાં કરતો વિદ્યુત્ Radio Energy) બે તત્વોનો બનેલ છે જેમાં કે ૧ અગ્નિ ૨ સોમ. સમર્થન ૧ કાંડ ૧ અ ૧ બ્રા ૧ કંડિકા ૪ દ્વય વાઙ્મયં ન તૃતીય મસ્તિ। સત્યં ચૈયાઽનૃતંચ સત્યમેવ દેવાઽમનૃતં મનુ-થ્યાઃ।

આ વિશ્વમાં બે તત્વ સિવાય ત્રીજું તત્વ નથી; સાય અને અસત્ય. દેવો છે એ સત્ય છે (હમેશ રહેવા વાળા છે; જેનો નાશ નથી) અને મનુષ્યો છે એ અસત્ય છે (નાશવંત છે)

૨ કાંડ ૧ અ ૬ બ્રા. ૩ કંડિકા ૨૩ આ વિશ્વમાં બે તત્વો સિવાય ત્રીજું તત્વ નથી જેમકે-આદ્રં અને શુષ્ક; શુષ્ક છે એ અગ્નિના સ્વભાવનું છે અને આદ્રં એ સોમના સ્વભાવનું છે. અગ્નિ અને સોમ એકમેક થતાં આત્મ્ય બને છે. (જુઓ પૃથ્વીમાં અને અમાવાસ્યા) અને એ આત્મ્ય અમુક પ્રમાણમાં એકકું થતાં તેનો પુરોડાસ બને છે. એ પ્રમાણે અગ્નિ અને સોમ જુદા જુદા પ્રમાણમાં એકકાં થતાં વિશ્વમાં અનેક રૂપ ઉદ્ભવે છે.

૩ કાંડ ૧૦ અ. ૬ બ્રા. ૨ કંડિકા ૧-અચીત અહિં બે તત્વ છે ૧ ખાનાર અને ૨ ખાણ અને જ્યારે એ બે તત્વો એકમેક સાથે છે ત્યારે તેને ખાનાર કહેવામાં આવે છે નહિં કે ખાણ

૪ કાંડ ૧ અ. ૧ બ્રા. ૧ કંડિકા ૨૨. યજ્ઞ પાત્રો બે અને બેની જોડીમાં લેવામાં આવે છે.

૫ કાંડ ૧ અ ૬ બ્રા. ૩ કંડિકા ૨૪ સૂર્ય, દિવસ અને સુદિનો ચંદ્ર અગ્નિના સ્વભાવનાં છે. ચંદ્ર, રાત્રિ અને વદિનો ચંદ્ર સોમના સ્વભાવના છે.

કાંડ ૧ અ. ૬ થા. ૩ કાંડિકા ૪૨ શુકલ છે એ અગ્નિના સ્વભાવનું છે અને કૃષ્ણ છે એ સોમના સ્વભાવનું છે

ઉપરોક્ત પાંચ મુદ્દાથી રપટ થાય છે કે અગ્નિ અને સોમ એવાં બે તત્ત્વો મૂળમાં રહેલ છે, જે જુદા જુદા પ્રમાણમાં એકમેક થતાં વિદ્યુતનાં અનેક રૂપ જેવાં દેવાપરા, વિન્નળો, મર્જના, પરજન્ય વગેરે ઉદ્ભવે છે જેને આધારે 'વશ્વનું' જડ, જગત્ તથા ચૈતન્ય જગત્ ઉત્પન્ન થયેલું છે તથા નમે છે.

અગ્નિ છે એ સદાય રહેવાવાળો છે (વાતાવરણમાં અગ્નિનો તાશ થતો નથી) માટે તેને સ્તવ્ય કહેવ છે તથા દેવના નામથી કૌંઝેલ છે. તે રસ કસ વગરનો (શુદ્ધ) છે તથા સફેદ (શુદ્ધ) છે અગ્નિ અને સોમનાં જોડકાં બનતાં, પ્રાધાન્યમાં અગ્નિ રહે છે.

સોમ છે એ નાશવંત છે. (વાતાવરણમાં સોમના પ્રમાણનાં વધઘટ થાય છે અને સૈકાના અંતમાં તે બીજા રૂપે રહે છે.) માટે તેને અમૃત અસત્ય કહેવ છે અને મનુષ્યના નામથી સંબોધેલ છે. કારણ કે મનુષ્ય નાશવંત છે. સોમ રસકસથી બરેલ (આડ') છે, તથા કાળો (કુલ્ણ) છે. અગ્નિ છે એ ખાનાર છે અને સોમ છે એ ખાંદ છે. સોમો રાજા દેવાનાં અન્નમ, ખોરાકની આંદર છુપાયેલો તે પ્રકાશ કરે છે એટલે કે સોમની આંદર પણ મુખ્ય તત્ત્વ તો અગ્નિ જ છે એટલે કે અગ્નિમાંથી સોમ ઉત્પન્ન થાય છે અને અગ્નિ અને સોમ એકમેક થતા આનંદ (ધૃત) ઉત્પન્ન થાય છે તેમાં પણ મુખ્ય ભાગ અગ્નિ બનેલ છે.

સમર્થન-કાંડ ૧ અ. ૮ થા. ૩ કાંડિકા ૬ એક જ વ્યક્તિ માંથી પતિ અને પત્ની ઉત્પન્ન થાય છે, જે ત્રીજી અગર ચોથી પેઢીએ ફરીને એકમેક થાય છે.

કાંડ ૨ અ. ૫ થા. ૧ કાંડિકા ૪ ત્રણ પેઢી ચાલી ગઈ, બાકી રહ્યા તે અર્કની આસપાસ બેઠા (ત્રણ પેઢીનો અનુવાદ, હંદના શીર્ષક હેઠળ લીધેલ છે.)

અગ્નિ છે એ અગ્નિંગ છે, સોમ છે એ પ્રતિગ્નિંગ છે. -

ચતુરૂપા પ્રથમ ઉત્પન્ન થયાં. તેણે સેંકડો વર્ષ તપશ્ચર્યા કરી. ત્યાર બાદ મનુ ભગવાન ઉત્પન્ન થયા. વાયુ પુરાણ પૂર્વાર્ધ અ. ૧૦ શ્લોક ૯-૧૦

અગ્નિમાંથી સોમ કેવી રીતે જુદો પડે છે તે સંબંધિ-
પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાના શીર્ષક હેઠળ કહેવામાં આવશે.

પ્રકરણ ૪

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ

અગ્નિ અને સોમ એકબીજા સાથે જુદાંજુદાં પ્રમાણમાં કમે કરીને ટુંકેકમેક થતાં આ નિશ્ચના ઉત્પત્તિ થઈ છે એવું ગત પ્રકરણમાં લખવામાં આવેલ વિધાન ઉપરથી જણાય છે.

અગ્નિ અને સોમના પહેલાં કમ વસ્તુ રહેલ છે તે ભેદએ, કાંક ૧. અ ૧ બા ૧ કાંક ૧. અસદ્વાઽદમગ્રઽમાસીત સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં કંઈ ન હતું. (અસદ્વા એટલે Non-existence)

નોંધ:—અમુક અધ્યાયનો શરૂઆતમાં લખેલ છે કે ‘આ પહેલાં હિરણ્યગર્ભ હતા.’ ‘આ પહેલાં પ્રજાપતિ હતા,’ વગેરે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે તે તે અધ્યાયનો અંદર આવતા વિષયની શરૂઆતમાં તે તે તરવેા હતાં.

કંઈ ન હતું તે તો ન હોઈ શકે. થન્યનો વિસ્તાર થન્યજ હોય; માટે કંઈક હતું અને કંઈક ન હતું.

ઋગ્વેદ ૧૦-૧૨૯-૧ નાસદાસીન્નો સદાસીતદાનોં સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં સત્ ન હતું તેમજ અસત્ પણ ન હતું.

એટલે કે સૃષ્ટિની શરૂઆતમાં અગ્નિ ન હતો તેમજ સોમ પણ ન હતો (જુઓ દ્વયંવા ડરદં ન તૃતીયમસ્તિ જેમાં સત્ત્વે અગ્નિ કહેલ છે અને અસત્ત્વે સોમ કહેલ છે.)

ત્યારે શું હતું ? આનીદવાતં સ્વધયા તદેકં (નાસદીય-સૂક્ત ઋચા ૨) જે કંઈ હતું તે વાયુ એકજ હતો.

કાંડ ૬ અ. ૧ બા. ૧ કાંડિકા ૧ જે કંઈ હતું તે ઋષયઃ હતા.

ઋષયઃ એટલે કોણ ? ઋષયઃ એટલે પ્રાણ અને પ્રાણ એટલે અગ્નિ વૈશ્વાનર.

કાંડિકા ૨. સયોડયં મધ્યે પ્રાણઃ આ વિશ્વના ઉપાધાન કારણ તરીકે પ્રાણ રહેલ છે.

કાંડિકા ૨ (આયુ) પ્રાણની અંદર અન (સોમ) ઉમેરાતાં જે તત્ત્વ ઉદ્ભવ્યું તે પ્રાણમૃત્ત કહેવાયું. જેમાંથી સર્વ પ્રજાપતિઓ ઉદ્ભવે છે.

પ્રાણ એટલે વૈશ્વાનર અગ્નિ, એટલે નિર્ગુણ નિરાકાર બ્રહ્મ; જેને શતપથ બ્રાહ્મણની અંદર અગ્નિ કહેલ છે; પરંતુ તેમાં પ્રકાશ નથી, ગરમી નથી. માત્ર હસનયતનની ક્રિયા તેમાં ગુપ્ત-પણે રહેલ છે. એ હસનયતનના ક્રિયા અમલમાં આવતાં અગ્નિ (સત્), વૈશ્વાનરમાંથી જુદો પડ્યો અને કાળે કરીને અગ્નિમાંથી સોમ (અસત્) ઉત્પન્ન થયો. પરંતુ વૈશ્વાનરમાંથી અગ્નિ ક્યારે જુદો પડ્યો તથા કેવી રીતે જુદો પડ્યો તે કહેવું અશક્ય છે. એટલે કે તે તો માત્ર દર્શનાનો જ વિષય છે, નાસદીય સૂક્ત ઋચા ૬ અને ૭ માં કહેલ છે કે 'આ સૃષ્ટિનો શરૂઆત (વૈશ્વાનરમાંથી અગ્નિનું અસત્ થયું) ક્યારે થયું અને કેવી રીતે થયું તે, દેવો પણ ન કહી શકે, અને હિરણ્યગર્ભ પણ કહી શકે કે નહિ તે પણ શંકા છે તો મનુષ્ય તો કઈ રીતે કહી શકે ?

પ્રાણુનો અંદર અન્ન (વૈશ્વાનરમાં સોમ) ઉમેરાતાં, પ્રાણુ, વ્યાન, અપાન, ઉદાન, સમાન અગ્નિ અને સોમ એવા ૭ પુરુષો થયા

કંડિકા ૩. એ ૭ પુરુષનો સયુક્ત એવો એક પુરુષ થયો, જેને પ્રજાપતિ કહેવામાં આવે છે પ્રજાપતિની નાભિ ઉપરના ભાગમાં બે પુરુષ રહ્યા નાભિની નીચેના ભાગમાં બે પુરુષ રહ્યા, બે પુરુષની બે પાખ બની અને એક પુરુષ રથૂન આધાર રૂપે રહ્યો અને એ ૭ પુરુષોનો શ્રી નામનો રસ પ્રજાપતિના શીર્ષમાં રહ્યો, બ્યાધી શ્વાસોસ્વાસનો ક્રિયા શરૂ થાય છે.

ઉપરોક્ત કંપેન પુરુષ એ અગ્નિ અગિરઃ (Radio Energy) છે, જે પૃથ્વીની સપાટીથી આકાશમાં શૂ બન અને રત્ન લોકથી જાંચે સુધી પથરાયેલો છે અને તેના શરીરના કંપેન જુદા જુદા ભાગની ઉચ્ચાઈએ ૭ પ્રકારના વાયુ માટેનો જુદા જુદા પ્રકારનો વાયુ રહેલ છે જેમકે નાભિના ઉપરના ભાગમાં બે પુરુષ રહેના છે. નાભિ એટલે જીવ લોક. જીવ લોકના ઉપરના ભાગમાં પ્રાણુ અને ઉદાન રહેન છે. નાભિના નીચેના ભાગમાં બે પુરુષ રહેન છે એટલે કે જીવ લોકની નીચેના ભાગમાં વ્યાન અને અપાન રહેલ છે. બે પુરુષની બે પાખ બનેલાં ૩ એટલે કે અગ્નિ અને સોમ. અગ્નિની ગતિ આકાશ તરફની છે અને સોમનો ગતિ પૃથ્વી તરફ નીચે જવાની છે, માટે અગ્નિ અને સોમને બે પાખ કહેન છે. સાતમો પુરુષ એટલે 'સમાન' આખા વિશ્વમાં બ્યાપી રહેન છે અને શ્રી રસ એટલે બીજા, એટલે સોમ તે વિરાટ પુરુષના શીર્ષમાં એટલે રત્ન લોકથી પણ ઘણી ઊંચાઈએ રહેન છે

ઉપરોક્ત ૭ પ્રકારના જુદા જુદા વાયુ, કંપેન પુરુષના શરીરના જુદા જુદા ભાગની ઉચ્ચાઈએ રહેન હોઈ, તે તે ઉચ્ચાઈએ રહેલ વિદ્યુત નોખ નોખી તાકાતમાં રહેનો છે. વિદ્યુતનો નેખનોખો

તાકાત પ્રમાણે તેના મુખ્ય ચાર ભાગ પડે છે, જેમકે બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શૂદ્ર, જેમાંનો બ્રાહ્મણ એ નિર્દોષ અને જગત કલ્યાણમાં વપરાતો, વિદ્યુત છે. ક્ષત્રિય એ બહુ તાકાતવાળો વિદ્યુત છે જે વડે વાવરા, જૂકંપ વિજળી પડવો વગેરે કાર્યો બને છે, તેમજ તે વાતાવરણમાં રહેલ અનિષ્ટ તત્વોનો નાશ કરે છે.

વૈશ્ય જાતનો વિદ્યુત અવારનવાર ક્ષત્રિય જાતના વિદ્યુત વડે વપરાઈ જાય છે.

શૂદ્રજાતનો વિદ્યુત ઘણો જોરદાર આવજા કરે છે.

બ્રાહ્મણ જાતનો વિદ્યુત એ વિરાટ પુરુષના મુખની સપાટીએ રહેલ છે, ક્ષત્રિય જાતનો વિદ્યુત એ વિરાટ પુરુષના બાહુની સપાટીએ રહેલ છે, વૈશ્ય જાતનો વિદ્યુત એ વિરાટ પુરુષના ઉદરની સપાટીએ રહેલ છે અને શૂદ્ર જાતનો વિદ્યુત એ વિરાટ પુરુષના પાદની સપાટીએ રહેલ છે. (જુઓ ચિત્ર મુખ્ય પૃષ્ઠ ઉપર).

આ કલ્પિત પુરુષના અંગના જુદા જુદા ભાગમાં વિદ્યુત કેવી રીતે હલનચલન કરે છે તે જોઈએ -

પ્રાણ એટલે વૈશ્વાનરમાં સોમ ઉમેરાતાં તેમાં હલનચલનની ક્રિયા Vibrations શરૂ થાય છે, જે ક્રિયા વડે વિદ્યુતનો જથ્થો જે ઘણો જાણી સપાટીએ રહેલ હોય તે તે રહેજ નીચી સપાટીએ આવે છે. આ ક્રિયાને 'બાન' કહેવામાં આવે છે, અને તે પૂર્વ દિશા તથા પશ્ચિમ દિશામાં રહેલ છે.

રેગખરોગના ઉત્પન્ન થતા વિદ્યુતમાંથી ઉત્પન્ન થતું આબ્ય, (જુઓ પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા) બાનમાં ઉમેરાતાં, આપાન નામની ક્રિયા શરૂ થાય છે, જે વિદ્યુતના જથ્થાને, બાન, રહેલ છે તેનાથી પણ નીચી સપાટીએ લાવે છે. આ ક્રિયા દક્ષિણ દિશામાં થાય છે.

નવા ઉત્પન્ન થતા આજ્ઞના પ્રમાણ કરતાં, વિદ્યુતના વપરાશનું પ્રમાણ વધતાં, હરીને વ્યાનની ક્રિયા થતાં પશ્ચિમ દિશામાં, વિદ્યુતનો જથ્થો, દક્ષિણ દિશામાં રહેતો સપાટી કરતાં ઊંચી સપાટીએ જાય છે.

તેવી જ રીતે નવા ઉત્પન્ન થતા આજ્ઞનું પ્રમાણ વિદ્યુતના વપરાશના પ્રમાણ કરતાં ઓછું થતાં, ઉદાન નામની ક્રિયા થાય છે જે વડે વિદ્યુતનો જથ્થો ઘણાં જગ્યાએ ચડે છે. આ ક્રિયા ઉત્તર દિશામાં થાય છે.

જ્યારે આજ્ઞનો ઉત્પત્તિ ધણીજ ઓછો હોય છે તથા વિદ્યુતનો વપરાશ ઘણો વધારે હોય છે ત્યારે વિદ્યુતનું બીજા 'સોમ' ઉડીને ધણે ઉંચેના સ્થાનમાં એટલે કે સ્વઃ લોકની ઉપરના સ્થાનમાં પડે છે, જ્યાં, સમાનતા ક્રિયા રહેતી છે એટલે કે ત્યાં વર્તુલો Vibrations હોતાં નથી. આ ક્રિયા ઈશાનજૂથામાં રહેલી છે.

વાયુની આ પાંચ પ્રકારનાં ક્રિયાને પાંચ ઋષિઓનાં નામ આપ્યાં છે તથા પાંચ ઇન્દ્રિયો તરીકે વર્ણવેલ છે, જેમકે -

પ્રાણ=વસિષ્ઠ. જે આખા શરીરમાં રહેલ છે.

વ્યાન=ભરદ્વાજ=મન

અપાન=ઋમદગ્નિ=ચક્ષુ

ઉદાન = વિશ્વામિત્ર = શ્રોત્ર

સમાન = વિશ્વકર્માન્ = વાક્

સમર્થન કાંડ ૮ અ ૧ ધા. ૧ કંડિકાઓ ૫-૬-૮-૯

, , ધા. ૨ કંડિકાઓ ૨-૩-૪ ૬-૮-૯

, , ધા. ૩ કંડિકાઓ ૬-૭ ૮-૯-૧૦

પ્રજાપતિના સંબંધે પ્રો. ન્યુક્લિઅસ એગલિંગ કલ્પના કરે છે કે પ્રજાપતિ, પશુપતિ, યજ્ઞમાન એ ત્રણે શબ્દોનો અર્થ એક જ થાય છે, કારણ કે યજ્ઞમાન મોટે ભાગે ક્ષત્રિય હોય છે, મોટે ક્ષત્રિય એ જ પ્રજાપતિ છે; કારણ કે અન્ય કોમ ઉપર તેનું વર્ચસ્વ રહેલું છે તથા તે ઘણા પશુઓનો સ્વામી હોય છે.

શતપથ બ્રાહ્મણમાં વપરાયેલ પ્રજાપતિ તથા પશુપતિ શબ્દોથી ઓળખાતાં તરવો બન્ને એક બીજાથી જુદાં છે જેનો ખુલાસો આગળ ઉપર કરવામાં આવશે; પરંતુ પ્રજાપતિ એટલે ક્ષત્રિય તો નહિ જ, એટલું વાંચકને આ પ્રકરણમાં કરેલ વિધાન ઉપરથી જણાશે.

યજ્ઞો ઈ સંવત્સરઃ સંવત્સરો પ્રજાપતિઃ

સંવત્સર એટલે ૧૨ મહિનાઓ દરમિયાન એક સરખો રહેતો વિદ્યુત (અગ્નિ વૈધાનર) એ પ્રજાપતિ છે, જેને કોઈએક રથને પ્રજાપતિકના નામથી પણ સંબોધેલ છે.

સૃષ્ટિનો ઉત્પત્તિ વિષે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ જેમ Nebular Theory (ચક્રઆતમાં સૃષ્ટિનું રથૂવ વાયુ જેવું હોતું, પુમાડા જેવું હોતું જે ક્રમે દરીને બાદે થતાં અનેક સૂર્ય તેમાંથી ઉદ્ભવ્યા અને એવા આપણા સૂર્યમાંથી પૃથ્વી તથા બોજા મહો જુદા પડ્યા) સમજાવી છે, તેવું વિધાન શતપથ બ્રાહ્મણમાં ક્યાંય જોવામાં આવતું નથી. જે કંઈ જોવામાં આવે છે તે એ છે કે સાવિત્રી ઈ દેવાનામ પ્રસાવિત્રી એટલે કે દેવોનું હોવાપણું પણ સૂર્યને આધારે રહેન છે. એ સૂર્યની અંદર સુરભ્યમય પુરુષ (હિરણ્યગર્ભ) રહેલ છે જે આ જગતનો કર્તા છે, પરંતુ સૂર્યની ઉત્પત્તિ ક્યારે થઈ તથા સૂર્યમાંથી પૃથ્વી ક્યારે જુદી પડી તે ક્યાંય જોવામાં આવતું નથી.

પ્રકરણ ૫

સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ (ચાલુ)

કાંડ ૬ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૮ પ્રજાપતિને ઇચ્છા થઈ કે 'હું બધું રૂપે યાઉં ! તેણે તપમર્મા કરી જે વડે ત્રયોવિદ્યા ઉત્પન્ન થઈ.

ત્રયી વિદ્યા એટલે ત્રણ વેદઃ ઋગ્, યજુ અને સામ.

ઋગ્વેદમાં 'સમ્રોતુ' વર્ણન છે. વજ્ર (વિજળી Lightning) એ શબ્દ છે. સામવેદમાં 'સ્તોત્રો' આવેલાં છે. સ્તોત્ર એટલે અવાજ, ગર્જના. યજુઃ એટલે યજ્ઞ+જુહ એટલે કે જે પરિ-ભ્રમણમાં ફર્યા કરે છે તે એટલે કે વિદ્યુતની તે ક્રિયા જે વડે વિજળી અને ગર્જના ઉત્પન્ન થાય છે તે.

ત્રયી વિદ્યા એટલે વિજળી, ગર્જના અને તે ક્રિયા જે વડે વિજળી તથા ગર્જના ઉદ્ભવે છે તે.

ત્રયી વિદ્યા વડે ઘાત (અવાજ) ઉત્પન્ન થઈ.

કાંડિકા ૯ બૃ.શુર. સ્વઃ માં રહેલ વાદ્ વડે પ્રજાપતિએ જળ ઉત્પન્ન કર્યું. જળ એટલે આપઃ અને આપોહિ ઘસ્રઃ જળ એટલે નવો ઉત્પન્ન થતો વિસુત. આપો હવા ડહદમમ સલિ-ન્નમેવાસ કાંડ ૬ અ ૧ ધા. ૬ કાંડિકા ૧ આપઃ માટે જુઓ પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા) વિશ્વની સરુચ્ચાતમાં જળ હતું.

કાંડિકા ૧૦ ત્રયી વિદ્યા વડે પ્રજાપતિ જળમાં નામુલ થયો (જળમાં ગર્ભ રૂપે રહ્યો).

તત્ત્વિદ ગર્ભ પ્રથમં દ્વજ્ઞ આપઃ ઋગ્વેદઋગ્વેદ ૧૦ જળ-દેવતાઓએ, એ ગર્ભને પ્રથમ ધારણ કર્યો.

એ ગર્ભમાંથી પ્રથમ ઘટ્ટા ઉત્પન્ન થયા અને તે પ્રજાપતિનું મુખ બન્યા. (ઘટ્ટા એટલે બ્રાહ્મણ જનનો વિદ્યુત).

ગર્ભાધાનની ક્રિયા પુરૂષ યજ્ઞના ક્ષીર્ગમાં એટલે કે ઇશાન ખૂણામાં સ્વઃલોકની ઉપર ધણી જેવાઈએ રહેલ સ્વઃનમાં થાય છે, જ્યાંથી, વિદ્યુત નીચે એવાઈ આવતાં 'પુરૂષ યજ્ઞ'ના મુખની સપાટીએ એટલે કે સ્વઃલોકમાં આવે છે. જ્યાં અવાજ કહ્યું- ગોચર થાય છે. ગર્ભની સ્થિતિમાં વિદ્યુત હોય છે, ત્યાં મુધી અવાજ કહ્યું-ગોચર નથી.

ગર્ભના સ્થાનમાંથી બહાર આવતાં વિદ્યુતનાં નોખનોખાં રૂપ ઉદ્ભવે છે, જેને 'પ્રજાપતિની પ્રજા' તરીકે વર્ણવેલ છે જે છે અગ્નિ, ઇન્દ્ર, સોમ, પરમેષ્ઠિન પ્રજાપતિ અને પ્રજાપતિ ઉદે- વિશ્વદેવ.

સમર્થન-કાંડ ૧ અ ૧ બા. ૬ કાંડિકા ૧૬ પરમેષ્ઠિન પ્રજાપત્યે, પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થાનો યજ્ઞ કૃષો અને તે યજ્ઞ કૃષો અને ઇન્દ્રા કરી કે ' હું અહિં (વિશ્વમાં) સર્વ વસ્તુ ઘાઉં ' અને તે આપઃ બન્યો.

કાંડિકા ૧૭ પરમેષ્ઠિન પ્રજાપત્યે (આપઃ) પ્રજાપતિ માટે પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થાનો યજ્ઞ કૃષો, જે વડે પ્રજાપતિ પ્રાણ બન્યો.

કાંડિકા ૧૮ પ્રજાપતિએ, ઇન્દ્ર માટે પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થાનો યજ્ઞ કૃષો, જે વડે ઇન્દ્ર 'વારૂ' બન્યો.

કાંડિકા ૧૯ ઇન્દ્રે, અગ્નિ અને સોમ માટે પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થાનો યજ્ઞ કૃષો જે વડે અગ્નિ ખોરાક ખાનાર બન્યો અને સોમ અન્ન બન્યો.

કાંડિકા ૨૦ પંચ દેવોએ (અગ્નિ, સોમ, ઇન્દ્ર પરમેષ્ઠિ પ્રજાપત્ય અને પ્રજાપતિ) પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થાનો યજ્ઞ કૃષો:

જે વડે તેઓએ પૂર્વદિશા જોઈ (અહિંથી નોખનોખી દિશાઓમાં
ચતુર્વિધનતું પરિવ્રમણ ચર ચાપ છે.)

નોંધ: અહિં ખુલાસો માગતી બે બાબત ઉપસ્થિત થાય છે:—

૧ દેવોની સંખ્યા કેટલી ?

૨ પૂર્ણિમાનો યજ્ઞ અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ એ કય
ક્રિયાઓ છે ?

પ્રકરણ ૬

દેવની સંખ્યા

કાંડ ૧૧ અ. ૧ શ્લો. ૬ કંડિકા ૨૫—એ પ્રમાણે દેવની
સંખ્યા ૧૧ ની છે જેવા કે

૫ પ્રયાજ એટલે પ્રથમના પાંચ દેવ અગ્નિ, સોમ, ઇન્દ્ર,
પરમેશ્વિત્રાગ્નપત્ય અને પ્રજાપતિ.

૨ ધૃતની બે આહુતિઓ એટલે કે પૂર્ણિમા અને અમા-
વાસ્યાના યજ્ઞો.

૩ અનુયાગ એટલે ત્રણ હાંદ ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને
જગતી. છન્દાસિ ચાંડઅનુયાજાઃ કાંડ ૧ અ. ૮ શ્લો. ૨ કંડિકા ૮

૧ સિષ્ટકૃત એટલે ૩૩ વર્ષના અંતમાં શેષ રહેતો વિધુત

૧૧ અગ્નિ દેવ એટલે ૩૩ વર્ષના સમય દરમ્યાન વિધુત
નાં રહેતાં નોખનોખાં ૩૫.

એકસો વર્ષના સમયના તેત્રિશ તેત્રિશ વર્ષના ત્રણ ભાગ
પડે છે જે હિસાબે એકસો વર્ષ દરમ્યાન વિધુતનાં ૩૩ ૩૫

(૧૧×૩=૩૩) ઉદ્ભવે છે. કાંડ ૧૨ અ ૮ થા. ૩ કાંડિકા ૨૮ દેવની સંખ્યા ત્રણ અગ્યાર (૩×૧૧) ની છે.

કાંડ ૧૧ અ ૬ થા. ૩ કાંડિકા ૪ યામુવસ્કમ કહે છે દેવની સંખ્યા ૩૩૩ અને ૩૦૦૩ ની છે; પરંતુ વાસ્તવિકતાએ તો દેવની સંખ્યા ૩૩ ની છે અને તેમાંથી પણ જો સંખ્યા ઓછી કરવામાં આવે તો સંખ્યા ૩ ની રહે છે અને તેમાંથી પણ જો સંખ્યા ઓછી કરવામાં આવે તો સંખ્યા ૨ ની રહે છે અને તેમાંથી પણ જો સંખ્યા ઓછી કરવામાં આવે તો સંખ્યા ૧ ની રહે છે.

દેવની સંખ્યા ૩૩૩ ની છે જ્યારે ૩૦૦૩ તેની કળાઓ કહેલી છે.

દેવની સંખ્યા ૨૩ ની કહી તેમાં ૮ વસુ+૧૧૨૬+૧૨ આદિત્ય+ધન્વ+મગધર્મિ=૩૩

દેવની સંખ્યા ૩ ની કહી તે અગ્નિ, ધન્વ અને સોમ છે જે ભૂ-ભુવઃ અને સ્વઃમાં રહેલ છે.

દેવની સંખ્યા ૨ ની કહી તે છે, અન્ન(સોમ) અને પ્રાણ (અગ્નિ).

દેવની સંખ્યા ૧ ની કહી તે છે પ્રાણ એટલે અગ્નિ (વૈશ્વાનર)

નાક્ષત્ર માસને હિસાબે એક વર્ષના દિવસ ૩૩૩ થાય જે છે દેવની સંખ્યા. ૩૩૩ ની ૩૦૦૩ કળા હોય - તો એક કળા એટલે, ૨૥૫૫ કલાકનો સમય જેનો અર્થ એ થાય છે કે દર ૨૫૫૫ કલાકે સૂર્યમાંથી વિદ્યુતની કળા (Unit of Radio energy) પ્રસરે છે.

એકસો વર્ષ દરમિયાન રહેલ દેવની સંખ્યા ૩૩ ની કહી જેમાં રહેલ છે ૮ વસુ એટલે આઠ પદની ગાયત્રી.

૧૧ રૂંદ એટલે અગ્યાર પદનો ત્રિષ્ટુભ.

૧૨ આદિત્ય એટલે બાર પદનો જન્મતી

ઈન્દ્ર એટલે સોમ (ગર્ગનામા રહેન)

૧ પ્રજાપતિ એટલે અગ્નિ વૈશ્વાનર.

દેવની મજ્યા ૩, ૨, અને ૧ વિષે ઉપર કહેનાઈ ગયું છે.

ઉપર પ્રમાણે પૃથક્કરણ કરતા, આર્યોએ, આ સૃષ્ટિના ઉપાદાન કારણ તરીકે એક જ તત્ત્વને જોયેલ છે, જેમાથી સૃષ્ટિમા નજરે પડના અનેક રૂપ ઉદ્ભવે છે પ્રાણીઓના શરીર ને જડ જન્મતો એક ભાગ છે, જે જન્મે છે અને મરે છે તેનું ઉપાદાન કારણ ઉપર જણ્યા ના પ્રમાણેનું મૂળમા રહેતું એકજ તત્ત્વ જે વૈશ્વાનર અગ્નિ છે તે ઉપરોક્ત ખુનાસાથી પુરવાર થાય છે, પરંતુ એ જડ શરીરની અદર રહેન આત્મા એ એ જડ શરીરનો જ એક ભાગ છે કે અન્ય કોઈ સ્વતંત્ર તત્ત્વ છે તેનો ખુનાસો, અગ્નિ અને સોમ જુદા જુદા પ્રમાણમા એક-એક થતા જેમ અને રૂપ ઉદ્ભવે છે તેનો સ્વતંત્રરૂપે ખુનાસો સારાપ શતપથ બ્રાહ્મણમા કથાય જેવામા આવતો નથી, જેની પ્રતિભા, શાહિદના નીચે મુજબના કથન ઉપરથી જણાય છે કાંડ ૧૦ અ ૧ બા ૩ શાહિદ્ય કહે છે, “બ્રહ્મ એ શું છે તેનો વિચાર કરો અહિં મનુષ્યો જુદા છે અને મૃત્યુ વખતે મનુષ્યને જોડલી જુદા હોય છે તેની જુદા સહિત તેનો પુનર્જન્મ થાય છે પોતાની જાતનો વિચાર કરો, કે જે જુદા વડે બનેલી છે, જેમા આત્મા રહેન છે, જેમા ચૈતન્ય છે અને જે (આત્મા) વાયુ જેવા સ્વભાવનો છે, જે પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે જુદા જુદા રૂપ વારણ કરે છે, જે ચચળ છે, નિશ્ચિત છે, જેમા સુગંધ અને ગ્વાદ રહેન છે, જેની સત્તા (આત્માની) સર્વ લોકમા પથરાયેલી છે, જે આખા વિશ્વમા બાપી રહેન છે, જેને વાચા નથી, તેમજ આકાર નથી એ સુવર્ણનો બનેલ પુરૂષ (હિરણ્યગર્ભ), એખાના દાણાના નાનામા નાના ભાગથી પણ નાનો છે, તેનજ

વાયુ રૂપે, ધુમાડા વગરના પ્રકાશ વડે તે આકાશ કરતાં પણ ઉંચો છે. વાયુ કરતાં ઉંચો છે; પૃથ્વી કરતાં મોટો છે; હુંકમાં વિશ્વમાં જે કંઈ દસ્યમાન છે તેના કરતાં મોટો છે. આત્માનું એ ખીજ (હિરણ્યગર્ભ) એ હું હું. અહિંથી પ્રયાણ કર્યા પછી હું તે ખીજને પ્રાપ્ત કરીશ એવી માન્યતાવાળી વ્યક્તિ માટે અયોજ્ય-સત્તા છે જ નહિ.

નોંધ: શાંડિલ્ય એ પ્રખર વિદ્વાન વ્યક્તિ હતા અને તેણે કરેલ વિધાન સતપથ શાસ્ત્રમાં ઠેકઠેકાણે આવે છે.

વૈશ્વાનર વિષે કાંડ ૧૦ અ ૧ ધા. ૧ કંડિકા ૧૧ માં ઠહેલ છે કે 'વૈશ્વાનર એ પુરુષ છે અને પુરુષ (પ્રજાપતિ)ની અંદર વૈશ્વાનર રહેલ છે એવું જોને જ્ઞાન છે તેને મૃત્યુ કંઈ કરી શકતું નથી. તે પૂર્ણ આધુષ્ય ભોગવે છે. જે વ્યક્તિ વૈશ્વાનર વિષે જાણે છે તેને વૈશ્વાનર કંઈ હુકસાન કરતો નથી.

પ્રકરણ ૭

દાનવ અગર અમુર

કાંડ ૨ અ ૧ ધા. ૨ કંડિકા ૧૨ પ્રજાપતિના સરીરના અર્ધભાગમાંથી દેવ ઉત્પન્ન થયા અને અર્ધભાગમાંથી દાનવો ઉત્પન્ન થયા.

કાંડ ૧૧ અ ૧ ધા. ૬ કંડિકા ૯ અમુરોને પેદા કર્યા પછી પ્રજાપતિએ વિચાર કર્યો કે અમુરોને ઉત્પન્ન કરી મેં દુઃખ ઉત્પન્ન કર્યું છે, કારણ કે તેઓને લઈને અહીં અધકાર થયો છે.' પ્રજાપતિએ અમુરોને શિક્ષા કરી તેમનો નાશ કર્યો.

કંડિકા ૮ અપાન વડે પ્રજાપતિએ અમુરોને પેદા કર્યા હતા.

કાંડ ૧ અ ૨ ધા. ૫

અસુરો આપસઆપસમાં પૃથ્વીના ભાગ પાડવા. લાગ્યા. જેની દેવોને જાણ્યું થતાં તેઓ ત્યાં ગયા અને પૃથ્વીમાં ભાગ માગ્યો. અસુરોએ કહ્યું: ‘તમારામનો આ વામન વિષ્ણુ નેટલી જગા ઉપર સુધ્ધ રહે તેટલી જગા અગો તમેને ભાગમાં આપશું. દેવોએ તે ક્યુમ્મ ક્યુમ્મ, અને વિષ્ણુને પૂર્વ દિશા તરફ સુવાડ્યો અને તેને ચારે બાજુએ છંદ વડે ઢાંક્યો, છંદ વડે વિષ્ણુ મોટો (કદાવર) થતાં તેણે સમસ્ત પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી.

કાંડ ૧ અ ૬ ખા. ૩ કાંડકા ૮ વૃત્ર એ દાનવ હતો કારણ કે દનુ અને દનાયુએ તેને પુત્ર તરીકે ઉછેર્યો હતો.

કાંડ ૨ અ ૧ ખા. ૨ કાંડકા ૧૩ એક સમયે અસુરો રાહિણી નામનો યજ્ઞ બાંધવા લાગ્યા અને તે વડે સ્વર્ગ લોકે જવાની તેમણે ઇચ્છા કરી. ઇન્દ્રને આ વાતની જાણ થતાં તેણે બ્રાહ્મણનો વેશ ધર્યો એક ઇંદ્ર મેગવી અને અસુરો પાસે ગયો અને કહ્યું: ‘ચથુતર કામમાં મારી આ ઇંદ્ર કામમાં લે.’ અસુરોએ તે ઈંદ્ર ચથુતરના કામમાં લીધી. પરંતુ યજ્ઞનું ચથુતર કાર્ય પૂર્ણ થવાની તૈયારીમાં હતું ત્યારે ઇન્દ્રે કહ્યું: ‘આ ઇંદ્ર તો મારી છે, હું તે પાછી ખેંચી લઈશ,’ એમ કહેતાંનીવાર ઇન્દ્રે ચથુતર કામમાંથી પોતાની ઇંદ્ર પાછી ખેંચી લેતાં, ચથુતર કાર્ય તુટી પડ્યું, અને અસુરો, સ્વર્ગ લોકમાં જવાની ઇચ્છા વડે ચથુતર કાર્યના મથાળે બેસા હતા તેઓ પડ્યા અને તેમનો નાશ થયો.

દેવ છે ત્યાં પ્રકાશ છે; અસુર છે ત્યાં અંધકાર છે.

દિવસ છે એ આર્વા છે, રાત્રિ એ અનાર્વા છે.

ઉપરોક્ત સાત મુદ્દાથી જણાય છે કે વિષ્ણુતનો જે ભાગ વિનાશ કર્યો છે, જેમાં અંધકાર રહેલો છે તથા જે છેક નીચી સપાટીએ રહેલ છે તેને દાનવ અગર અસુર કહેલ છે. ઉત્તરોત્તર

નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત તેમાં ઉમેરાતાં તે વિનાશ કરી નીવડે છે અને તેમાં સોગવું પ્રમાણ વધારે રહેવ હોઈ તે બચકર ગર્જના વાગે છે. નીચી સપાટીએથી ઉંચે ચડતાં, પુરવ પડના બાફુની સપાટીએ આવતાં આપોઆપ તેનો નાશ થાય છે.

વજ્રામુર વધની આખ્યાયિકા ઉપરોક્ત વિનાશકર્તા વિદ્યુતને ઉદ્દેશીને સખાયેલી છે જે ઉપરથી તેની ઉત્પત્તિ, વૃદ્ધિ અને નાશ કેવી રીતે થાય છે તેનું વિશેષ વર્ણન, ઉપરોક્ત આખ્યાયિકાના શીર્ષક હેઠળ આ પુસ્તકમાં લખવામાં આવેલ છે.

પ્રકરણ ૮

પૃથ્વીમા અને અમાવાસ્થ્યા

કુદરતની અંદર વિદ્યુતની ઉત્પત્તિ, સૂર્ય, ચંદ્ર અને પૃથ્વીને લક્ષ્યને થાય છે. સાચિત્રી ધૈ દેવાનામ્ પ્રસાધિત્રી. દેવ (વિદ્યુતના નોખનોખા રૂપ)નું હોવાપણું સૂર્યને આધારે રહેલ છે.

કાંડ ૧ અ ૧ બા. ૧ કંડિકા ૭ ઉપવાસ. આવતી કામે યજમાન દીક્ષા મહણ કરવાનો છે એની દેવેને જાણ થતાં, દેવો દીક્ષાની આગલી રાત્રે યજમાનના ગૃહમા વાસ કરે છે. અને દેવો કંઈ આહાર ન કરે તો તેની સમિપમાં રહેલ યજમાન આહાર કેવી રીતે કરી શકે ?

યજમાન એટલે અગ્નિ વૈશ્વાનર.

દીક્ષા મહણ કરવી એટલે અગ્નિ વૈશ્વાનરમાં નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ઉમેરાવો થવાની શરૂઆત થવી.

પરિભ્રમણની શરૂઆતમાં આવતી અમાવાસ્થ્યાને દિવસે વાતાવરણમાં સોમ-હોતો નથી.

કાંડકા ૧૨ બીજી સવારે અંબરુજી જગ લાવે છે અને યજ્ઞ કાપ શરૂ કરે છે.

આપો હિ ઘઙ્ઙઃ શુકલપક્ષના પ્રથમ દિવસથી નવો વિષુત ઉત્પન્ન થતા માટે છે જેને આપઃ અગર પયઃ કહે છે.

કાંડ ૧ અ ૨ ધ્યા. ૫ કાંડકા ૧૮ દેવાએ વેદિ ચંદ્ર ઉપર ખસેડી અને એ વેદિના અણુતર કાર્યમાં ઉપયોગમાં આવતી જીવન આપતી માટી (મૃત્તિકા) ચંદ્ર ઉપર લેવામાં આવી. (મૃત્તિકા એ સોમ છે, પાણી એ અમિ છે, જે બન્ને વડે વેદિની ઈંટ બને છે.)

સુદિના ૧૫ દિવસ દરમિયાન, સૂર્યમાંથી પૃથ્વી ઉપર ખરતાં વિષુતનાં અણુઓ પૃથ્વી ઉપર એકઠાં થાય છે, જેને આપઃ પયઃ અગર મિત્ર કહેવામાં આવે છે કારણ કે તે (મિત્ર જેવાં એટલે કે હાનિકર્તા નહિ તેવાં છે.

પૃથ્વીમાને દિવસે ચંદ્ર પૃથ્વીકળાનો હોય છે, જ્યારે તેની અંદરનો કાળો ડાઘ સંપૂર્ણ દેખાય છે, ત્યારે સુદિના દિવસે દરમિયાન પૃથ્વી ઉપર એકઠો થયેલ વિષુત (આપઃપયઃ) જે આપને ચંદ્ર ઉપર પડે છે જ્યાં વેદિના ૧૫ દિવસ દરમિયાન તે પડ્યો રહે છે અને આપઃમાંથી તેનું રૂપાંતર થઈ તે સોમ (વરણ) બને છે. દરમિયાન વેદિના દિવસે દરમિયાન પૃથ્વી ઉપર નવો આપઃ એકઠો થાય છે.

આપઃ એ અમિ છે અને વરણ એ સોમ છે.

સમર્થન કાંડ ૧ અ ૬ ધ્યા. ૩ કાંડકા ૨૪

સૂર્ય, દિવસ અને સુદિનો ચંદ્ર અમિના સ્વભાવનાં છે. જ્યારે ચંદ્ર, રાત્રિ અને વેદિનો ચંદ્ર સોમના સ્વભાવનાં છે.

કાંડ ૧૧ અ ૨ ધ્યા. ૫ કાંડકા ૧ દેવાને અર્પણ કરવા માટે તેઓ અહીં 'અન્નમેધ' કરે છે. અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા એ

અશ્વમેધ છે એમ તેઓ કહે છે, પરંતુ સાચો અશ્વમેધ એ ખીજો પ્રસંગ (વર્ષની આખરમાં રહેલ પ્રસંગ) છે કારણ કે ચંદ્ર એજ અશ્વમેધ છે.

મેધ એટલે ચરખી એટલે કે શરીરના મૂળભાગ કરતાં વધેલો ભાગ. જેમકે આખાની ખુંધ એ એના શરીરના ભાગ કરતાં વધારાનો ભાગ હોય તે તેનો મેધ છે.

એવી રીતે ચંદ્ર ઉપર વહિના દિવનો દરમ્યાન પડી રહેતો વિષુત (સોમ) એ ચંદ્રનો ભાગ નથી પરંતુ તે ચંદ્રનો મેધ છે.

કંડિકા ૩ અશ્વ પ્રયાણ ચર કરે છે ત્યારે આકૃતિ અપાય છે (જેવું શાસ્ત્ર એટલે ઘૂત બને છે) કારણ કે ચંદ્ર એ રાજાન્ય છે, મોમ છે અને સોમ છે એ દેવનો ખોરાક છે. અમાવાસ્યાની રાત્રિ દરમ્યાન ચંદ્ર, પૂર્વ દિશામાં અગર પશ્ચિમ દિશામાં જોવામાં આવતો નથી ત્યારે તે પૃથ્વી ઉપર આવે છે.

કંડિકા ૪ મજમાન જ્યારે અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કરે છે ત્યારે તે ને આકૃતિ આપે છે તે અશ્વ જ્યારે પ્રયાણ ચર કરે છે અને આકૃતિ અપાય છે તેજ છે અને જ્યારે પૂર્ણિમાનો યજ્ઞ કરે છે ત્યારે તે અશ્વમેધ કરે છે અને તેને (અશ્વમેધને) દેવને અર્પણ કરે છે. સાચો અશ્વમેધ વર્ષના અંતમાં થાય છે કારણ કે અમાવાસ્યા અને પૂર્ણિમા મળી એક માસ થાય છે અને એવા ૧૨ માસનું એક વર્ષ બને છે. (અને એ પ્રમાણે ૧૨ માસ દરમિયાન રહેલ ૨૪ પંખવાડ્યાં વડે ઉત્પન્ન થયેલ અને એકઠો થયેલ વિષુતનો જન્મો, વર્ષના અંતમાં વધારાઈ જાય છે).

અમાવાસ્યાને દિવમે જ્યારે ચંદ્ર પૂર્વ અગર પશ્ચિમ દિશામાં જોવામાં આવતો નથી અને મર્ધ, ચંદ્ર અને પૃથ્વી અમુક કક્ષામાં હોય છે ત્યારે ચંદ્ર ઉપર વહિના દિવમે દરમ્યાન પડી રહેલો સોમ તથા વહિના દિવસો દરમ્યાન

૫૧૧ી ઉપર નવો એકઠો થયેલ આપઃ બને ઉડીને હવામાનમાં પડે છે, જ્યાં તેઓ એકમેક થતાં વિધુતનું જે ૩૫ ઉદ્ભવે છે તેને આભ્ય એટલે ધૂત કહે છે અને ઉત્તરોત્તર અમાવાસ્યાઓના દિવસોએ પહેલાંની અમાવાસ્યાનું આભ્ય તથા નવું ઉત્પન્ન થયેલ આભ્ય એકમેક થતાં દરઅમાવાસ્યા એ વિદ્યુતનું નવું ૩૫ ઉદ્ભવે છે. એ રીતે એકએક ૩૫માં, નવું આભ્ય ઉમેરાતાં ઉત્તરોત્તર વિદ્યુતનું નવું નવું અને જુદા પ્રકારનું ૩૫ બનતું જાય છે. એ અને બેની જોડ વડે મિથુન થાય છે. કાંડ ૧ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૨૨ યજુપાત્રો એ અને બેની જોડીમાં લેવામાં આવે છે, જેમ કે ૧ રા' (સુપડી) અને અમિહોત્ર હવણી. (સુપડી વડે જેમ અનાજ ઉડે છે તેમ ૫૧૧ી વડે આપઃ ઉડીને ચંદ્ર ઉપર પડે છે અને ધમણ વડે જેમ સોનું તપાવાય છે તેમ ચંદ્ર વડે આપઃ ગરમ થાય છે અને તેનો સોમ બને છે.

૨ રક્ષ અને કપાલ (રક્ષ એટલે તક્ષવાર જે વજ્ર એટલે વિજ્રગીનું પ્રતીક છે: કપાલ એટલે જે પડતો ગતેલ સંપૂર્ણ એટલે કે બે પખવાડિઆ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ આપઃ અને સોમ વડે ઝમકારાનું (વિજ્રગી)નું રથૂલ બંધાય છે.

૩ શમ્બ અને કૃષ્ણાજિન (વજ્ર)ની અંદર નવું આભ્ય ઉમેરાતાં અનિષ્ટ તત્વોનો નાશ કરે (શમ્બ) તેવી ઝકક, યજુ અને સામની ક્રિયાઓ જેવાં કે વિજ્રગી અને ગર્જનાનાં રથૂલ ઉદ્ભવે છે. કૃષ્ણાજિન એટલે મૃગચર્મ ઝકક, યજુ અને સામનું પ્રતીક છે.

૪ જિલૂખલ અને મુસલ (ખાંડણીઓ અને સાંબેલુ), વિજ્રગી અને ગર્જનાના રથૂલમાં નવું આભ્ય ઉમેરાતાં, ગર્જના અહિં મુધી જે કર્ણગોચર ન હતી તે કર્ણગોચર થાય છે.

૫ ધંડીનાં બે પડ એટલે કે આકાશ અને પૃથ્વી એટલે કે સોમ અને અગ્નિ. કર્ણગોચર ગર્જના કરે તેવા વિદ્યુતના જ્વ્યામાં નવું આત્મ જીમેરાતાં વિદ્યુતના જ્વ્યામાંથી અમુક પ્રમાણમાં અગ્નિ અને સોમ જુદાં પડે છે. સોમ જીડીને આકાશમાં જીંચે જીડી જાય છે. અને અગ્નિ પૃથ્વીમાં સમાઈ જાય છે.

અમાવાસ્યાને દિવસે ઉદ્ભવતી આત્મની ક્રિયાઓમાં સોમ પૂરેપૂરે વપરાઈ જાય છે. જ્યારે અગ્નિ શેષ રહે છે. સમર્થન કાંડ ૧ અ ૬ ખા. ૪ કંડિકા ૧૩ અમાવાસ્યાને દિવસે ચંદ્ર જ્યારે પૂર્વ અગર પશ્ચિમ દિશામાં જોવામાં આવતો નથી, ત્યારે અમાવાસ્યાના યજ્ઞ પડે ધન્દ્ર, ચંદ્રનો સંપૂર્ણ નાશ કરે છે. અને તે શેષ રહેતો નથી. ચંદ્ર એટલે સોમ. કંડિકા ૧૮ સૂર્ય છે એ ધન્દ્ર છે, ચંદ્ર છે એ જન (સોમ) છે, અને એ જન્ને વચ્ચે દુશ્મનાવટ હોવાથી, અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્ય, ચંદ્રનો આહાર કરી જાય છે અને તેને ચૂસી લઈને ફેંકી દે છે જેથી બીજો દિવસે એટલે કે સુદિ પોળને દિવસે ચંદ્ર પશ્ચિમમાં (સૂર્યથી ધણે હંટે) તાંતણા જેવો દેખાય છે.

અમાવાસ્યાને લગતી આખ્યાયિકાઓ.

આખ્યાયિકા ૧ સૂત્રાશ્લેષિ

કાંડ ૧ અ ૬ ખા. ૩ તપ્તાને વિશ્વરૂપ નામનો પુત્ર હતો, જેને ત્રણ મરતક હતાં, છ ચક્ષુ હતાં અને ત્રણ મુખ હતાં. વિશ્વરૂપ એક મુખ વડે સોમપાન કરતો, બીજા મુખ વડે સુરાપાન કરતો અને ત્રીજા મુખ વડે અન્ય આહાર કરતો. ધન્દ્ર તેનો તિરસ્કાર કરતો. એક દિવસ ધન્દ્રે વિશ્વરૂપનાં ત્રણ મરતક છેલ્લાં (ધન્દ્ર સહાયે ત્રિતા નામને જળ દેવતા હતો જેણે વિશ્વરૂપનાં ત્રણ મરતક છેલાં. કાંડ ૧ અ ૨ ખા. ૩ કંડિકા ૨).

વિશ્વરૂપ જે મુખ વડે સોમપાન કરતો, તેમાંથી ચાતક બહાર આવ્યું.

વિશ્વરૂપ જે મુખ વડે સુરાપાન કરતો, તેમાંથી ચક્રો બહાર આવ્યો. અને વિશ્વરૂપ જે મુખ વડે અન્ય આહાર કરતો તેમાંથી તેતર બહાર આવ્યું.

તેતરની પાંખ ઉપર મધના અને ધૂતના ઊંટા પડ્યા, માટે તેની પાંખ ઉપર નોખા નોખા રંગ રહેલ છે.

ત્વષ્ટાને, વિશ્વરૂપ હજીતાં ગુરસો ચડ્યો. તેણે સોમપાન આપ્યું અને ઇન્દ્રને સોમપાનમાંથી જાતક કયો. દ્રોણકલશમાં શુક્ર (શુદ્ધ સોમ) હતું જેનું ઇન્દ્રે વગર આમંત્રણે પાન કર્યું. પરંતુ તે શુક્ર તેને માથે નહિં આવતાં શરીરમાં ફૂટી નીકળ્યું. મુખ સિવાય આખા શરીરમાં તે ફૂટી નીકળ્યું. દેવાએ સૂત્રાભ્યુષિત વડે ઇન્દ્રને સાજો કર્યો.

ક્રોધાયમાન ત્વષ્ટાએ દ્રોણ કલશમાં શેષ રહેલ શુક્ર આપ્યું અને જેમાંથી યજ્ઞ-ઉદ્ભવે છે તેવાં તે શુક્રને અગ્નિ તરફ જોડ્યું કર્યું અને કહ્યું 'તારામાંથી ઇન્દ્રનો સત્રુ ઉત્પન્ન થાઓ.' જોડ્યું કરાયેલું તે શુક્ર અગ્નિ પાસે પહોંચતાની વાર મનુષ્યરૂપમાં ફેરવાઈ ગયું જેનામાં અગ્નિ અને સોમ રહેલાં હતાં. સર્વ વિદ્યા, સર્વ યશ, સર્વ અન્ન, અને શ્રી તેણે પ્રાપ્ત કર્યાં. જોડેલો થયો અને પેટે ચાલ્યો માટે તે વૃત્ર (વૃત્ર He rolled) કહેવાયો અને પાદ વગરનો તે હતો માટે સર્પ (અહિ) કહેવાયો. દનુ અને દનાયુ નામનાં માતા પિતાએ તેને ઉછેર્યો માટે તે દાનવ કહેવાયો.

વૃત્ર બાળુમાં તીરવા વધ્યો અને આગળ પાછળ તીરવા વધ્યો અને પૂર્વના સમુદ્રને પશ્ચિમના સમુદ્રથી અક્ષગ કર્યો. તે તેના શરીરના કદના પ્રમાણમાં ખોરાક ખાતો; પ્રાતઃકાળે દેવો, મધ્યાહ્ન મનુષ્યો, અને સાયંકાળે પિતૃઓ તેને ખોરાક પૂરો પાડતા.

અગ્નિ અને સોમ જે વૃત્રની બાળુએ હતા તેમને પોતાની બાળુએ આવવા ઇન્દ્રે કહ્યું જેના બદલામાં તેમને (અગ્નિ અને

સોમને) અગ્નિ કપાલ ઉપરનો પુરોડાથ આપવા ઇન્દ્રે વચન આપ્યું; જે ઉપરથી અગ્નિ, સોમ અને જીજ્ઞ દેવો, વૃત્તનો પક્ષ છોડી, ઇન્દ્રનો પક્ષે ગયા અને ઇન્દ્રની મહત્તા હાથ છે તેટલી થઇ. આ ક્રિયા પૂર્ણમાને રોજ થઇ. .

ધવાયેલો વૃત્ત પડ્યો જેના ઢુકડા કરવા ઇન્દ્ર ધર્યો. વૃત્તે કહ્યું તારું વજ્ર મારા તરફ આ દેંક. મારી મહત્તા હતી તે હવે તારી થઈ છે. માત્ર મારા બે ઢુકડા કર. '

ઇન્દ્રે કહ્યું ' તું મારો આહાર ચા, ' વૃત્તે હા પાડી. જે ઉપરથી વૃત્તના બે ઢુકડા કરવામાં આવ્યા, જેમાનો એક ઢુકડો: 'જે સોમના સ્વભાવનો હતો તેનો ઇન્દ્રે ચંદ્ર બનાવ્યો અને બીજો ઢુકડો જે આસુરી હતો તેમાથી પશુઓની હોજરી (ઉદર) બનાવવામાં આવી અને જ્યારે ચંદ્રની કળાઓ વધે છે ત્યારે તે આસોકાડે (વા જાળ ભીમ વડે) વધે છે.

આખ્યાયિકા સંપૂર્ણ.

અનુવાદ—ત્વષ્ટા એટલે અગ્નિઅગ્નિરઃ વિશ્વરૂપ એટલે હંદ જે આખા વિશ્વમાં છવાઈ રહ્યો છે.

વિશ્વરૂપના ત્રણ મસ્તક એટલે ત્રણ હંદ ગાયત્રી, ત્રિદંભ અને જગતી.

સોમપાન કરતું મુખ એ ગાયત્રી જેમાંથી ચાતક નીકળ્યું, સુરાપાન કરતું મુખ એ ત્રિદંભ જેમાંથી ચક્રો નીકળ્યો. અન્ય આહાર કરતું મુખ એ જગતી જેમાંથી બે રંગની પાંખવાળું, તેતર નિકળ્યું એટલે જમતીના અંતમાં અગ્નિ (મૃત) અને સોમ (મધ) જુદા પડે છે.

ઇન્દ્રે વિશ્વરૂપનાં મસ્તક છેલ્લાં. ઇન્દ્ર એટલે ગર્જના; પરિશ્રમણના અંતમાં બચકર ગર્જના થતાં, અવાજનું રમૂસ

વપરાઈ જાય છે એટલે કે અપાન કર્ણગોચર રહેતો નથી, એટલે કે ત્રણ હાંડ ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતા ક્રમે કરીને બાંધ પડે છે ત્યજાએ દ્રોણકલશમાં શુક્ર આપ્યું. અહિં શુક્ર એટલે ખીજા ગર્ભાશયમાં પડે છે.

શુક્રને અગ્નિ તરફ ઠડેતું કર્ણુ અને કર્ણુ કે તું ધન્વન્તો દુરમન થા. અહો! ગર્ભાશયમાંથી વિદ્યુત બહાર આવી પરિભ્રમણમાં પડે છે, જે કાળે કરીને વિશ્વને હાનિકર્તા નીવડે છે જેને વૃત્ર કહેલ છે જેની માતા હતુ (અગ્નિ) છે અને પિતા દનાયુ (સોમ) છે.

વૃત્ર શરીરે વધવા લાગ્યો એટલે કે પરિભ્રમણ જેમ જેમ આગળ વધતું જાય છે તેમ તેમ વાતાવરણમાં રહેલ વિદ્યુતની તાકાત વધતી જાય છે. પ્રાતઃકાળે દેવોએ, મધ્યાન્હે મનુષ્યોએ અને સાયંકાલે પિતૃઓએ તેને ખેરાક આપ્યો. અહિં પરિભ્રમણના ત્રણ ભાગનું વર્ણન છે. એકએક ભાગ ૩૩ વર્ષના સમયનો છે.

પ્રથમનાં ૩૩ વર્ષ એ પ્રાતઃકાળ છે જે દરમિયાન અગ્નિ અને સોમનું પ્રાધાન્ય છે.

ખીજાં ૩૩ વર્ષ એ મધ્યાન્હ કાળ છે જે દરમિયાન વિદ્યુતનાં અન્ય રૂપોનું પ્રાધાન્ય છે.

છેલ્લાં ૩૩ વર્ષ એ સાયંકાળ છે. જે દરમિયાન હાંડની તાકાત ઉત્તરોત્તર ઘટતી જાય છે. ધન્વે વગર આમંત્રણે સોમપાન કર્યું અને તેના શરીરમાં સોમ ફૂટી નીકળ્યો અને દેવોએ સૂત્રાભ્યેષ્ટિ પડે ધન્વને સાળે કર્યો.

સૂત્રાભ્યેષ્ટિ એ અમાવાસ્યાને દિવસે આજ્ઞ્ય જનવાની ક્રિયા છે. પરિભ્રમણના અંતમાં ચર યના નવા સૈકાના પ્રથમ માસના શુકલ પક્ષ દરમિયાન જે વિદ્યુતનું તત્ત્વ (આપઃ) ઉત્પન્ન થાય છે તે એકથી વિદ્યુતનું રથૂવ બંધાતું નથી. અમાવાસ્યાના રવિરોધે શુકલપક્ષ દરમિયાન કિમ્બલ કયેલ આપઃમાંથી કૃમ્યુરસ

દરમિયાન ઉત્પન્ન થયેલ સોમ તથા કૃષ્ણપક્ષ દરમિયાન નવેઃ
ઉત્પન્ન થયેલ આપઃ, અમાવાસ્યાને દિવસે એકમેક ચતાં આજ્ય
બને છે જે વડે વિદ્યુતનું રથૂલ બધાય છે તેને ઈંદ્ર કહેલ છે.
ઈંદ્રની અંદર પ્રાધાન્યપણે સોમ રહેલ છે જે ગર્જનાનું ખીલ છે.

ધન્વની સાથે જળદેવતા ત્રિતા હતા જેણે વિશ્વરૂપનાં મસ્તક
છેલ્યાં. ગર્જના સાથે વિજળી હોય છે. વિજળી સોમનો નાશ
કરે છે (જુઓ સોમ) અને સોમનો નાશ ચતાં, અવાજ મંદ
થાય છે અને ક્રમે કરીને તે કર્ણગોચર થતા બંધ પડે છે.

વૃત્રની બાજુએ અગ્નિ, સોમ, સર્વ યજ્ઞ, સર્વ વિદ્યા,
સર્વ અન્ન અને શ્રી હતાં. ઉપરોક્ત તત્ત્વો પરિબ્રમણમાં ફરતા
વિદ્યુતમાં રહેલાં છે જે પરિબ્રમણના અંતમાં ક્રમે કરીને અવગ
થાય છે. માત્ર અગ્નિ અને સોમ રહે છે.

ઈન્દ્રે વૃત્રના બે ટુકડા ક્યાં જેમાંનો એક ભાગ ચંદ્ર થયો
અને બીજો ભાગ પશુઓની હોજરીમાં દાખલ થયો એટલે કે
પરિબ્રમણના અંતમાં અગ્નિ સોમ જુદા પડતાં, સોમ (અંદ્ર)
આકાશમાં હોયે ચડે છે અને અગ્નિ પૃથ્વીમાં સમાઈ જાય છે.

આજ કારણથી કાંડ ૧૧ અ ૧ થા. ૬ કાંડકા ૧૦ માં
લખ્યું છે કે—“હે મરવન (ધન્વ), તારો કોઈ દુશ્મન નથી,
તેમજ કોઈ દિવસ તું કોઈ સામે લડ્યો નથી. તારા મુઠ્ઠની વાતો
એ તો બ્રમણ છે. આજે અગર ભૂતકાળમાં ક્યારેય તું દુશ્મન
સામે લડ્યો નથી.

આખ્યાયિકા ૨

કાંડ ૧ અ ૬ થા. ૪

વૃત્ર તરફ યજ્ઞ ફેંક્યા પછી ધન્વ સંતોષ થયો. મરવિ-
ઓમાંના અગ્નિ હિરણ્યરથુષે અને છટો માર્કેના છંદ પૂર્ણાંગે
ધન્વને શોધી કાઢ્યો, જેની સાથે તેઓ એક અહોરાત્ર રહ્યાં.

દેવોએ ઇન્દ્ર અને અગ્નિને ૧૨ કપાલ ઉપરનો પુરોડાશ આપ્યો. કૃશ થઈ ગયેલ ઇન્દ્રે કહ્યું, મને આ પુરોડાશથી સંતોષ થતો નથી, માટે બીજું કંઈક ખાવા આપો!" દેવોએ ઇન્દ્ર માટે સોમ તૈયાર કર્યો. સોમ છે એ ચન્દ્ર છે. અમાવાસ્યાને દિવસે ચંદ્ર, પૂર્વ દિશા અગર પશ્ચિમ દિશામાં જોવામાં આવતો નથી, ત્યારે તે પૃથ્વી ઉપર આવે છે, અને જળ તથા વનસ્પતિમાં દાખલ થાય છે, જેનું પાન તથા આહાર ગાયો કરતી હોઈ, તેમના દૂધમાંથી દેવોએ સોમ કૃમે કરીને એકઠો કર્યો, તૈયાર કર્યો અને મેળવણી નાખ્યું જે વડે સોમ તીક્ષ્ણ બન્યો અને તે ઇન્દ્રને આપ્યો, જેણે તેનું પાન કર્યું અને કહ્યું: 'આનાથી મને સંતોષ થાય છે, પરંતુ મને તે માફક આવતો નથી, માટે હજુ પણ કંઈક ફેરફાર કરો.' દેવોએ તેમાં ઉકાળેલ દૂધ ઉમેર્યું અને એ પ્રમાણે બનાવેલ સોમ ઇન્દ્રને માફક આવ્યો. સોમના છોડને પાણી (સંચવામાં આવે અને જેને તેની કાતળાઓ (Stalks) તાકાતવાળી થાય છે તેમ, સોમમાં ઉકાળેલ દૂધ ઉમેરી ઇન્દ્રને આપવામાં આવતાં, ઇન્દ્ર તાકાતવાન થયો અને તેને હમળો થયેલ તેમાંથી તે સાગે થયો. (નોંધ: હમળાના ફળોને શરીરના સર્વ ભાગમાં લોહી ફટ કરે છે.)

આ ક્રિયા, અમાવાસ્યાને દિવસે અને છે જેને સન્નય ઠંડેવામાં આવે છે.

આખ્યાયિકા સંપૂર્ણ.

કાંડ ૧ અ ૬ આ. ૪ કાંડકા ૧૦ જેણે સોમયાગ (પૂર્ણિમાનો યજ્ઞ) કર્યો ન હોય તેનાથી સત્ત્વ થઈ શકતો નથી એટલે કે આજ્યની બનાવટ માટે પૂર્ણિમા તથા અમાવાસ્યાના દિવસોએ ઉદ્ભવતી ક્રિયાઓનો જરૂર રહે છે. કાંડકા ૧૨ પૂર્ણિમા એજ વૃત્રધન (વૃત્રનો વધ કરવાવાળો) છે. વૃત્ર, વજ્ર વડે હણાય છે એટલે કે પૂર્ણિમાને દિવસે આપઃમાંથી વજ્ર મને છે.

કંડિકા ૧૫ અમાવાસ્યા પહેલાના દિવસે દરમ્યાન જળ અંતે વનસ્પતિમાં (જગ=આપો હિ વજ્રઃ અને વનસ્પતિ=પવિત્રાં =પ્રાણુ ઉદાન; સમર્થન માટે જુઓ વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ), સોમ હોતો. નથી નથી ગાયો, અમાવાસ્યા પહેલાના દિવસે દરમ્યાન જળ અંતે વનસ્પતિનું પાન અને આહાર કરે છે, તે દિવસે દરમ્યાન ગાયોના દૂધમાં સોમ હોતો નથી. (ગાય એટલે વાક, ગર્જના)

અનુવાદ-એકસો વર્ષના પરિભ્રમણના અંતમાં અવાજ કર્ણગોચર થતો (ધન્દ્ર) બંધ પડે છે; અગ્નિ (હિરણ્યગર્ભ) અને ૩૬ પદના છંદ જૂહતિ વડે વિદ્યુતનું ફરી ગર્ભાધાન થાય છે. ૧૨ કપાલ ઉપરના પુરોડાચથી ધન્દ્રને સંતોષ થતો નથી, ગર્ભાધાન થયા પછીના ૧૨ માસ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ વિદ્યુત વડે અવાજ કર્ણગોચર થતો નથી.

દેવોએ ધન્દ્રને સોમ આપ્યો જે ધન્દ્રને માફક આવતો નથી; તેરમા માસના શુક્લ પક્ષને અને ઉત્પન્ન થતું વિદ્યુતનું અંગ (સોમ) પણ અવાજ કર્ણગોચર બનાવી શકતું નથી.

દેવોએ તેમાં ઉકાળેલ દૂધ (વરણ) ઉમેર્યું જેનું સત્ત્વ બન્ધુ, જે ધન્દ્રને માફક આવ્યું; તેરમા માસના કૃષ્ણ પક્ષને અંતે ધન્દ્ર ઉપર પરિપક્વ થયેલ સોમ વડે અવાજ ક્રમે કરીને કર્ણગોચર થવા પામે છે.

જેમ સોમના છાંડને જગ સિંચનાં, તેની કાતગીઓ તાકાતવાન થાય છે, તેમ સત્ત્વ વડે ધન્દ્ર ઉત્તરોત્તર વધારે તાકાતવાળો બનતો જાય છે: એ પ્રમાણે દર અમાવાસ્યાને દિવસે ઉત્પન્ન થતું વિદ્યુતનું અંગ, આપુ વિદ્યુતના જમ્યામાં ઉમેરાતાં જતાં, અવાજ વધારે અને વધારે જોર પકડતો જાય છે.

આ પ્રમાણે વિશ્વકર્માર્માં વધરાતા અને પરિભ્રમણમાં ફરતા વિદ્યુતની ઉત્પત્તિમાં પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યા અમત્યનો મુખ્ય ભાગ બનવે છે.

પ્રકરણ ૯

સોમ

સોમ વિષે શતપથ બ્રાહ્મણમાં મળી આવતું સાહિત્ય.

કાંડ ૩ અ ૯ બ્રા. ૪ કાંડિકા ૨૨, એને સોમ કેમ કહ્યો ? આખને ગમે તેવું તેનું રૂપ હતું જેને તેણે બાણ્યએ મૂક્યું. દેવોએ યજ્ઞમાનને કહ્યું, તે રૂપ તું મહણ કર. યજ્ઞમાને તેને દ્વરથી પોતા તરફ ખેંચ્યું અને કહ્યું, બા તો મારું પોતાનું સ્વાર્થેય છે, જે ઉપરથી તે સોમ કહેવાયો.

કાંડ ૧ અ ૬ બ્રા. ૪ કાંડિકા ૫ રાગન્ય સોમ, જે દેવોનો ખોરાક છે તે ચંદ્ર છે.

કાંડ ૧ અ ૬ બ્રા. ૩ કાંડિકા ૧૭ ઇન્દ્રે જ્વનના ખે દુકકા કપો, જેમાંના એક દુકકામાંથી તેણે ચંદ્ર બનાવ્યો.

કાંડ ૩ અ ૩ બ્રા. ૪ કાંડિકા ૬ સોમને પકાડ ઉપર મૂકવામાં આવ્યો, જ્યાં વજ્ર પહોંચતું નથી અને તેથી વજ્ર વડે ત્યાં તેનો નાશ થતો નથી.

કાંડ ૩ અ ૪ બ્રા. ૩ કાંડિકા ૧૩ સોમ એ દેવ છે: કારણ કે સોમ (ચંદ્ર) આકાશમાં રહેલો છે, સોમ જ્વન હતો, જેનું શરીર પહાડ અને ખડક છે, જેના ઉપર 'અથાના' નામનો એક છોડ ઉગે છે, જેને અહિં લાવવામાં આવે છે, પીસવામાં આવે છે અને દીક્ષા, ઉપસદ્ધ અને તાનુત્તમ વડે તીક્ષ્ણ બનાવવામાં આવે છે; જેમાંથી સોમ બને છે.

કાંડ ૩ અ ૪ બ્રા. ૩ કાંડિકા ૧૪ સોમ છે એ મધમાખોનું મધ છે. મધમાખો જેમ મધ ચૂસી લાકડે બિટી જાય છે, તેમ દેવો વજ્ર વડે સોમને ચૂસી લઇ આવ્યા ગયા.

કાંડ ૩ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૧૬ દેવો સોમ ચૂસી ગયા એ વાતની પ્રધિઓને જાણ્ય ચતાં, તેઓએ વાણ્યો વડે યજ્ઞને ફરી ઉત્પન્ન કર્યો.

કાંડ ૩ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૧૭ છ ઋતુઓ વડે સોમને ફરી પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે.

કાંડ ૩ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૧૮ 'હે દેવ સોમ, તારા છોડની કાતળીઓ (Shalks) ઉત્તરોત્તર વધારે તાકાત વાળી થાઓ. જેના વડે એક ધનવિદ્ધ ઇન્દ્ર કે જે યજ્ઞનો દેવ છે તે તાકાત વાળો થાય; કારણ કે દર એક કાતળીમાંથી દસ એકધનવિદ્ધ અગર એકસો ખાસા બરાચ તેટલો રસ નીકળે છે, જેનું પાન ઘણા દેવો કરે છે. તારા વડે ઇન્દ્ર તાકાતવાન થાઓ અને ઇન્દ્ર વડે તું તાકાતવાળો થા.'

કાંડ ૪ અ ૫ ધા. ૧ કંડિકા ૨ સોમનો છોડ બે જાતનો હોય છે. જેમ કે સફેદ રંગનો અને જુરા રંગનો; સફેદ રંગનું પૂર્વો દાઙુની નક્ષત્ર છે અને જુરા રંગનું ઉત્તરો દાઙુની નક્ષત્ર છે.

કાંડ ૩ અ ૬ ધા. ૩ કંડિકા ૧૬ પ્રાણુધાતક શસ્ત્ર (વજ્ર) વડે જેનો નાશ ન થઈ શકે તેટલા નાના કદનો સોમ બન્યો, જેને આગળ દોરવામાં આવ્યો અને નિર્મય બનાવવામાં આવ્યો. સોમને યજ્ઞ બનાવવામાં આવ્યો કારણ કે યજ્ઞ એ વિષ્ણુ છે. '

કાંડ ૩ અ ૬ ધા. ૩ કંડિકા ૧૭ સોમ એ રેત છે.

કાંડ ૪ અ ૪ ધા. ૫ કંડિકા ૨૦ 'હે સોમ ! તારું હૃદય સમુદ્રમાં, પાણીમાં છે, પાણી, વનસ્પતિ અને તું એક થાઓ.'

કાંડ ૪ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૧૪ સોમ વૃત્ર હતો, જેનું મસ્તક છેલ્લામાં આવ્યું ત્યારે તે પડ્યું અને દ્રોણ કવચ થયું.

સોમરસ દ્રોણું ક્ષણમાં ગયો અને તેમાં સમાય તેટલો તેમાં રહ્યો અને વધારાના સોમમાંથી હરિરસ થયો જેમાંથી હારિયો-જન : નામનો પ્રહ થયો.

સોમ સંબંધેના ઉપદ્રા સાહિત્યથી સમગ્રય છે કે સોમ એ ઠાંધ એક જાતનું પીણું તથા. શતપથ બ્રાહ્મણની સાંકેતિક ભાષામાં તેને પીણું તરીકે વર્ણવેલ છે, પરંતુ તે પીણું નહિ હોતાં વિદ્યુતનું એક અંગ છે.

સોમને ચંદ્ર તરીકે વર્ણવ્યો છે, પરંતુ વાસ્તવિકતાએ સોમ એ ચંદ્ર નથી. ચંદ્ર ઉપર ચતી ક્રિયા વડે સોમ ઉદ્ભવે છે, માટે તેને ચંદ્ર કહેલ છે.

જેવી રીતે સોમ મેળવવાનું સ્થાન ચંદ્ર છે, તેવી રીતે સોમ પ્રાપ્ત કરવાનું બોલ્ડું સાધન વૈજ (Radio Energy) છે જેનું પૃથક્કરણ ચતાં તેમાંથી સોમ જુદો પડે છે.

૫૦૪ વડે સોમનો નાશ થાય છે એટલે કે વિજળી સોમને ખાઈ જાય છે.

૫૦૪ પહોંચી ન શકે તેટલી ઉંચાઈએ સોમને મૂક્યો. પુરુષ ચતુના મુખની સપાટી સુધી ઉંચે વિજળીની અસર થઈ શકે છે, તેનાથી ઉંચે રહેત સ્થાન જેને તુરીયં ધામ કહે છે ત્યાં વિજળી પહોંચી શકતી નહિ હોવાથી, તે સ્થાનમાં રહેલ સોમનો નાશ થતો નથી.

મધમાખ અને મધ એટલે ખાનાર (અગ્નિ) અને ખાત્ર (સોમ),

સોમને એક છોડના નામથી સંબોધવામાં આવ્યો છે, જેની કાતળીઓમાંથી સોમરસ નીકળે છે, જે રસ, ઇન્દ્ર કે જે પવનો મુખ્ય દેવ છે તેને આપવામાં આવે છે અને ઇન્દ્ર મારફત સોમ બીજા દેવોને મળે છે. સમર્થન શંક ૧ અ ૬ આ. ૩ કંડિકા

૨૨, ઇન્દ્રમાં સર્વ દેવતા વાસ રહેલ હોય, ઇન્દ્ર, સર્વ દેવનું પ્રતિનિધિત્વ ધરાવે છે.

ઇન્દ્ર (વિદ્યુત) મુખ્યરૂપ) માં અરાજ પ્રધાનપણે રહેલ છે અને અરાજમાં પ્રધાનપણે સોમ રહેલ છે. માટે જ કહેવ છે કે સોમ વડે ઇન્દ્ર તાકાતવાળો થાય અને ઇન્દ્ર વડે સોમ તાકાતવાળો થાય છે એટલે કે ગર્જના, આકાશમાં ઉંચે રહેલ સોમને નીચે ખેંચી લાવે છે. વિશ્વકાર્પમાં, ગર્જના મુખ્ય ભાગ બજવતી હોય, ઇન્દ્રને સર્વ દેવ (વિદ્યુતનાં નોખનોખાં ૩૫) નું પ્રતિનિધિત્વ આપેલ છે.

સોમ છે એ રત છે એટલે કે વિદ્યુતના એ અંગ માંહેનું અંગ સોમ એ પુસ્કિંગ છે.

જ્યા, વનસ્પતિ અને સોમ એક થાઓ આપો હિ ઘજઃ આપઃ નો જથ્થો વધતાં તેમાં ધ્રાસ ઉગે છે જેનાં પવિત્રા બન્યાં એટલે વિદ્યુતની ઉત્પત્તિ થતાં તેમાં હવનચક્ષનની ક્રિયા (વર્તુલો) પેદા થાય છે, જેને લગ્નિ પ્રાણુ ઉદ્ધનની ક્રિયા ઉદ્ભવે છે.

વિદ્યુતનાં એ અંગ રહેનાં છે જેને Negative Electricity અને positive Electricity. Negative Electricity એ શતપથ બ્રાહ્મણમાં લખાએલ અગ્નિ છે અને positive Electricity એ શતપથ બ્રાહ્મણમાં લખાયેલ સોમ છે. અને એ બે તત્ત્વ સિવાય આ વિશ્વની શરૂઆતમાં બીજું કંઈ રહેતું નથી.

પૃથ્વીના ઉત્તરના છેડા તરફ અગ્નિ (Negative Electricity) રહેલ છે અને પૃથ્વીના દક્ષિણના છેડા તરફ સોમ (Positive Electricity) રહેલ છે.

સનાતની આયો તેમના આઘ નિવાસ સ્થાનમાંથી પર્યટન કરી નવા નિવાસ સ્થાનમાં ગયેલ છે, ત્યાં તેઓએ ઉત્તર દિશામાં અગ્નિનું પ્રતીક મૂક્યું છે અને દક્ષિણ દિશામાં સોમનું પ્રતીક મૂક્યું છે

સોમ ત્રિષે પોતાના વિચાર જણાવતાં પ્રો. જ્યુલિયસ એગલિંગ (Julius Egling) લખે છે કે:-

The divine personality of Soma, it is true, is even for vedic emergency, of an extremely vague and shadowy character: but it is difficult to see what plastic conception there could be of a deity whose chief activity apparently consists in mingling his fiery male nature with teeming waters of the sky and the swelling sap of the plants.

Soma is a luminous deity, a source of light and life. In the Brahmanas, Soma in this respect has become completely identified with the Moon, whose varying phases and temporary obscuration at the time of New Moon, favoured the mystic notions as his serving as food to the Gods and Fathers; and his periodical descents to the Earth with the view of sexual union with the waters and plants and his own regeneration.

Somewhat peculiar are the relations between Soma and Surya's daughter. In one passage she is said to pass Surya through the perpetual filter; while in another, Surya's daughter brought the bull (Soma?) reared by Parjanya: the Gandharvas seized him and put him as sap into the Soma plant.

There is marriage ceremony celebration of Surya's daughter and Soma at which the two twins act as the bride's men and Agni as the leader of the bridal

procession to the bridegroom's home. But in as much as, it is Soma that enables Indra effectively to wield his weapon, might, by a bold yet perfectly natural metaphor, identify the potent drink with the terrible bolt. When his song of praise is brought forth then Soma, the powerful liquor, becomes the thousandfold winning thunderbolt, Indra's thunderbolt, the bountiful bull, the exhilarating Soma, clarifies itself in a manner pleasing to the heart.

This sweet Soma has reared in the tub, Indra's thunderbolt, more beautiful than the beautiful one.

Indra, drinks the pressed Soma...sharpening the thunderbolt with its strength.

Matrishvan has brought down the one (Agni) from the sky and the Syena has churned the other (Soma) from the celestial rock.

M. Bergaigne identifies the Soma-bearing bird with the lightning and the lightning again being to him, no other than Soma as it is stated in the myth that Soma takes himself down to the earth.

But, of course, the real divine Soma is not the rain-drop itself, any more than is the drop of juice pressed from the Soma plant, but he is the spark of celestial fire enclosed in the drop. It would seem then that, as the masses of cloud overspread

the sky, Soma, the heavenly light, is conceived as entering into union with the celestial cows or waters, released by the thunderbolt from their mountain-keep and coming down with them to the earth.

ઉપરોક્ત વિધાનથી જણાય છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોએ, સોમ, વરસાદ અથવા વિજળીમાં રહેલ છે એવી કલ્પના કરી છે, જ્યારે વાસ્તવિકતાએ સોમ એ વિદ્યુતનું પોઝિટીવ અંગ છે. પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનોને ઉપરોક્ત માન્યતાવાળા હોવામાં ચતુર્થ આશ્ચર્યની અંદર વપરાયેલ સાંકેતિક ભાષા કારણભૂત છે.

સોમના સંબંધની આખ્યાયિકાઓ

આખ્યાયિકા ૧ કદ્મુ સુપર્ણી

કાંડ ૩ અ ૬ બા. ૨ સોમ આકાશમાં હતો જેને પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છાવાળા દેવોએ કદ્મુ અને સુપર્ણી નામની માયા ઉત્પન્ન કરી.

સુપર્ણી—આ સમુદ્રને પેલે કાંઠે સફેદ અથ્થ ઉમેા છે જેને હું જેલું છું.

કદ્મુ—તેની પુછડી જે નીચી નમેલી છે તેના વાળ, દોરકાં માથે પવન વડે હાલે છે.

સુપર્ણી—આવ, આપણે ત્યાં ઉડીને જઈએ અને નક્કી કરીએ કે આપણાંમાંનું કોણુ વિજયવત્ અને છે.

કદ્મુ—તું ત્યાં ઉડીને જા, અને પત્તી કહેજે, કોણુ જીત મેળવી ?

સુપર્ણી ઉડીને ત્યાં ગઈ અને ત્યાં કદ્મુનું દહેવું તેને સત્ય લાગ્યું. ત્યારે સુપર્ણી પાછી આવી ત્યારે કદ્મુએ તેને પૂછ્યું: જીત તારી કે મારી ? સુપર્ણીએ કહ્યું: ‘જીત તારી.’

કહ્યો હતું: 'મેં તને જીતી માટે હું કહું છું કે તું આકાશમાં ઉડ અને સોમ કે જે આકાશમાં હોયે રહેલ છે તેને નીચે લાવી દેવાને આપ, અને દેવજન્યમાંથી મુક્ત થા.'

સુપર્યો કષ્ટન થઈ, જેણે હાંડ પેદા કર્યો, જેમણે ગાયત્રી હાંડ સ્થેન પદ્મી જની આકાશે ઉડયો અને સોમ લાવ્યો.

સોમ સોનાના જે પાદા વચ્ચે ઢંકાયેલો હતો. આંખના પમકારા જેટલા સમયમાં તે પાદાં ઉધડતાં હતાં અને ખીડાતાં હતાં અને તેના ઉપર ગંધર્વનો પડેરા હતો.

ગાયત્રીએ પ્રથમ એક પ્યાણું તોડ્યું (શુકતપક્ષ) અને દેવાને આપ્યું, જે વડે દેવાએ દોષા કરી ત્યાર બાદ બીજું પ્યાણું તોડ્યું (કૃષ્ણ પક્ષ) અને તે દેવાને આપ્યું, જે વડે તેઓએ ઉપસદઃ કર્યું.

ત્યાર પછી ગાયત્રીએ ખીરની શાકડા વડે સોમને પકડ્યો અને અઘ્ઠાવાક (અમાવાસ્યાને દિવસે ઉદ્ભવતું મિથુન) ના પહેલાં રામાંથી સોમને બહાર લાવી માટે અઘ્ઠાવાકને સોમપાન મળતું નથી.

અનુવાદ—પરિમલજ્વના અંતમાં સોમ ઉડીને આકાશમાં હોયે થકો જાય છે, તેને ગાયત્રી, એટલે આદ્ય માસ દરમ્યાન એકઠો થયેલ, નવો ઉત્પન્ન થયેલ, ત્રિવ્રુન જેઓને નીચે વાતાવરણમાં લાવે છે.

અઘ્ઠાવાક કાંડ ૪ અ ૩ પા. ૧ અમાવાસ્યાને દિવસે અગ્નિ સોમનું ઉદ્ભવતું મિથુન.

આખ્યાયિકા ૨

કાંડ ૩ અ ૨ પા. ૪ સોમ આકાશમાં હતો, જેને પ્રાતઃ કરવાની ઇચ્છાવાળા દેવાએ કહ્યું સુપર્યો નામની મત્સ્યા ઉત્પન્ન કરી, જે વડે ગાયત્રી, સ્થેન પદ્મી જની નીચે ઉડી અને સોમ લાવી.

ગાયત્રી જ્યારે આકાશમાંથી સોમ નીચે લાવતી હતી ત્યારે-
 ગંધર્વ વિસ્વાવસુએ (ત્રિષ્ટુભઞ્દ) સોમને ગાયત્રી પાસેથી આંચકી-
 લીધો. દેવોએ ગંધર્વો પાસે 'વાફ' ને મોકલી, જોણે ગંધર્વો;
 પાસેથી સોમ લઇ દેવોને આપ્યો. ગંધર્વો દેવો પાસે આવ્યા.
 અને કહ્યું: 'સોમ ભણે તમે રાખો; અમોને જદલામાં વાફ આપો'
 દેવોએ ગંધર્વોને વાફ આપી જેને ખુશી રાખતા ગંધર્વોએ વેદ
 ગાન કર્યું, પરંતુ દેવો વાંસળા વગાડી નાચવા લાગ્યા જે
 ઉપરથી વાફ, ગંધર્વોને ત્યજી, દેવો પાસે આવી. એ પ્રમાણે-
 દેવોએ સોમ અને વાફ બન્ને પ્રાપ્ત કર્યાં.

અનુવાદ—ગાંધારયતિ इति गंधर्वः જેની અંદર અવાજ
 રહેતો છે તે ગંધર્વ એટલે કે ઇન્દ્ર.

ઇન્દ્ર તથા છે જે ક્રમે કરીને ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી
 તરીકે રહેલા છે. પ્રથમ ગાયત્રી વડે જે આદ્યને સોમ નીચે
 આવે છે અને ગાયત્રીના અંતમાં તે ત્રિષ્ટુભમાં દાખલ થાય છે
 અને ત્યાર પછી જગતી ઇન્દ્રમાં આવે છે અને પરિવ્રમણના-
 અંતમાં ઇન્દ્ર જ્યારે કર્ણગોચર થતો બંધ થાય છે ત્યારે સોમ ઊંચે
 ચડી જાય છે. વાફ ગંધર્વોને ત્યજી ચાલી જાય છે એટલે કે ઇન્દ્ર,
 કર્ણગોચર થતો બંધ પડે છે.

ગંધર્વ વિસ્વાવસુ એટલે કે ત્રિષ્ટુભઞ્દ. સમર્પન-કાંડ ૧ અ ૩
 ધ્યા. ૪ કંડિકા ૧ આહવનીયની પશ્ચિમે પ્રથમ તે વચસી પરિધિ
 મૂકે છે અને કહે છે: 'ગંધર્વ વિસ્વાવસુ તાર્ રક્ષણ કરો' વચસી
 પરિધિ એટલે વચસો ઇન્દ્ર ત્રિષ્ટુભ.

આખ્યાયિકા ૩ પુરુરવા ઉર્વશી.

કાંડ ૧૧ અ ૫ ધ્યા. ૧ ઉર્વશી નામની એક અપ્સરા હતી,
 જેને ઇલાના પુત્ર પુરુરવા સાથે રોહ બંધાયો. ઉર્વશી પુરુરવા
 સાથે એ ચરતે રહી કે દિવસમાં તેઓનું મિલન ભણે તથા

વખત થાય, પરંતુ ઉર્વશીની ઇચ્છા વિરૂદ્ધ પુરુરવા તેની સાથે સંપન કરી શકે નહિ, તેમજ નમ્ર સ્થિતિમાં પુરુરવાએ ઉર્વશીને દેખાવ આપવો નહિ.

પુરુરવા અને ઉર્વશી લાંબી સુદૃઢ મુદ્દા સાથે રહ્યાં અને ઉર્વશીએ પુરુરવા વડે ગર્ભ ધારણ કર્યો. ગંધર્વોએ પરસ્પરમાં કહ્યું: ઉર્વશી ધણે લાંબો સમય મનુષ્ય સાથે રહી, તેણીને અહિં લાવવા માટે કંઈક યુક્તિ કરો.

ઉર્વશી, તેણીના પસંગ પાસે જો જવ્યાં સાથે એક થેડી ખાંધતી; ગંધર્વો તેમાંનું એક જવ્યું ઉઠાવી ગયા. ઉર્વશીએ આર્તનાદ કર્યો: ‘માઝ બહાસસોયું’ તેઓ ઉપાડી ગયા; કેમ જાણે કે અહિં જવાંમર્દ ન હોય. ત્યારબાદ ગંધર્વો બીજું જવ્યું ઉપાડી ગયા અને ઉર્વશીએ ઉપર પ્રગાળે ફરીને આર્તનાદ કર્યો.

પુરુરવાએ વિચાર કર્યો: ‘હું જ્યાં હોઉં ત્યાં જવાંમર્દની ખામી કેમ દેખાય ?’ અને નમ્રસ્થિતિમાં તે હતો નેવો, ગંધર્વ પાછળ દોડ્યો. પાછળથી તેને વિચાર થયો કે તેણે કપડાં પહેવાં દોત તો સાફ હતું. ગંધર્વોએ ત્રિજળાને ઝગકારો કર્યો અને ઉર્વશીએ પુરુરવાને નમ્ર સ્થિતિમાં જોયો: તરતજ તેણી અદક્ષ થઈ ગઈ.

પુરુરવા પાછો ફર્યો ત્યાં તેણે જોયું કે ઉર્વશી અદક્ષ થઈ ગઈ હતી દુઃખથી જૂઠ પાડનો, કુરુક્ષેત્રમાં તે સર્વ રથને બદલ્યો, જેમાંના એક રથને એક સરોવરમાં અપ્સરાઓ હંમેાનું રૂપ ધારણ કરી તરતી હતી, ઉર્વશી જો માંડેની એક હતી. તેણીએ પુરુરવાને પિતાજીએ અને બીજા અપ્સરાઓને કહ્યું ‘હું આ મનુષ્ય સાથે વાસ કરીને રહી હતી’ બીજા અપ્સરાઓએ કહ્યું ‘ચાલો આપણે તેને મળીએ’ ઉર્વશીએ જા કહી અને અપ્સરાઓ તેઓના મૂળ રૂપમાં પુરુરવાને મળી

પુરૂરવાએ ઉર્વશીને પિછાણી અને તેને આશ્રય કરી કહેવા લાગ્યો : 'હે પ્રિયે ! ઉભી રહે,' તું દૂર હૃદયની છે. જરા મારી વાત સાંભળ. ભવિષ્યમાં આપણું આ રહસ્ય આપણને મુખરૂપ નહિ થાય. યોગ, જરા વાન કર.' ઉર્વશીએ પુરૂરવાને કહ્યું, 'તારી સાથે વાત કરવાની મારે શી જરૂર ? ઉઘાની માથે હું ચાલી ગયે છું. પુરૂરવા, ધર તરફ તું પાછો ફર. હું તો વામુની દેડેર છું, જેને તું પકડી રાખીશ નહિ. તે વચનમંગ કયો છે.' પુરૂરવા ખેદ સાથે બોલ્યો : 'તારો જહાજો એવો જે હું તે ચાલ્યો જઈશ,' ફરીને નહિ આવું. બહુ દૂર જઈશ, નિરીનોના બોગામાં જઈને પડીશ અગર દૂર વશ્યોનો ખોરાક બનીશ.'

ઉર્વશીએ કહ્યું, 'પુરૂરવા, તું મરોય નહિ, ચાલ્યો જઈશ નહિ, તેમજ વશ્યોનો ખોરાક બનીશ નહિ. ખર્ચ પૂછે તો સ્ત્રીઓ કાંઈનો મિત્રાચારી રાખતી નથી, કારણ કે તેમનાં અંતઃકરણ દૂર હોય છે; માહું લગાડીશ નહિ. ધર તરફ પાછો ફર. માર્ક રૂપ જદ્વાયું હતું, ત્યારે હું મનુષ્યો સાથે જગો હતી અને શગ્ધ સંપાતનો ચર રાત્રિ તારી સાથે રહી હતી. દિવસમાં એક વખત થોડું જેવું થી હું ખાતી અને મને આજે પણ તેનાથી સંતોષ છે.' ઉર્વશીને પુરૂરવા ઉપર દયા આવી જેથી તેણીએ તેને કહ્યું : વર્ષની છેલ્લી રાત્રીએ તું અહિં આવજો અને મારી સાથે એક રાત્રિ શયન કરજો; દરમિયાન તારો પુત્ર જન્મ્યો હશે.'

પુરૂરવા વર્ષની છેલ્લી રાત્રીએ ત્યાં ગયો; જ્યાં તેણે મુવજીનો મહેલ નિહાળ્યો. તેઓએ પુરૂરવાને મહેલમાં લાખત થવા કહ્યું, અને ઉર્વશીને પુરૂરવા પાસે મોકલી.

ઉર્વશી પુરૂરવા પ્રત્યે બોલી : 'આવતી કાલે સવારે ગંધર્વો તને વચન માનવા કહેશે અને તારે શું માગતુ તેનો વિચાર કરજો.'

પુરૂરવાએ કહ્યું : મારે શું માગવું તે તું મને કહે.'

ઉર્વશીએ કહ્યું: 'તું એ માગજો કે તેઓ તને ગંધર્વ બનાવે.'

એ પ્રમાણે બીજી સવારે ગંધર્વોએ પુરુરવાને વચન માગવા કહ્યું અને તે બોલ્યા: 'મને ગંધર્વ બનાવો!'

ગંધર્વોએ કહ્યું, 'અગ્નિના મનુષ્ય પાસે એવો અગ્નિ નથી કે જે વડે યજ્ઞ કરવાથી મનુષ્ય ગંધર્વ બની શકે!'

ગંધર્વોએ અગ્નિપાત્રમાં અગ્નિ મૂક્યો જે તેમણે પુરુરવાને આપ્યો અને કહ્યું: 'આ અગ્નિ વડે યજ્ઞ કરવાથી તું ગંધર્વ થઈશ.'

પુરુરવાએ પોતાના પુત્રને સાથે લીધો તથા અગ્નિપાત્ર સાથે અગ્નિને સઘ ઘર તરફ પંથે પડ્યો. ગામ નજીક આવતાં અગ્નિપાત્ર સાથે અગ્નિને જંગલમાં મૂક્યો અને પુત્ર સાથે તે ગામમાં ગયો. ત્યાર બાદ તે પાછો ફર્યો અને જોયું તો અગ્નિ તેના જોવામાં આવ્યો નહિ. અગ્નિના રથાનમાં અશ્વત્થ વૃક્ષ તેણે જોયું અને અગ્નિપાત્રના રથાનમાં તેણે સમિ વૃક્ષ જોયું.

પુરુરવા ગંધર્વો પાસે ફરીને ગયો. જ્યોત્ષ્ણે તેને કહ્યું, એક વર્ષના સમય સુધી જોખાનો પિંડ રાધજો જે ચાર વ્યક્તિઓ માટે પૂરતા પ્રમાણનો હોય અને દરેક વખતે આ અશ્વત્થ વૃક્ષમાંથી લાકડાના ત્રણ ટુકડા લઈ, ધૂનવાળા કરી અગ્નિ ઉપર મૂકજો અને સ્તુતિ કરજો કે કાષ્ટ અને મૃતમાંથી અગ્નિ ઉત્પન્ન થાયો. પરિણામે જે અગ્નિ ઉત્પન્ન થશે, તે વડે તું યજ્ઞ કરી શકીશ.

વળી ગંધર્વોએ કહ્યું: 'તેના કરતાં તું અશ્વત્થ કાષ્ટની ઉપલી અરણિ બનાવ અને સમિ કાષ્ટની નીચલી અરણિ બનાવ. જે વડે ઉત્પન્ન થતા અગ્નિથી તું યજ્ઞ કરી શકીશ.'

ફરીને તેઓ બોલ્યા: 'એ મુશ્કેલ છે માટે ઉપલી તેમ જ નીચલી અરણિ બન્ને અશ્વત્થ કાષ્ટની બનાવ અને તે વડે ઉત્પન્ન થતા અગ્નિ વડે તું યજ્ઞ કરી શકીશ!'

પુરુરવાએ એ પ્રમાણે અર્ચન ઉત્પન્ન કરી યજ્ઞ કયો ને
પડે તે મંધર્વપદને પામ્યો.

આખ્યાયિકા સંપૂર્ણ.

અનુવાદ. ૧ ઇડાનો પુત્ર પુરુરવા.

કાંડ ૧ અ. ૮ શ્લો. ૧ કંડિકા ૨૦ ઇડા એ માય છે અને
સોમ એ વાછડો છે.

માય એટલે વાક, ગર્જના, અને પુરુરવા એટલે ગર્જ-
નામાં રહેલ સોમ.

પુરુરવાને અંદ્રવંશી પણ કહેલ છે; સોમ અંદ્ર ઉપર ઉપજ
થાય છે માટે ને અંદ્રવંશી છે.

માટે પુરુરવા એ સોમ છે અને ઉર્વશી એ અગ્નિ છે.

૨ અગ્નિ અને સોમ ને વિદ્યુતમાં એકમેકપણે રહેલ છે
તેને વિજળી (Lightning) જુદાં પાડે છે.

૩ પુરુરવા કુરુક્ષેત્રમાં જાય છે, ત્યાં ઉર્વશી સાથે મિલન
થાય છે.

કુરુક્ષેત્ર એટલે એ ક્ષેત્ર જેની અંદર ચરુ (દોણ કલશ)
ચૂકવામાં આવે છે એટલે કે ગર્જાને રહેવાનું સ્થાન, જે ઇરાન ખૂણામાં
આકાશમાં ધણે જગે રહેલું છે. ત્યાં અગ્નિ અને સોમ એકમેક
ચતાં ગર્ભાધાન થાય છે.

૪ સુવર્ણનો મહેલ એટલે આહુવનીમ અગ્નિ એટલે કુરુક્ષે-
ત્રમાં રહેલ અગ્નિ.

૫ મહેલમાંથી ગહાર આવતાં, પુરુરવા તેના પુત્ર તથા અસિ-
પાત્ર તથા અસિ સાથે ઘર તરફ વળે છે. પુત્ર એટલે એકસો વર્ષના
અંત પછી, પરિશ્રમણમાં નવો દેખાતો વિદ્યુત, અસિ એટલે સોમ
અને અસિપાત્ર એટલે અસિ. અહિં જીજ્ઞ સૈકાનું પરિશ્રમણ
નવેસરથી શરૂ થાય છે.

૬. અમિપાત્ર અને અમિને જંગલમાં મૂકી પુરવા ગામમાં ગયો. અહિં વિદ્યુતના પરિભ્રમણમાં દરતો જથ્થો, ઇશાન ખૂણામાં (ગામમાં) ચડી ગય છે ત્યારે રોજઅરોગનો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત વાતાવરણમાં રહે છે.

૭ અમિના સ્થાનમાં અશ્વત્થ વૃક્ષ અને અમિપાત્રના સ્થાનમાં સમિ વૃક્ષ ઉદ્ભવે છે. અશ્વત્થ એટલે નાશવંત. સોમ નાશવંત હોય અશ્વત્થ વૃક્ષ સોમનું પ્રતીક બને છે. જ્યારે સમિવૃક્ષ અમિનું પ્રતીક બને છે. એક વર્ષ સુધી ચોખાનો પિંડ પકાવ, જે ચાર વ્યક્તિઓ માટે પુરતો થાય ચોખાનો પિંડ એટલે ગર્ભ, એક વર્ષ દરમ્યાન ગર્ભાશયમાં એટલે ઇશાન ખૂણામાં રહે છે; જે મહાર આબ્ધા પછી તેમાંથી વિદ્યુતનાં ૪ રૂપ ઉદ્ભવે છે જેનાં ૧ દેવ, અમિ અને સોમ. ૨. કપિ એટલે ગ્રાણી ઉદાન ૩. પિતૃઓ. ૪. મનુષ્યો. સમયન, કાંડ ૧ અ ૭ પા. ૨ કંડિકા ૮ કણ ચાર પ્રકારનું છે. દેવઋણ, ઋષિઋણ, પિતૃઋણ, અને મનુષ્યઋણ. કુરપાંચાસીમાં પુરોહિત ચાર ભાગમાં વહેંચવાના પ્રથા છે.

૮ ધૂન ચોપડેન અશ્વત્થ કાષ્ટની તથા હુકડા=ધૂત એટલે આજ્ય અશ્વત્થ એટલે સોમ.

ત્રણ માસના અંતમાં રહેત આજ્ય તથા સોમ (એક સૈકાના પરિભ્રમણનું પ્રથમ વર્ષ જેના પ્રથમના ત્રણ માસ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ વિદ્યુત જે વડે ઝગકારો દષ્ટિગોચર હોતો નથી તથા અનાજ કણગોચર નથી.

૧૦ ઉપલી અરણિ અશ્વત્થ કાષ્ટની તથા નીચલી અરણિ સમિ કાષ્ટની=અમિ અને સોમ સરખા પ્રમાણમાં છે, (આ ક્રિયા ચોખા માસના અંતમાં છે જ્યારે ઝગકારો દષ્ટિગોચર થાય છે.)

૧૧ ઉપલી અરણિ અશ્વત્થ કાષ્ટની તેમજ નીચલી અરણિ પશુ અશ્વત્થ કાષ્ટની=અહિં સોમનું પ્રમાણ જેવડું છે, જે આડ

માસના અંતમાં રહેતો છે; જ્યારે અવાજ કણ્ઠગોચર થાય છે (પુરુષા મંધર્ (છંદ) થયો.)

વિદ્યુત (Radio Energy)ની ઉત્પત્તિ પુસ્તિંગવિદ્યુત તથા ઓલિંગ વિદ્યુત વડે થાય છે.

શુકલ યજુર્વેદ વાજસનેયી માધ્વિન્દન શાખા પૂર્વાર્ધ.

અગ્નેર, જનિત્રમસી ઘૃણીસ્યઽર્ચયદય સ્યાયુરસી પુરુષા અસી. etc.

અગ્નિનું જન્મસ્થાપેણું એ વૃષ્ણો (પુસ્તિંગ અને ઓલિંગ) વડે છે. ઉર્વાશી અને પુરુષા વડે આયુ ઉત્પન્ન થયેલ છે.

પુરુષા ઉપલી અરણિ છે અને ઉર્વાશી નીચલી અરણિ છે હે અગ્નિ, હું તારૂં ગાયત્રી છંદ વડે મંચન કરું છું, ત્રિષ્ટુભ છંદ વડે મંચન કરું છું, જગતી છંદ વડે મંચન કરું છું. (કાંડ ૩ અ ૪ ખા. ૧ કાંડકા ૨૩)

હે અગ્નિ, સાવિત્રીનો ગ્રેરણાવડે, અશ્વિનોના આયુ વડે તથા પુશાનના હસ્ત વડે હું તને મહણ કરું છું. કાંડ ૧ અ ૧ ખા. ૨ કાંડકા ૧૭.

અનુવાદ: ઉપલી અરણિ પુસ્તિંગ એટલે સોમ Positive Electricity.

નીચલી અરણિ ઓલિંગ એટલે અગ્નિ Negative Electricity.

પુસ્તિંગ અને ઓલિંગ વડે આયુ (Radio Energy) ઉદ્ભવે છે જે ત્રણ છંદના રૂપમાં (ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ, જગતી) વિશ્વકાર્યમાં વપરાય છે.

સાવિત્રીની ગ્રેરણા વડે-સોમ અને અને અગ્નિનું હોવા-પણું સૂર્યને લક્ષને છે.

અશ્વિનો (પ્રાણ ઉદાન)ના બાહુ વડે એ વિષ્ણુમાં પ્રથમ પ્રાણ ઉદાન ઉદ્ભવે છે જેને લઘને વર્તુલો ચાલે છે.

પુશાનના હસ્તવડે-(વર્તુલો ૫૭) છંદ વડે વિષ્ણુ વિશ્વ-કાર્યમાં વપરાય છે.

પ્રકરણ ૧૦

અગ્નિ આહુવનીય અને ગાહપત્ય. અગ્નિ બે પ્રકારનો છે, જેમકે ૧ આહુવનીય ૨ ગાહપત્ય.

૧ આહુવનીય અગ્નિ, ધ્યાનપૂણ્યમાં આકાશમાં જામે રહેલ છે; જ્યારે ગાહપત્ય અગ્નિ, પૃથિવી ઉપર રહેલ છે.

(સમર્થન: કાંડ ૨ અ ૩ ધા. ૪ કાંડિકા ૩૬) આહુવનીય પાસે તે જાય છે, ત્યારે તે આકાશ તરફ જાય છે અને ગાહપત્ય પાસે જાય છે ત્યારે તે પૃથિવી ઉપર આવે છે.

(કાંડ ૬ અ ૩ ધા. ૪ કાંડિકા ૧૨.)

કાંડ ૧ અ ૭ ધા. ૩ કાંડિકા ૨૬, ૨૭ ગાહપત્ય ઉપર વગરપકવેલું અન્ન પકવવામાં આવે છે (માટે તેને હવ્યાદ કહે છે) અને આહુવનીય ઉપર પકવેલું અન્ન પકવવામાં આવે છે અગર મુઝ્કું રાધવામાં આવે છે (માટે તેને કપ્પાઠ કહે છે.)

સુદિ અને વદિના દિવસો દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતો વિષ્ણુ પૃથ્વી ઉપર વાતાવરણમાં એકઠો થાય છે અને તે પરિભ્રમણમાં પડે છે જેને વગર પકવેલું અન્ન કહેલ છે અને પરિભ્રમણ દરમ્યાન તે પાકે છે એવી માન્યતા રાખેલ છે, જ્યારે પરિભ્રમણને અંતે વિષ્ણુતના જન્માનું પૃથક્કરણ થાય છે તેને પણ વધ તરીકે કહેલ છે અને વિષ્ણુતનો જે ભાગ આકાશમાં, પરિભ્રમ-

છુની બહાર ઊંચે ચડી જાય છે અને ત્યાં અમુક સમય રહે છે તેને મુઠ્ઠું કહેવાય છે ને જીંચે આકાશમાં રહેલ અગ્નિ ઉપર પાકે છે એવી ભાવના કરેલ છે.

નોંધ—Negative Electricity જે સ્થાનમાં રહેતી છે; જેમકે ૧ પૃથિવી ઉપર જેને ગાર્હપત્ય-અગ્નિ કહેતી છે. ૨ ઈશાન ખૂણમાં, વાતાવરણ બહાર જેને આહુવતીયના નામથી સંબોધેતી છે, જેમાં પરિશ્રમણના અંતમાં રીપ રહેલ સોમ જડીતે પડે છે, જેને ગર્ભાધાનની ક્રિયા તરીકે સંબોધેતી છે. ૩૫ રહેલ સોમ એ પકાવેલું અન્ન છે.

પ્રકરણ ૧૧

વિદ્યુતનું પરિશ્રમણ

એકસો વર્ષના અંતમાં, કાળે કરીતે ઘસાઈ ગયેલ સોમનું પ્રમાણ ઘણું ઓછું હોય છે અને તે ઈશાન ખૂણા તરફ રહેતી છે, જે વખતે જોરદાર ગર્જના થતા, નાના પ્રમાણમાં રહેતી તે સોમ જીંચે હોય છે અને ઈશાન ખૂણામાં અમુક ઉંચાઈએ ગરા પડી, ત્યાં રહેલ વિદ્યુતના ગેટા જથ્થા સાથે (આહુવતીય અગ્નિ) તે એકમેક થાય છે, જેને ગર્ભાધાન વિધિ કહેવામાં આવે છે. એ પ્રમાણે બધાયેલ વિદ્યુતનો ગર્ભ, ઈશાન ખૂણામાં, ઘણું જીંચે રિયર રિયતિમાં, એક વર્ષના સમય સુધી રહે છે. ઉપર કહેતી, સોમનો નાનો જથ્થો ને જીંચે હોય છે તેને ખીજ કહે છે; તેમજ તેને પશુનું મસ્તક પણ કહેતી છે અને ખીજ ઉડી ઈશાન ખૂણામાં પડવાને જેમ ગર્ભાધાનની ક્રિયા કહેતી છે તેમ તેને પશુ વધના નામથી પણ સંબોધેલ છે, જે વધ થતા, પશુનું મસ્તક આકાશમાં ઉંચે હોય છે એવી કલ્પના કરેતી છે.

સમર્થન: કાંડ ૧૩ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૩ અશ્વને ન્યારે ક્રિયાહીન કરવામાં આવ્યો, ત્યારે તેનું રેત, તેનામાંથી હિડા ઊંચે ગયું અને સુવર્ણ બન્યું.

નવા બંધાયેલ ગર્ભના જન્મને, ચર અથવા દ્રોણ કલશ પેશુ કહેવામાં આવે છે અને ગર્ભાશયમાં જન્મારે ગર્ભ હોય છે ત્યારે તેની સાથે પાણી પેશુ હોય છે જેથી તેને કલશની ઉપમા આપેલ હોય તેનું સમર્થન છે; અને તેની અંદર ઉકળતા રસને ધર્મ કહેવામાં આવે છે.

સમર્થન કાંડ ૪ અ ૪ ધા. ૩ કાંડિકા ૪ વૃત્તનું મસ્તક, જે ધડથી જુદું પડ્યું, તેનો દ્રોણ કલશ થયો.

કાંડ ૧૪ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૧૦ વિષ્ણુનું મસ્તક ધડથી જુદું પડ્યું જેનો આદાય બન્યો અને મસ્તકની અંદર રહેલ શ્રી નામનો રસ ધર્મ બન્યો.

પ્રશ્ન ખૂણામાં આકાશમાં ઊંચે રહેલ વિદ્યુતના ગર્ભને ચોખ્ખાના પિંડની ઉપમા પણ આપવામાં આવેલ છે.

કાંડ ૧૩ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૧ અશ્વનું, ઋત્વિગે માટે, ચોખ્ખાનો પિંડ રાધે છે જેના વડે રેત તૈયાર થાય છે.

સમર્થન. કાંડ ૧ અ ૭ ધા. ૨ કાંડિકા ૮, કુર પાંચાસોમાં, ચોખ્ખાનો પિંડ ચાર વ્યક્તિઓ મટે જોડવાની પ્રથા છે. ચાર વ્યક્તિ એટલે ૪ છંદ જેવા કે ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ, જગતી અને અનુષ્ટુભ.

ગર્ભના વર્ષ દરમિયાન વાતાવરણમાં વિદ્યુતની તાકાત ઘટી ગયેલ હોઈ, ગર્ભ ઉપર તેનું જે ચાલુ થઈ શકતું નથી અને તેથી કરીને એક વર્ષના સમય સુધી વિદ્યુતનો ગર્ભ પ્રશ્ન ખૂણામાં Statusquo આકાશમાં હોયે એકજ રથને હાલ્યા ચાલ્યા વગર રહે છે.

મર્મના વર્ગ દરમ્યાન, દરેક માસને અંતે નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત (આગળ) ઉત્તરોત્તર એકઠો થતો જાય છે અને કોળે કરોને તેમાં વર્તુલો (Vibrations) ઉદ્ભવે છે.

સમર્થન: કાંડ ૧ અ. ૧ બા. ૩ કંડિકા ૫ આખ્યાયિકા-ધન્વ વડે વૃત્તનો વધ થતાં, દુર્ગંધ મારતો વૃત્ત સર્વ દિશાઓમાં ફેલાયો અને પાણી તરફ ગયો. પાણીને તે દુર્ગંધ તરફ તિરસ્કાર ઉપજતાં, પાણીનાં પૂર ઉભરાયાં અને હલકાયાં જેમાંથી ઘાસ ઉગ્યું અને એ ઘાસનાં પવિત્રાં બન્યાં, આ પવિત્રાં તે પ્રાણુ ઉદાન છે (કંડિકા ૧) (પ્રાણુ ઉદાન એટલે હવન ચમનનો ક્રિયા).

પ્રાણુ ઉદાનની ક્રિયા ઉત્તરોત્તર વધારે ઝડપ પકડતી જાય છે અને એ પ્રમાણે ૧૨ માસને અંતે તેમાં અવાજ ક્યુંગોચર થાય છે, જે વડે ઇશાન ખુણામાં આકાશમાં ઊંચે સ્થિત સ્થિતિમાં રહેલ વિદ્યુતનો જથ્થો (ગર્જા) વાતાવરણમાં નીચે ખેંચાઈ આવી પરિશ્રમણમાં પડે છે.

વર્તુલોની ગતિ અને અવાજનું પ્રમાણ ૩ : ૧ નું રહેલું છે. સમર્થન કાંડ ૪ અ. ૧ બા. ૩ કંડિકા ૧૬ આખ્યાયિકા-વૃત્ત ઉપર જ્યારે વજનો પ્રહાર થયો ત્યારે તે પડ્યો. વૃત્ત મરણ પામેલ છે કે છૂટે છે તેની દેવોને ખાત્રી નહિ થતાં તેઓએ વાયુને કહ્યું: 'તારી ગતિ શીઘ્ર છે માટે તું પડેલ વૃત્ત પાસે જા અને ખાત્રી કર. જો વૃત્ત ઝડપે હશે તો તું ઝડપથી પાછો ફરી શકીશ. વાયુએ પડેલ વૃત્ત પાસે જવા ખુશી બતાવી; પરંતુ તેનું મહેનતાણું માગ્યું. દેવોએ પ્રથમ વધત્કાર વખતે ચતા સોમપાનનો અરધો ભાગ વાયુને આપવા કહ્યું, જે ઉપરથી વાયુ પડેલ વૃત્ત પાસે ગયો અને વૃત્ત મરેલ છે એવું માનૂમ પડતાં, દેવોને વૃત્ત પાસે આવવા વાયુએ કહ્યું. દેવો મૃત વૃત્ત પાસે ગયા. વૃત્ત દુર્ગંધ મારતો હતો, જે દુર્ગંધ દૂર કરવા દેવોએ વાયુને કહ્યું. 'વાયુએ નેમ કરવા માટે પેનાનો ભાગ માગ્યો. દેવોએ

સોમપાનમાં અર્ધભાગ આપવા કહ્યું, જે ઉપરથી વાયુએ તે દુર્ગંધ દૂર કરી. સોમનો ભાગ પાડવા જ્યારે દેવો બેઠા ત્યારે ઇન્દ્રે વાયુને સોમમાં અર્ધભાગ આપ્યો. વાયુએ પોતાની શરત પ્રમાણે પોણો ભાગ માગ્યો જે ઉપરથી તકરાર ચતાં, વાયુ અને ઇન્દ્ર, પ્રજાપતિ પાસે ન્યાય મેળવવા ગયા. પ્રજાપતિએ પ્રથમ શરત પ્રમાણે વાયુને પ્રથમ અર્ધ સોમનો ભાગ આપ્યો અને ત્યાર પછી બીજી શરત પ્રમાણે, બાકી રહેલ સોમમાંથી અર્ધભાગ આપ્યો. એ પ્રમાણે વાયુને પોણોભાગ મળ્યો, જ્યારે દેવોને ભાગે પા ભાગનો સોમ મળ્યો. વતુલોનો ગતિ શરૂઆતમાં હોય છે તેનાથી ત્રણ ગણી થાય ■ ત્યારબાદ અવાજ કહ્યુંગોચર થાય છે.

કાંડ ૪ અ ૧ બા. ૩ કાંડકા ૧૭ અવાજના ૪ ભાગ પડે છે. જેનું જ્ઞાન વિદ્વાનોને છે, એ ચાર ભાગમાંના ત્રણભાગમાં દક્ષન-ચક્ષનની ક્રિયા બોલી હોવાથી, તેમાં રહેલ અવાજ કહ્યુંગોચર નથી, જ્યારે મનુષ્યો જે અવાજનો ઉચ્ચાર કરે છે તે માત્ર ચોથા ભાગનો છે.

અવાજ વડે, ઇશાન ખૂણામાં આકાશમાં જાયે રહેલ નિસુત નીચે જે ચાઇ આવી પરિભ્રમણમાં પડે છે તેને ધડ સાથે મરતક બોડવાની ક્રિયા તરીકે વર્ણવેલ છે.

સમર્થન કાંડ ૧૪ અ ૧ બા. ૧ આપ્યાપિકા

અમિ, ઇન્દ્ર, સોમ, મજ્જમાવિધ્ય અને વિશ્વદેવા, કુરક્ષેત્રમાં યજ્ઞ કરતા હતા જેમાં અશ્વિનોને દોખત થવા દેવામાં આવ્યા ન હતા. (નોંધ: અશ્વિનો એટલે પ્રાણ ઉદાન. સમર્થન, અશ્વિનો દેવોના અશ્વરૂપ છે. કાંડ ૮ અ ૨. બા. ૧ કાંડકા ૩. ગર્ભરથાન(કુરક્ષેત્ર) માં દક્ષનચક્ષનની ક્રિયા બોલી નથી.)

ઉપરોક્ત દેવોએ અંદરો અંદર કહ્યું: ‘આપણામોનો જે ઠાઠ, તપશ્વર્ષી, અંત, શક્તિ, યજ્ઞ, અને આદુતિઓ વડે, યજ્ઞ, પ્રથમ પૂર્ણ કરે તે આપણામોનો થેજ બને અને સર્વ માન્ય થાય!’

સર્વ દેવોએ તે વાત કળૂચ રાખી દેવો માહેના વિષ્ણુએ યમ પ્રથમ પૂર્ણ કર્યો અને તેથી તે દેવોમા સર્વશ્રેષ્ઠ થયો વિષ્ણુ એ યમ છે અને યમ એ આદિત્ય છે

કમાત્રા ત્રણ સર ચડાવીને વિષ્ણુ આગળ આવ્યો અને કમાનને જમીન પર ઠેરવી, ઉપર મરતક ઠેરવી, વિષ્ણુ ઊભો રહ્યો દેવો કે જેનામા વિષ્ણુ ઉપર હુમલો કરવાની હિમત ન હતી તેઓ તેનો આસપાસ મેદા

વમ્મ (કાડીયો)એ કહ્યું ‘કમાનની પશુ ૭ જો કોઈ કાતરી નાખે તો તમો તેને શુ આપશો?’ દેવોએ કહ્યું ‘તેમ કરી આપનારને અમે હમેશા અનાજ અને પાણી પૂરા પાડીશું’ કાડીઓએ તે માન્ય રાખ્યું, અને વિષ્ણુ નજીક જઈ કમાનની પશુ ૭ કાતરી નાખી પશુ ૭ તટતા, તેમા રહેન શરૂ થયું, જેણે વિષ્ણુનું મંગલ છેલ્લું

વિષ્ણુનું મરતક ધડથી જુદું પડતા અવાજ સહિત ઠડ્યું અને તેનો આદિત્ય મન્યો અને ધડ જમીન ઉપર પટકારી પડ્યું, જેનો ગર્દનનો ભાગ પૂર્વ દિશા તરફ રહ્યો

મરતક ‘ધાડમ’ કરતું ઊડ્યું માટે તે ધર્મ બન્યું અને ધડ, લાણુ થઈને પડ્યું માટે તે ‘મનગ’ બન્યું (આ ક્રિયા પરિશ્રમથીના અતમા બને છે)

દેવોએ કહ્યું ‘મહાવીર પડયો’ માટે મરતક મહાવીર કનરા અગર દ્રોણ મનરા કહેવાયું અને તેનો અદરનો રસ જે તેઓએ હાથવતી લુગી લીધો તે ‘સમોટ’ કહેવાયો

પડેન વિષ્ણુ તરફ દેવો ધમ્મા ઇદ્ર પ્રથમ પહોંચ્યો, જેણે વિષ્ણુના શરીરના ભાગ એકદા ક્યાં જેને લઈને વિષ્ણુનો યશ ઇન્દ્રે પ્રાપ્ત કર્યો જે ઉપરથી ઇન્દ્ર મસ્તકન કહેવાયો

દેવોએ આ વિષ્ણુ એટલે સોમ-યાગ અદરોઅદર જેટલી લોધો સોમયાગનું પ્રાત સવન વસુઓએ રાખ્યું જે ગાયત્રી

અને અગ્નિને મળ્યું. સોમયાગનું માધ્યન્દિન સવન રૂદ્રોએ રાખ્યું, જે ઇન્દ્ર અને ત્રિષ્ટુબને મળ્યું. સોમયાગનું તૃતીય સવન આદિત્યોએ રાખ્યું જે વિશ્વદેવા અને જગતીને મળ્યું.

યજ્ઞના ધડથી જુદા પડેલ મસ્તકને ધડ સાથે ચોટાડવાની ક્રિયાનું જ્ઞાન દધ્યંકઅંથર્વાણુઃ (દધીચિ)ને હતું, જેને ઇન્દ્રે કહ્યું: ‘ખચરદાર, ધડ સાથે મસ્તક ચેટાડવાની ક્રિયા, તું કોઈને બતાવીશ નહીં, નહિતર તારૂં મસ્તક ધડથી હું જુદું કરીશ.’ આ વાત અશ્વિનોએ સાંભળી. અશ્વિનો દધ્યંક પાસે ગયા અને ધડ સાથે મસ્તક ચોટાડવાની ક્રિયા તેમને બતાવવા કહ્યું પરંતુ દધ્યંકે તે બતાવવાની ના પાડી અને કહ્યું કે તેમ દરવા જતા, ઇન્દ્ર તેનું મસ્તક (દધ્યંકનું) ધડથી જુદું કરે. અશ્વિનોએ કહ્યું, ‘ચિંતા ન કર; ઇન્દ્ર તારૂં મસ્તક જુદું કરશે તો તે અમે ચોડી આપશું.’ આ ઉપરથી દધ્યંકે અશ્વિનોને તે ક્રિયા બતાવવા હા પાડી; જે ઉપરથી અશ્વિનોએ, દધ્યંકનું મસ્તક ધડથી જુદું કરી એક સ્થાનમાં મૂક્યું અને ધડ ઉપર અશ્વનું મસ્તક મૂક્યું, જે વડે દધ્યંકે અશ્વિનોને ધડ સાથે મસ્તક ચોટાડવાની ક્રિયા બતાવી. ઇન્દ્રને તે વાર્તાની જાણ થતાં તેણે દધ્યંકના ધડ ઉપરથી અશ્વનું મસ્તક ઉડારી દીધું, પરંતુ અશ્વિનોએ દધ્યંકનું મૂળ મસ્તક તેના ધડ સાથે ચોડી દીધું.

અનુવાદ—આ આખ્યાયિકામાં, જે પ્રસંગે હિલબવતી નોખ નોખી ક્રિયાનું વર્ણન છે.

૧ વિષ્ણુનું મસ્તક ધડથી જુદું પડ્યું અને દ્રોણકલશ ખન્યું જે ક્રિયા વિષ્ણુના પરિભ્રમણનાં અંતમાં હોય છે જ્યારે, પરિભ્રમણમાં કરતા વિઘ્નતના જથ્થામાંથી સોમ જુદો પડી, અવાજ સહિત આકાશમાં ઊંચે ચડી જાય છે.

૨ વિષ્ણુ (યજ્ઞ)નું મસ્તક ધડ સાથે ચોટાડવામાં આવે છે. જે ક્રિયા વિઘ્નતના પરિભ્રમણની શરૂઆતમાં થાય છે. બાર માસ

દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ 'તથા એકલા થયેલ વિદ્યુત વડે ગર્જના થાય છે, જેનો' વડે આકાશમાં જાંચે ચડી ગયેલ સોમ, જે'ચાઈને નીચે વાતાવરણમાં આવે છે અને નીચે વાતાવરણમાં રહેલ વિદ્યુતના જથ્થા સાથે એકમેક યઈ જાય છે.

દષ્ટાંકઅથર્વણુઃ એ ગર્જના છે. કાંડ ૬ અ. ૧ બા. ૨ કંડિકા ૩ ઉપરોક્ત આખ્યાયિકામાં રહેલ સાર, કકુસુપણી'ની આખ્યાયિકામાં રહેલ છે જેમાં 'ગાયત્રી સ્યેન પક્ષીનું ૩૫ લઘુ ઉચે ઉડી અને સોમ લાવી.'

આ પ્રમાણે વિદ્યુતનો જથ્થો વાતાવરણમાં આવતાં, પ્રાણુ ઉદ્ધાનની ક્રિયા વડે તે પરિભ્રમણમાં પડે છે.

પરિભ્રમણની ગતિ ત્રણ પ્રકારની છે જેવી કે—

- ૧ વિદ્યુતનું એક દિશામાંથી બીજી દિશામાં જવું
- ૨ વિદ્યુતનું જાંચે ચડવું
- ૩ વિદ્યુતનું નીચે ઉતરવું.

માટે વેદી ત્રણ આકૃતિની બનેલી છે.

૧ ગાડીની આકૃતિની એક દિશામાંથી બીજી દિશામાં જવાનું સૂચવે છે.

૧ પક્ષી આકૃતિના, જે વિદ્યુતનો ચડઝીતરનો ગતિ સૂચવે છે.

૩ પુરુષ આકૃતિની પુરુષો જો યજ્ઞઃ જે સૂચવે છે કે એક પુરુષની માફક વિદ્યુત પૃથ્વીની સપાટીથી, આકાશમાં ધરો જાંચે સુધી રહેવો છે.

વિદ્યુતના મુખ્ય પરિભ્રમણનો સમય એક સો વર્ષ શતપથ સંધીનો છે જેના ત્રણ ભાગ પડે છે, દરેક ભાગ તેત્રિસ વર્ષના સમયનો હોય છે.

સમર્થન કાંડ ૧ અ ૮ ધા. ૩ કાંડિકા ૨૭ શુદ્ધ અને ઉત્તમૃત (વિજળી અને ગર્જના) એ બે ચમસ (Spoon) નાં ભેડી છે. જેને ધણી રાશ્યાતમાં ભેડવામાં આવે છે અને સિવદૃક્ત વખતે (પ્રથમ ૩૩ વર્ષના અંતમાં આમિ સિવદૃક્ત અગર વારતુદેવ રહેલ છે) તેઓ શુદ્ધ પડે છે. તુર્તમાં તેમને ફરીને ભેડવામાં આવે છે અને અનુપાજ (જે બીજા ૩૩ વર્ષના અંતમાં રહેલ છે) વખતે તેમને શુદ્ધ પાડવામાં આવે છે. ફરીને તુર્તમાં તેમને ભેડવામાં આવે છે અને ધણી અંતમાં, મુસાફરી પૂર્ણ થયા પછી ફરીને છોડવામાં આવે છે. યજ્ઞને અંતે પુત્રનો જન્મ થાય છે (બીજા સિકાની રાશ્યાત થાય છે)

૨ કાંડ ૬ અ ૧ ધા. ૧ કાંડિકા ૬ શુભુચરત્રમાં રહેલ વાક, વડે પ્રજાપતિએ જળ ઉત્પન્ન કર્યું.

કાંડિકા ૧૦ સ્રોણી. વિદ્યા વડે પ્રજાપતિ જળમાં દાખલ થયા અને તપશ્ચર્યા કરી, જેના વડે એક ઇંડુ ઉત્પન્ન થયું (વિદ્યતનું ગર્ભાધાન) જેમાંથી પ્રથમ જાણ (પ્રજાપતિ) ઉત્પન્ન થયા.

કાંડિકા ૧૧ ઇંડાની અંદરનો ગર્ભ હોય તે અગ્નિ બન્યો. (અગ્નિ અગ્નિઃ)

ઇંડામાં તડ પડી તેનો અન્ન બન્યો.

ઇંડામાં તડ પડતી વખતે અવાજ થયો તે રાસલ્લ બન્યો.

ઇંડાનાં બે કાયલાને જે રસ ચોંટી રહ્યો તે અન્ન (રિત) થયો.

(કાયલાંને ચોંટી રહેલ રસ એટલે પ્રથમ ૩૩ વર્ષના અંતમાં શેષ રહેતો વિદ્યુત જે બીજા ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન ફરીને ઉપયોગમાં આવે છે.)

કાંડિકા ૧૨, જળમાંથી પૃથિવી ઉત્પન્ન કરવાનું પ્રજાપતિને મન થયું. પૃથિવીને દાળી સડોચીને જળમાં ફેંકી અને તેમાંથી જે રસ બહાર આવ્યો તે કાયળો કદયપ થયો (અહિં બીજા ૩૩ વર્ષ રાક્ષ થાય છે).

જે રસ હોયે છઠ્ઠો (ખીજ ૩૩ વર્ષના અંતમાં) તેમાંથી, પાણી ઉપર જે સવળું હોય છે તે ઉદ્ભવ્યું. પૃથ્વી જગમાં આગળી ગમ્મ અને જળરૂપ બની.

કંડિકા ૧૩. તપશ્વરો વડે તેણે જળમાં, હીણ ઉત્પન્ન કર્યું (ત્રીજા ૩૩ વર્ષની સરખાત) જેમાંથી, માટી, ક્ષાર, રેતી, પાંચિકા, ખડક, ધાતુ, ઉપધાતુ વનરૂપિત વગેરે ઉત્પન્ન થયાં.

કંડિકા ૧૪. આ પ્રમાણે સૃષ્ટિનો ક્રમ ચાલે છે, ખાતે જ કહેલું છે કે 'અગ્નિ, સ્નિહૃત એટલે ત્રણ ભાગમાં રહેલો છે. (એકમો વર્ષના ત્રણ ભાગ પડે છે.)

કંડિકા ૧૫. પૃથ્વીએ વિચાર કર્યો કે હું સંપૂર્ણ બની છું. તેણીએ ગાન કર્યું અને અગ્નિ ગાયના મન્યો. (અહિં એકસો વર્ષનો સમય પૂર્ણ થાય છે અને તેના અંતમાં રહેલ વિદ્યુત (અગ્નિ)ની તાકાત, પરિભ્રમણની સરખાતમાં રહેલ અગ્નિ (ગાયત્રી)ની તાકાત જેટલી હોય છે.

નોંધ પરિભ્રમણમાં દરતા વિદ્યુતને પ્રથમ ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન અશ્વ કર્ણો.

ખીજ ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન કાયળો કર્ણો.

ત્રીજા ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન શીણ કર્ણો.

કરપપ દાનવોના પિતા છે. દાનવ એટલે સોમ. ખીજ ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન સોમનું પ્રમાણ, વિદ્યુતમાં વધારેમાં વધારે રહેલું છે.

પ્રથમના ૧૩ વર્ષના સમયને પ્રાત કાળ કહેલું છે.

ખીજ ૩૩ વર્ષના સમયને માધ્યહ્નિન કહેલું છે.

ત્રીજા ૩૩ વર્ષના સમયને સાયંકાલ કહેલું છે.

ઉપરોક્ત ત્રણ કાલ દરમ્યાન રહેલ વિદ્યુતની તાકાતના અભ્યાગી, યજુર્વેદીય બ્રાહ્મણોના ત્રણ વિભાગ પડે છે જેને ત્રણ શાખા કહે છે.

જેમકે : ૧ પ્રાતકાળના વિદ્યુતના અભ્યારી બ્રાહ્મણોની શાખા મૈત્રાયણી છે.

૨ માધ્યન્દિનના વિષ્ણુતના અભ્યાસી બ્રાહ્મણોની શાખા માધ્યન્દિન છે.

૩ સાયંકાલના વિષ્ણુતના અભ્યાસી બ્રાહ્મણોની શાખા કણ્વ છે.

૪ મૈત્રાણી શાખાના બ્રાહ્મણોનો આરાધ્યદેવ મિત્રાવાણ છે. માધ્યન્દિન શાખાના બ્રાહ્મણોનો આરાધ્ય દેવ ઇન્દ્ર છે.

કણ્વ શાખાના બ્રાહ્મણોનો આરાધ્ય દેવ વિશ્વદેવ છે.

જેવી રીતે, એકસો વર્ષના સમયના ત્રણ ભાગ પડે છે, તેવી રીતે દર ૩૩ વર્ષના સમયના ત્રણ ભાગ, દરેક ભાગ વર્ષ ૧૧ના સમયનો પડે છે.

એકસો વર્ષનું એક મોટું પરિબ્રમણ જે દરમ્યાન વિષ્ણુ આકાશમાંથી જેમ પૃથ્વી સુધી આવે છે અને પૃથ્વી ઉપરથી ફરીને આકાશમાં ચડે છે (પુરુષસુત) તેમ ૧૧ વર્ષનું એક નાનું પરિબ્રમણ, ચાર દિશાઓમાં ફરે ફરીને ફરી વળે છે.

૧ સમર્થન-ગધામ્ અવન એક હજાર ગાયો છે. પ્રથમ દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે. બીજે દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે. ત્રીજે દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે. બાકી રહી એક ગાય જેને સહસ્રી કહે છે.

-અનુવાદ-એક હજાર ગાય એટલે એક હજાર દિવસ, જે દરમ્યાન વિષ્ણુ એક દિશામાં રહી ચક્રિતર કરે છે.

૨ સહસ્ર દક્ષિણા. એક હજારથી વધારે દક્ષિણા ન આપો.

૩ સહસ્રઋત્વઃ એક હજાર હાથપાળો.

૪ કાંડ ૧૦ અ. ૨ પ્રા. ૧ કંડિકા ૧૧ હરખત વેદિની એક એક બાજુ ૧૦૦૦ છંદ મૂકવામાં આવે છે. એક હજાર એ સર્વ છે.

ઉપર પ્રમાણે એક હજારની સંખ્યા એટલે ૧૦૦૦ દિવસ સુધી વિદ્યુત એક દિશામાં રહે છે, જે હિસાબે ચાર દિશાઓના ૪૦૦૦ દિવસ એટલે ૧૧ વર્ષ અને ત્રણ દિવસના સમયમાં વિદ્યુત ચાર દિશાઓમાં ફરી એક પરિભ્રમણ પૂર્ણ કરે છે.

નોંધ—નાક્ષત્ર માસના દિવસ ૨૭ ૩/૪ ને હિસાબે એક વર્ષના દિવસ ૩૩૩ થાય છે અને ૪૦,૦૦ દિવસનાં ૧૨ વર્ષ થાય.

એક દિશામાં એક હજાર દિવસ સુધી વિદ્યુત રહે છે, જે દરમ્યાન તેની ચાલ ઉતરનો ગતિ દશ વખત થાય છે.

એ પ્રમાણે ચાર દિશાઓમાં ચડઉતર કરતાં વિદ્યુતનો ક્રમ નીચે મુજબ છે:

ક્રાંતિ ૮ અથવા ૨ ક્રાંતિ ૭. પ્રથમ આગળના ભાગમાં (પૂર્વ દિશામાં) રહેતો ઇંટનો ક્રમ નીચે મુજબ છે. વોલ્ટની ૪ બાજુમાં ક્રમે કરીને ઇંટો મૂકવામાં આવે છે.)

પ્રાણ, વ્યાન, ઉદાન

ઉદાન, વ્યાન, પ્રાણ

પ્રાણ, વ્યાન, ઉદાન અને યજમાન.

પ્રથમ ૩૩૩ દિવસ દરમ્યાન, વિદ્યુતનું સ્થાન, વાયુઓના સ્થાન વડે બતાવેલ છે.

પ્રાણ વાયુનું સ્થાન સ્વઃલોક છે.

વ્યાન વાયુનું સ્થાન જુવઃલોક છે.

ઉદાન વાયુનું સ્થાન ભૂ લોક છે અને એ પ્રમાણે રહેતો વિદ્યુત

પ્રથમ વર્ષે સ્વઃ જુવઃ ભૂઃ

બીજા વર્ષે ભૂઃ જુવઃ સ્વઃ

ત્રીજા વર્ષે સ્વઃ જુવઃ ભૂઃ માં ક્રમે કરીને રહેતો છે અને

યજમાન એટલે પરિભ્રમણમાં ફરતો વિદ્યુત જેને દસમી ઇંટ હોય છે તે ઉપર પ્રમાણે ગોળ રહેલ છે.

કંડિકા ૮ જમણી બાજુમાં રહેલી ઇટા (દક્ષીણ)નો ક્રમ:

અગ્નિ, વાયુ, આદિત્ય

આદિત્ય, વાયુ, અગ્નિ.

અગ્નિ, વાયુ, આદિત્ય અને યજમાન.

અગ્નિનું સ્થાન બૂલોક છે

વાયુનું સ્થાન ભુવલોક છે

આદિત્યનું સ્થાન સ્વલોક છે. એ પ્રમાણે દક્ષિણ દિશામાં

રહેલ વિષ્ણુનો ક્રમ.

પ્રથમ વર્ષે બૂઃ ભુવઃ સ્વઃ છે

બીજા વર્ષે સ્વઃ ભુવઃ બૂઃ છે

ત્રીજા વર્ષે બૂઃ ભુવઃ સ્વઃ છે. અને યજમાન.

કંડિકા ૯ વેદિના પછવાડેના બાગમાં (પશ્ચિમ દિશા)

રહેલ ઈટાનો ક્રમ

પ્રથમ વર્ષે બૂઃ ભુવઃ સ્વઃ છે

બીજા વર્ષે સ્વઃ ભુવઃ બૂઃ છે

ત્રીજા વર્ષે બૂઃ ભુવઃ સ્વઃ છે. અને યજમાન.

કંડિકા ૧૦ વેદિની ડાબી બાજુમાં (હિતર દિશા) રહેલ

ઈટાનો ક્રમ:

ગ્રીષ્મ, વર્ષા, હેમન્ત

હેમન્ત, વર્ષા, ગ્રીષ્મ

ગ્રીષ્મ, વર્ષા, હેમન્ત અને યજમાન.

ગ્રીષ્મ એટલે ત્રિષ્ટુબજાંદ સમર્થન કાંડ ૮ અ ૧ બા. ૧ કંડિકા ૯

વર્ષા એટલે જગતીજાંદ , , , અ. ૨ કંડિકા ૨

હેમન્ત એટલે આયત્રીજાંદ , , , અ. ૧ કંડિકા ૫.

ત્રણ ઋતુઓના નામથી ત્રણ જાંદ બતાવ્યા છે અને તે

ત્રણ જાંદ જુદાં જુદાં સ્થાનમાં રહેલ હોય, વિષ્ણુ કયે વખતે

કયા સ્થાનમાં રહેલ છે તે બતાવ્યું છે, જમને

ત્રિપુબ છંદ જુવઃ સોકમાં રહેલ છે
 જગતી છંદ જૂઃ સોકમાં રહેલ છે
 ગાયત્રી છંદ સ્વઃ સોકમાં રહેલ છે

એ પ્રમાણે પ્રથમ વર્ષે જુવઃ જૂઃ સ્વઃ માં વિષુત્ રહેલ છે
 બીજે વર્ષે સ્વઃ જૂઃ જુવઃ માં વિષુત્ રહેલ છે
 ત્રીજે વર્ષે જુવઃ જૂઃ સ્વઃ માં વિષુત્ રહેલ છે.

ઉપરથી જણાય છે કે નાક્ષત્ર વર્ષ ૧૨ના અંતમાં (ક્રિસ્ત-૩૨
 વર્ષ ૧૧ ના અંતમાં) વિષુત્ સ્વઃસોકમાં રહેલ છે, જ્યાં તેનું
 ૧૧ વર્ષનું એક પરિભ્રમણ પૂર્ણ થાય છે. આવાં ૬ પરિભ્રમણ
 (૧૧×૬=૬૬ વર્ષ) દરમિયાન વિષુતનાં ગતિ ચક્ર ઉતરની થાય છે.

નોંધઃ પૃથ્વીની સપાટીથી ઉંચે આકાશ સુધીમાં જૂઃ જુવઃ
 સ્વઃ એવા માત્ર ત્રણ જ ભાગ પડતા નથી. જૂઃ જુવઃ સ્વઃ ચક્ર-
 ઉતરનાં ત્રણ સ્થાન બતાવે છે. પુરવ ધરતી સિખા ઉપર તુરીયાક્ષ
 છે જે, વાતાવરણ બહાર ધણે ઉંચેના સ્થાનમાં રહેલ છે અને
 તેના પાદ, પૃથ્વી ઉપર રહેલ છે. સિખાથી પાદ સુધી પહોંચતાં
 વિષતને ૪૯૧૧ વર્ષનો સમય લાગે છે અને તેટલો જ સમય પાદના
 સ્થાનથી સિખાના સ્થાન ઉપર પહોંચનાં લાગે છે. ૪૯૧૧ વર્ષ દરમિયાન
 તે સગબગ ૧૪૮ પદમાં ફરે છે, જેટલા પદ તેને, છેક ઉંચેથી પૃથ્વી
 સુધી પહોંચતા લેના પડે છે જે ઉપરથી સમગ્રશે કે અહીં વર્ણવેલ
 જૂઃ જુવઃ, સ્વઃ એ ત્રણ સોકની સંગા નથી, પરંતુ ચક્રઉતરનાં
 ત્રણ પદની સંગા છે. સ્વઃ ઉપરનું સ્થાન એટલે તુરીયમમાં
 વિષુત એક વર્ષના સમય સુધી રહે છે.

ચક્રઉતરના પદની મહત્તા-પદ જેટલું નીચું તેટલું વિષુતનું
 જોર વધારે અને તેના પ્રમાણમાં ગર્જનાનું જોર વધારે; પદનું
 સ્થાન જેટલું ઉંચું, તેટલું વિષુતનું જોર ઓછું અને તેનાં
 પ્રમાણમાં ગર્જનાનું જોર ઓછું.

જેની રીતે પક્ષીની માદક વિદ્યુત ચક્ર ઉતાર કરે છે તેવી રીતે તે અશ્વની માદક એક દિશામાંથી બીજી દિશામાં ગય છે જેનો ક્રમ નીચે મુજબ છે. ક્રાંતિ ૧૧ અ ૧ ખા. ૬ ક્રાંતિકાર. ૧. યજ્ઞ પૂર્ણ થયા પછી તેઓએ પૂર્વ દિશા જોઈ.

પરિવ્રજમણના અંત પછી અને નવા શરૂ થતા પરિવ્રજમણની શરૂઆતમાં વિદ્યુતનું આગમન પૂર્વ દિશામાં થાય છે.

ક્રાંતિકા ૨૨ ત્યાર પછી તેઓએ દક્ષિણ દિશા જોઈ, એટલે કે પૂર્વમાંથી વિદ્યુતનું આગમન દક્ષિણ દિશામાં થાય છે.

ક્રાંતિકા ૨૩ ત્યારમાદ તેઓએ પશ્ચિમ દિશા જોઈ, એટલે કે દક્ષિણ દિશામાંથી વિદ્યુતનું આગમન પશ્ચિમ દિશામાં થાય છે.

ક્રાંતિકા ૨૪ ત્યાર પછી તેઓએ ઉત્તર દિશા જોઈ, એટલે કે પશ્ચિમ દિશામાંથી વિદ્યુત ઉત્તર દિશામાં ગય છે, અહિં ૧૧ વર્ષ પૂરાં થાય છે.

ક્રાંતિ ૮, અ ૫, ખા. ૨, ક્રાંતિકા ૧૬. દેવો ઉચે ચડ્યા પછી ફરીને જૂ લોક ઉપર આવે છે. એટલે કે વિદ્યુતનું આરોહણ થયા પછી અવરોહણ થાય છે, પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશા તરફ ક્રમે કરીને જતાં, આરોહણ થાય છે; જ્યારે ઉત્તર, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને પૂર્વ તરફ ક્રમે કરીને જતાં અવરોહણ થાય છે.

સમયન ક્રાંતિ ૫ અ ૨ ખા. ૧ ક્રાંતિકા ૬, ૧૦ યજ્ઞમાન સીડી વડે દક્ષિણ દિશામાંથી ઉત્તર દિશા તરફ ઉચે ચડે છે. સાથે તેની પત્ની છે કારણ કે તેને પુનર્જન્મ લેવો છે. આરોહણ

ક્રાંતિ ૫ અ ૪ ખા. ૨ ક્રાંતિકા ૫ ઉત્તર દિશામાં ઉચે ચડ્યા પછી ફરીને તે ઉત્તર, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને પૂર્વ દિશા તરફ ક્રમે કરીને ગય છે. અવરોહણ.

કાંડ ૬ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૫ જ્યારે તે દેવો પાસે જાય છે ત્યારે ડાબી (ઉત્તર) બાજુથી, જમણી (દક્ષિણ) બાજુ તરફ જાય છે.

નોંધ - અહિં પરિવ્રજમણનાં બીજા ૧૧ વર્ષ પૂરાં થાય છે. (આરોહણનાં ૧૧ વર્ષ, તથા અવરોહણનાં ૧૧ વર્ષ).

કાંડ ૬ અ ૪ ધા. ૩ કંડિકા ૧૮ ફરીને જમણી (દક્ષિણ) બાજુથી તે ડાબી (ઉત્તર) બાજુ તરફ જાય છે. બીજા આરોહણનાં ૧૧ વર્ષ અહિં પૂરાં થયા છે અને એ પ્રમાણે પ્રથમ ૩૩ વર્ષનો સમય એટલે કે પ્રાતઃકાળ અહિં પૂરો થાય છે. તે જ પ્રમાણે માધ્યન્દિન તથા સાયંકાલના ૩૩, ૩૩ વર્ષનું સમજવું.

કંડિકા ૧૮ (ચાતુ) અહિં સ્થાન ધણું ઉચ્ચ રહેતું છે. ત્યાં તળી ડારેલ છે, જેના ઉપર અગ્નિને મૂકવામાં આવે છે. ૩૩ વર્ષનો અંતે વિષુતનો જન્મે ઇશાન ખૂણમાં ધણી ઉચાઈએ થઈ જાય છે.

૧૧ વર્ષનું એક એવા ૬ પરિવ્રજમણમાં અગ્નિ પડે છે.

મમર્થન-કાંડ ૧૩ અ ૨ ધા. ૮ કંડિકા ૫-પાત્રીઓ અમ્મની પરિક્રમણા નવ વખત કરે છે.

૧૧x૬=૬૬ વર્ષ બીજીન થયા પછી એકસોમું વર્ષ, એ ગર્ભનું વર્ષ રહેતું છે, જે સમય દરમિયાન, સોમ વાતાવરણમાં હોતો નથી. વાતાવરણ બહાર એટલે કે તુરિય સ્થાનમાં રહેતું છે.

વિષુતના એકસો વર્ષના પરિવ્રજમણની શરૂઆત કયાથી ગણવી ?

૧ કાંડ ૧૧ અ ૧ ધા. ૧ કંડિકા ૭ ચતુર્થી શરૂઆત વૈશાખ વદિ અમાનાસપાના દિવસથી થાય છે; કારણ કે તે દિવસે રોહિણી નક્ષત્ર સૂર્યની સાથે હોય છે. પૂર્વ તૈયારી માટે વૈશાખ સુદ પૂર્ણિમાનો દિવસ લેવામાં આવે છે.

૨ કાંડ ૬ અ ૨ આ. ૨ કાંડિકા ૧૮ શાસ્ત્રુન સુદિ પૂર્ણિમાને દિવસે ઉત્તર શાસ્ત્રુની નક્ષત્ર હોય છે. તે યજુની શરૂઆતનો પ્રથમ દિવસ છે; કારણ કે પૂર્વ શાસ્ત્રુની નક્ષત્રનો છેલ્લો દિવસ એ વર્ષનો છેલ્લો દિવસ ગણાય છે.

કાંડિકા ૨૩ શાસ્ત્રુન વદિ આશ્વિને દિવસે યજનાં સાધન તૈયાર કરવામાં આવે છે.

કાંડિકા ૨૬ શાસ્ત્રુન વદિ અમાવાસ્યાને દિવસે યજમાન દીક્ષા ગ્રહણ કરે છે.

ઉપરોક્ત કાંડિકાઓથી સૂચિત થાય છે કે વર્ષની શરૂઆત ચિત્ર સુદિ એકમથી ગણવામાં આવે છે અને ચિત્ર પંચાંગનો હિસાબ તે આધારે રહેલ હોય તેમ જણાય છે.

પરંતુ સૈકાની શરૂઆત ક્યાંથી ગણી તે સંકારપદ હોઈ, લેખક નીચેની હકીકત વાચક સમક્ષ મૂકવા રત્ન લે છે:-

૧ સતપથ બ્રાહ્મણ આજથી લગભગ ૬૫૬૨ વર્ષ પૂર્વે જાનસમાજ સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યું છે અને જેના પછી ૫૦૦ વર્ષ બાદ યુધિષ્ઠિર રાજ્ય અમલ થયો; જેના પછી ૧૦૧૨ વર્ષે યુધિષ્ઠિર શક શરૂ થયો.

યુધિષ્ઠિર શક ૩૦૪૪ વર્ષ ચાલી બંધ પડ્યો અને ત્યારથી વિક્રમ સંવત શરૂ થયો, જેના હાલે ૨૦૦૫ વર્ષ વ્યતીત થઈ ગયાં છે. ઉપરોક્ત વર્ષ ૩૦૪૪+વર્ષ ૨૦૦૫ મળી કુલ સંખ્યા ૫૦૪૯ ની થાય છે, જેને જ્યોતિષ શાસ્ત્ર સંબંધિત પુરતકોમાં ગતકાલ તરીકે ગણેલ છે. આમ એક બાજુ એકદરે વર્ષનો સંખ્યા લેવામાં આવેલ છે; ન્યારે બીજી બાજુ તેટલા સમયની ગણતરીના જે ભાગ (યુધિષ્ઠિર શક તથા વિક્રમ સંવત) પાટ્યામાં આવ્યા છે અને તે ભાગ પાડનાર સતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધિતોના નિષ્ણાત બ્રાહ્મણો હતા, જેમણે અમુક સમયે કાળ ગણતરીમાં યજ્ઞ દેરકાર અટકાવવાને કારણે કદાચ વિક્રમ સંવત ચલાવ્યો હોય.

વિક્રમ સંવતના સૈકાનો શરૂઆત ને જો વિદ્યુતના પરિભ્રમણના મૈકાનો શરૂઆત સાથે વેરાનાં આવે તો વિદ્યુતના હાને ચાનતા પરિભ્રમણના માત્ર ૫ વર્ષ વ્યતીત થયાં છે અને જો ગતધ્વિના વર્ષની ગણતરીના સૈકા સાથે લેવામાં આવે તો, વિદ્યુતના ચાનતા પરિભ્રમણના ૫૦ વર્ષ વ્યતીત થાય છે, પરંતુ સમર્પિથી ભોગવાતા નક્ષત્ર 'હસ્ત' ના ૬૨ વર્ષ વ્યતીત થયેન છે એમ ગણો નકાય.

ઉપરોક્ત બામન ધ્યાનમાં લેતા, સમર્પિઓથી ભોગવાતા નક્ષત્રનો શરૂઆત સાથે વિદ્યુતના પરિભ્રમણના સૈકાનો શરૂઆત ગણતરી વધારે વાજગી જણાય છે, કારણ કે સતપથ બ્રાહ્મણમાં નાક્ષત્ર માન તથા નાક્ષત્ર વર્ષ (૩૩૩ દિવસનું)નો હિમામ લીરેન હોઈ, મૈકાની શરૂઆત પણ સમર્પિથી ભોગવાતા નક્ષત્રની શરૂઆત સાથે લેવી એ વાજગી જણાય છે

પ્રકરણ ૧૨

વજ્ર, વિજળી Lightning

દરેક માસના સુદિના દિવસો તથા વદિના દિવસો અને ગતિ દરમિયાન અગ્નિ અને મોમ છુપાવતા થાય છે, જેનું અમાવાસ્યાને દિવસે એકમેકપણે થતા વિજળી અને ગર્જનાનું ખીજ (આગ્ન્ય) ઉદ્ભવે છે આગન છે એ વજ્ર ૮ સમર્થન કાંડ ૬ અ ૩ કા. ૩ કાંડિકા ૧૮

વિજળીને આપ, સ્ફટક, ચૂપ, વજ્ર અને પ્રયાજ વગેરે નામથી મળેલ છે

કાંડ ૧ અ ૨ કા ૩ કાંડિકા ૧, ૨, આખ્યાણિકા-શરૂઆતમાં અગ્નિના ૪૦૫ હતા, જેમાંના ત્રણ ૩૫ ચાંદના ગતા, એક ૩૫ રહ્યું તે પાણીમાં દાખન થયું દેવોએ તેને શેરી મધ્ય અને પાણી જહાર આવ્યું અગ્નિ આ કૃત્યથી પાણી ઉપર નારાજ થયો અને તેના ઉાર લોકો, જેને નહોતે નિના, કિતા

અને એકાઃ નામના ત્રણ જળ દેવતા ઉત્પન્ન થયા. અને જેમ રાજન્યની સાથે પુરોહિત રહે છે તેમ ઉપરોક્ત જળદેવતાઓ ઇન્દ્રની સાથે રહેવા લાગ્યા. ઇન્દ્રે ન્યારે વિશ્વરૂપનાં મરતક છેલ્લાં ત્યારે તે મરતક છેદનાર જળદેવતા, ત્રિતા હશે. અનુવાદ-પરિશ્રમણુ દરમ્યાન વિજળીની તાકાત ચાર ગણી હોય છે, પરંતુ પરિશ્રમણુના અંતમાં તે માત્ર એક ગણી રહે છે જેને આપઃ એટલે જલદેવતા કહેણ છે જેના પરિશ્રમણુ દરમ્યાન ફરીતે ત્રણ રૂપ અને છે, જેને ત્રિતા દિતઃ અને એકતાઃ તરીકે વર્ણવેણ છે.

સૈકાની શરૂઆતમાં નવા ઉત્પન્ન થતા વિદ્યુત વડે, વિજળી અને ગર્જનાનું નવું બીજ ઉત્પન્ન થાય છે; જેમાંના વિજળીના બીજમાંથી, વિજળીનું રથૂણ ત્રણ પ્રકારનું થાય છે. જેને ત્રિતા, દિતઃ, અને એકતાના નામથી સંબોધેન છે, જે બ્રાહ્મણના સ્વભાવનો છે અને જે રાજન્ય (ગર્જના)ની સાથે રહેણ છે.

કાંડ ૧ અ ૨ યા. ૪ કંડિકા ૧ ઇન્દ્રે જન ઉપર વજ્ર ફેંક્યું ત્યારે તેના ચાર કુકડા થયા. એક ભાગનું રથૂ ધ્યુઃ; એક ભાગ ધૂપઃ બન્યો; એક ભાગ રથ બન્યો અને એક ભાગ શર બન્યું, જેમાંના રથ અને ધૂપનો ઉપયોગ બ્રાહ્મણ કરે છે, જ્યારે જ્યારે રથ અને શરનો ઉપયોગ ક્ષત્રિય કરે છે.

અનુવાદ, જુઃ જુવઃ સ્વઃમાં રહેણ વજ્ર (વિજળીનું અર્ધિ વર્ણન છે) સ્વઃ લોક ઉપર (પુરુષ યજ્ઞના મુખની સપાટીએ રહેણ વિજળી) રહેણ વજ્રમાં ખાલી ઝમકારો રહેન છે; તેને પરિશ્રમણુમાં પડવાનો ગતિ તથા આનિષ્ટ તત્ત્વોનો નાશ કરવાની શક્તિ જુવઃ લોક અંત જુઃલોકમાં જ પ્રાપ્ત થાય છે.

બ્રાહ્મણ રાજન્ય વગર રહી શકે પરંતુ રાજન્ય બ્રાહ્મણ વગર રહી શકતો નથી એટલે કે દષ્ટિગોચર ઝમકારો ગર્જનાની ગેર હાજરીમાં હોઈ શકે, પરંતુ ગર્જના એકલી હોઈ શકતી નથી, તેની સાથે ઝમકારો હોય છે.

ત્યાં ખાનારના પ્રમાણ કરતાં ખાવનું પ્રમાણ વધારે હોય છે ત્યાં સર્વ સુખરૂપ હોય છે. કાંડ ૧ અ ૩ આ. ૨ કાંડિકા ૧૨ એટલે કે વિજળીના પ્રમાણ કરતાં ગર્જનાનું પ્રમાણ બે વધારે હોય તો સર્વ સુખરૂપ હોય છે. વિજળીમાં અગ્નિ (ખાનાર) નું પ્રમાણ પ્રધાન પણે રહેલ છે; જ્યારે ગર્જનામાં સોમ (ખાવ) નું પ્રમાણ પ્રધાન પણે રહેલ છે.

વિદ્યુતની અંદર ઉત્પન્ન થતા ઝગકારા અને ગર્જનાનું પ્રમાણ કાંડ ૧ અ ૩ આ. ૨ કાંડિકા ૭. જુદું અને ઉપમૃત બે ચમસ (Spoons) છે. જુદામાં આજ્ય ચાર વખત લેવામાં આવે છે. જ્યારે ઉપમૃતમાં આજ્ય આઠ વખત લેવામાં આવે છે. જુદું ઋતુઓ માટે છે. ઉપમૃત છંદ માટે છે. અનુવાદ, આજ્ય એટલે એક માસને અંતે ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત.

જુદું એટલે ઝગકારો અને ઉપમૃત એટલે ગર્જના (છંદ) દષ્ટિગોચર ઝગકારો ચાર માસને અંતે થાય છે અને હર્ષ ગોચર ગર્જના આઠ માસને અંતે થાય છે.

ઝગકારો પ્રથમ ઉદ્ભવે છે માટે તેને પ્રયાજ કહેલ છે.

ગર્જના પાછળથી ઉદ્ભવે છે માટે તેને અનુયાજ કહેલ છે.

પુરોડાશ એ પ્રયાજ છે; ઈડા એ અનુયાજ છે.

ઝગકારા વડે સોમનો નાશ થાય છે, સમર્થન કાંડ ૩ અ ૬ આ. ૩ કાંડિકા ૧૬ પ્રાણુચાતક વજ્ર વડે જોતો નાશ ન થઈ શકે તેટલા નાશ કરતો સોમ થયો.

કાંડ ૩ અ ૩ આ. ૪ કાંડિકા ૬ સોમને તે પહોંચ ઉપર મૂકે છે ત્યાં વજ્ર પહોંચી શકતું નથી.

પુરુષ વચના સુખની સપાટી સુધી વજ્ર પહોંચી શકે છે. તેનાથી ઉંચે તે જઈ શકતું નથી. સમર્થન, કાંડ ૩ અ ૨ આ. ૧

કાંડિકા ૩૨, ૩૩, ૩૪, દંડ તેના મુખ-મુધી પહોંચે તેટલો લાંબો છે, દંડ એટલે વજ્ર, વિગળી.

કાંડ ૧ અ ૩ ધા. ૩ કાંડિકા ૧૩-૧૪ અગ્નિએ (વિદ્યુત) કથું: 'વજ્ર વડે મારો નાશ થાય છે, તે ન થાય તેટલા માટે મારી આસપાસ ત્રણ પરિધ મૂકો. ત્રણ પરિધ એટલે, ત્રણ છદ જેવા કે ગાયત્રી, ત્રિબુક્ત અને જગતી છે. ક્યાં મુધી ત્રણ છદનો અવાજ કહ્યો ગાયર છે ત્યાં મુધી વિગળી વડે સોમનો સદંતર નાશ થતો નથી.

જેમ પુરુષ યજ્ઞના શીર્ષ સુરી બીચે સોમ ચડે છે તેમ નીચે આવવામાં તે પુરુષયજ્ઞની નાભિ મુધી આવે છે, તેનાથી નીચેના રથાનમાં જતો સોમ સમૂળગો વપરાઈ જાય છે.

સમર્થન કાંડ ૩ અ ૪ ધા. ૧ કાંડિકા ૨૭, ૨૮ મોમને એસવાનું આસન નાભિ જેટલું જાયું છે. સોમ ખોરાક છે. ખોરાક નાભિ પાસે જમા થાય છે.

નોંધ: નાભિ નીચેના ભાગમાં અંધાન રહેલ હોઈ, (વિદ્યુતનો) જે જથ્થો નાભિ નીચે જાય છે તે સમૂળગો વપરાઈ જાય છે.

ધૂપ: એટલે ગર્જનાનો નાશ કરનાર તત્ત્વ જે વિગળીમાં રહેલું છે તે. ધૂપનું રથાન પૂર્વ દિશામાં રહેલું છે.

સમર્થન-ધૂપની પેઠી પાર (far east) પશુઓ (ગર્જના-વાળાં વિદ્યુતનાં રૂપ) જઈ શકતાં નથી.

મધ્વા વિદેહીની આખ્યાયિકામાં રહેલ નદી સદનીરાએ ધૂપ છે જેની પેઠે પાર વિદેહીઓ (દિલ્લિ વગરનો વિદ્યુત, ગર્જના વગરનો વિદ્યુત) વસે છે જ્યારે ધૂપની પશ્ચિમે કોસલો (દિલ્લિધારી એટલે ગર્જનાવાળો વિદ્યુત) વસે છે.

ધૂપ છે એ વજ્ર છે. ધૂપનો સંખ્યા ૧૧ની રહેલો છે. કાંડ ૩ અ ૧૧ ધા. ૨. કાંડિકા ૧-૭.

દરેક યુપનુ સ્થાન નાચે પ્રમાણ રહેલું છે પડેના યુપ વિપુલવૃત્ત ઉપર રહેના છે

બીજો યુપ વિપુલવૃત્તની ઉત્તરે રહેલ છે અને પડેના યુપ કરતા નાનો છે ત્રીજો યુપ વિપુલવૃત્તની દક્ષિણે રહેલ છે અને પડેના યુપ કરતા મોટો છે ચોથો છત્રો, આઘો, દશમો અને અગ્રારમો યુપ ક્રમે ક્રમીને બીજા યુપની ઉત્તર દિશામાં રહેના છે અને ઉત્તરોત્તર નાના થતા જાય છે, જ્યારે પાચમો, સાતમો, અને નવમો યુપ ક્રમે કરીને ત્રીજા યુપની દક્ષિણ બાજુમાં રહેવા છે અને ઉત્તરોત્તર મોટા છે નવમો યુપ સર્વ યુપમાં મોટો છે અને તેનાથી ક્રમે ક્રમીને ઉત્તર દિશા તરફ જતા ક્રમે કરીને દરેક યુપ નાનો થતા જાય છે એટલે કે અગ્રારમો યુપ જે એક ઉત્તરદિશામાં રહેના છે તે સર્વથી નાનો છે

અનુવાદ—અગ્રાર વર્ષના પરિભ્રમણ દરમ્યાન એક એક વર્ષમાં વિજગાનુ પ્રમાણ કેટલું રહેલું છે તેનો ઉપરોક્ત કડિયા નિર્દેશ કરે છે, જેમકે પ્રથમ વર્ષ, ત્રમભગ વિપુલવૃત્ત ઉપર વિજગા, મુખતરે મરીને રહેના છે મોજે ચોથે છત્ર આઘમે દશમે અગ્રારમે વર્ષ વિજગા ક્રમે મરીને ઉત્તર દિશા તરફ ખસતી જાય છે અને તેનું પ્રમાણ પણ ઘટતું જાય છે જ્યારે ત્રીજે, પાચમે, સાતમે અને નવમે વર્ષે તે ક્રમે કરીને દક્ષિણ દિશા તરફ જાય જાય છે અને ઉત્તરોત્તર તેની તાકાત ઓછી જાય છે અગ્રાર વર્ષ દરમ્યાન નવમે વર્ષ વિજગાનુ પ્રમાણ બીજા વર્ષો દરમ્યાન વિજગાના પ્રમાણ કરતા વધારે રહેના છે જ્યારે અગ્રારમે વર્ષ રહેવા વિજગાનુ પ્રમાણ બીજા ૧૦ વર્ષો દરમ્યા રહેના વિજગાના પ્રમાણ કરતા ઓછું હોય છે

નોંધ—વિપુલવૃત્ત એટલે પ્રથમ વર્ષ જે દરમ્યાન રહેના વિષુવત્તુ પ્રમાણ, બીજા વર્ષ દરમ્યાન રહેના વિષુવત્તની પ્રમાણનો વચ્ચે રહેવા છે

મકરણ ૧૩

નાદ બ્રહ્મ, ગર્જના.

કુદરતમાં રહેલ અવાજને તોખતોખા નામથી સંબો-
ધેલ છે, જેમકે હંદ, સ્તોમ, સ્તોત્ર, ગંધર્વ, પશુ,
પરિધિ, દેવ, પિતૃ વગેરે.

જુદી જુદી તાકાતવાળા અવાજને જુદા જુદા પદનાં નામથી
સંબોધેલ છે. જેમકે ૪ પદનો અનુષ્ટુભ, ૮ પદનો ગાયત્રી, ૧૧
પદનો ત્રિષ્ટુભ, ૧૨ પદનો જગતી, વગેરે. ૧૨ પદ ઉપરના રહેલ
અવાજને સ્તોમના નામથી સંબોધેલ છે, જે એકસો વર્ષ દરમ્યાનના
વિધતના પરિભ્રમણ દરમ્યાન અમુક વખતે જ રહેલ છે. ત્યારે
ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી એકસો વર્ષ દરમ્યાનના મોટા
ભાગમાં રહેલ છે.

એકસો વર્ષના પરિભ્રમણના અંતમાં સોમ (જેની અંદર
અવાજનું બીજ રહેલ છે) બીજ રૂપે ઉડીને, મર્મોશયમાં (ધૃશાન-
ખૂણામાં) પડે છે, જેની અંદર ૪ પદનો એટલે કલ્પગોચર
નહિં એવો અવાજ રહેલ છે, જેને બીજમન્ત અગર ઝું
કહેલ છે.

तृतीयं ते धाम ध्वनिमिर घटस्थानमण्डपः :

समस्तं द्यस्तं त्वां शरणं दृष्ट्वा त्वोर्मिति पदम् भक्तिभिः स्तोत्र.

તુરીયંધામ એટલે જૂઃ જુવઃ સ્વઃ ઉપર રહેલ સ્થાન
(ગર્ભસ્થાન) અવસ્થાનમ એટલે મુદ્ધમધ્વનિઓથી ઘેરાયેલું છે એટલે
કે ત્યાં અવાજ છે, પણ તે અવાજ કલ્પગોચર નથી.

અનુરાદ-મર્મસ્થાનમાં રહેલ અવાજ જે ૪ પદનો ઝું છે,
જે અવાજનું બીજ છે તે કલ્પગોચર નથી. મર્મોશય બહાર
રહેલ વિદ્યુતની તાકાત વડે તે નીચે જે આજ આવતાં, તેમાં નવો

ઉત્પન્ન થયેલ વિદ્યુત ઉમેરાતાં, તેની તાકાત ઉત્તરોત્તર વધતી જતાં, તેમાંથી શસ્ત્રો, સ્તોત્રો તથા પ્રાણુ-ઉદાનની ક્રિયા ઉદ્ભવે છે અને તેમ થતાં, વિશ્વમાં રહેલ સર્વ રૂપ ઉદ્ભવે છે. જેમ વડનાં બીજમાં સમસ્ત વડ (છાત્ર, પાંદડાં વગેરે) સમાયેલ છે તેમ સમસ્ત જગત્ (શસ્ત્રો, સ્તોત્રો, પ્રાણુ ઉદાન વગેરે) ગર્ભસ્થાનમાં રહેલ ૐ ની અંદર સમાયેલ છે. વડનું બીજ કુટતાં જેમ તેમાંથી ડાળ, પાંદડાં બહાર આવે છે તેમ વિદ્યુતની અસર વડે, તુરીયંધામમાંથી ૐ વાતાવરણમાં ખેંચાઈ આવતાં તેમાંથી, વિશ્વમાં રહેલ સર્વરૂપ ઉદ્ભવે છે.

સમર્થન-કાંડ ૪ અ ૩ બા. ૨ કંડિકા ૧૨-૧૩ પૃથ્વી અને આકાશ (અગ્નિ અને સોમ) જ્યાં ઉડે છે (શીવ રહે છે) એટલે કે વિદ્યુતના સર્વરૂપ જ્યારે અદસ્ય થઈ જાય છે ત્યારે અગ્નિ અને સોમ રહે છે જે બે તત્ત્વોનો રસ તે ૐ છે, જે સત્ય છે એટલે કે ૐ ની અંદર રહેલ અવાજના બીજનો નાશ કદી થતો નથી, જેનું જ્ઞાન દેવાને છે.

કાંડ ૪અ૩ બા. ૨ કંડિકા ૭ શરૂઆતના છંદને ૪ પદ હતાં. એટલે કે ૐ ૪ પદનો છે. પરિભ્રમણની શરૂઆતમાં છંદ ૮ પદનો રહેલો છે જેને ગાયત્રી કહે છે જેમાંથી ક્રમે કરીને ૩ પદ અને ૧ પદ વપરાઈ જતાં પરિભ્રમણના અંતમાં છંદ ૪ પદનો રહેલો છે. જેમકે જગતી છંદ સોમ લાવવા ઉડ્યો અને ૩ પદ ખોયાં અને ત્રિષ્ટુબછંદ સોમ લાવવા ઉડ્યો અને ૧ પદ ખોયું.

આઠ પદના ગાયત્રીમાંથી ૪ પદ ઉપરોક્ત તરીકે વપરાઈ જતાં અંતમાં છંદ ૪ પદનો રહે છે.

સમર્થન-કાંડ ૧અ૬ બા. ૨ કંડિકા ૫-આઠ કપાલ ઉપરનો પુરોડારા (આઠ માસનું આજ્ય) એ અગ્નિનો પુરોડારા બને છે. જેની અંદર રહેલ છંદ એ ગાયત્રી છે.

કાંડ ૬ અ ૧ ધા. ૩ કંડિકા ૬, ૭ જે ઉત્પત્ત યયું તે પ્રવાહી હુંતું જેમાંથી અક્ષર થયો. અક્ષર આઠ વખત વલ્લો ત્યારે તેમાંથી ગાયત્રી ઉદ્ભવી અને જૂઃ જની. જૂઃ ઉપર પશુઓ અને પશુપતિ એક વર્ષના સમય સુધી વસ્યાં. પશુપતિએ ઉપામાં રેત મૂક્યું એક વર્ષને અંતે કુમાર જન્મ્યો જે રડ્યો. નાંધ-અહિં એક વર્ષ એટલે એક સંકેત

કાંડ ૪ અ ૩ ધા. ૨ કંડિકા ૮

અષ્ટમદી ગાયત્રી વડે પ્રાતઃભોજે સેવનો હોમ કયો

માર્ધ્યાન્દને ત્રિષ્ટુભ ૩ પદ લાવ્યો; જે પ્રાતઃકાળના (પદમાં ઉમેરાતાં) છંદ ૧૧ પદનો થયો; સાવંદાસે જગતી ૧ પદ લાવી જે ઉપરોક્ત ૧૧ પદમાં (૮+૩) ઉમેરાતાં છંદ ૧૨ પદનો થયો. એ પ્રમાણે ગાયત્રીમાં ત્રણ કાલ દરમ્યાન પદો ઉમેરાતાં, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી અને છે તેમ જ ત્રણ કાળ દરમ્યાન પદ ઓછાં થાં (વિષ્ણુતની ઉત્તરાવસ્થામાં) ત્રિષ્ટુભ અને જગતી અંધ પડે છે, પરંતુ ૮ પદનો ગાયત્રી ત્રણ કાળ દરમ્યાન રહે છે. (કંડિકા ૬-૧૦).

છંદની દિશાઓ તથા તેના દેવ.

અગ્નિષ્ટોમા ગાયત્રી પૂર્વદિશામાં રહેલ છે. તેનો દેવ ગાયત્રા (અમિ) છે. ઉત્તર ત્રિષ્ટુભ દક્ષિણદિશામાં રહેલ છે અને તેનો દેવ ઈશ છે. પોડશી જગતી ઉત્તરદિશામાં રહેલ છે અને તેનો દેવ મિત્રા-વરુણ છે.

અનુષ્ટુભ (ઐ) ઇલાનખૂણામાં રહેલ છે અને તેનો દેવ વિશ્વ-દેવ છે.

નાંધ:- પશ્ચિમદિશામાં રહેલ છંદ તથા દેવ પૂર્વદિશા ની મારફત રહેલ છે. ગાયત્રી એ અગ્નિષ્ટોમા છે, ત્રિષ્ટુભ એ ઉત્તર તોત્ર છે, જગતી એ પેડશીતોત્ર છે અને અનુષ્ટુભ એ અતિ રાતરતોત્ર છે.

કાંડ ૮ અ ૧ ધ્વા. ૩ કાંડિકા ૧ વાક (ગર્જના)એ અન્ન છે. જે પ્રાણુમાં (વૈશ્વાનરમાં) ઉમેરાતાં, અગ્નિનું જે રૂપ ઉદ્ભવે છે તેને પ્રાણુભૂત (ૐ) કહે છે. એ પ્રાણુભૂત તત્ત્વમાંથી સર્વ પ્રજાપતિઓ ઉદ્ભવે છે.

કાંડિકા ૩ ઋક્ (શ્લોક) અને સામ (સ્તોત્ર) પ્રાણુભૂતમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

કાંડિકા ૫ ઋક્ અને સામ નોખાનોખા પ્રમાણુમાં એકમેક થતાં ત્રણ પેઢી (ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ, જગતી) ઉત્પન્ન થાય છે.

કાંડ ૧ અ ૮ ધ્વા. ૩ કાંડિકા ૬ મૂળ એક વ્યક્તિ (વૈશ્વાનર) હતી, જેમાંથી ત્રી અને પુરુષ (અગ્નિ અને સોમ) જુદાં પડ્યાં. જે ચોથી પેઢીએ (ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી વપરાઈ જતાં રહી તે ચોથી પેઢી એટલે પ્રાણુભૂત ૐ) ફરીને એકમેક થાય છે. ૐ માંથી ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી ઉદ્ભવે છે; જે ત્રણ છંદ, પરિબ્રમણના અંતમાં વપરાઈ જતાં, છેવટમાં ૐ રહે છે. જેમાં અગ્નિ (શ્લી) અને સોમ (પુરુષ) રહેતાં છે.

ત્રણ છંદને ત્રણ પરિધિ તરીકે લીધેલ છે.

કાંડ ૧અ૩ ધ્વા. ૩ કાંડિકા ૧૩, ૧૪, અગ્નિએ કહ્યું: ‘વજ્ર વપદ્ધારના રૂપમાં મારો નાશ કરે છે, માટે વજ્ર વડે મારો નાશ ન થાય તેટલાની ખાતર મારી આસપાસ ત્રણ પરિધિ મૂકો!’

વપદ્ધાર એટલે દર ૩૩ વર્ષના અંતમાં થતી ગર્જના. અહીં અગ્નિ એટલે સોમ. વજ્ર સોમનો નાશ કરે છે, પરંતુ જ્યાં સુધી ત્રણ છંદનો અવાજ કર્ણગોચર હોય છે ત્યાં સુધી તેના અંદર રહેલ સોમ જોડે વધનો ઝોઝો થાય છે, પરંતુ તેનો સદંતર નાશ થતો નથી.

કાંડ ૧અ૩ ધ્વા. ૪ કાંડિકા ૧ આ ત્રણ પરિધિ આદ્ર (રિનઝ) હોવી જોઈએ.

શુષ્ક છે એ અગ્નિના સ્વભાવનું અને આદ્ય છે, એ સોમના સ્વભાવનું છે, એટલે કે જ્યાં સુધી વધુ ૭૬ કથુંગોચર છે ત્યાં સુધી તેનામાં સોમ રહેલ છે

પ્રથમ ૩૩ વર્ષના અંતમાં વિષુતનો જે જથ્થો શેષ રહે છે તેને અગ્નિ સ્વિષ્ટ કૃત અથવા વાસ્તુદેવ અથવા ૩૬ કહે છે.

દ્વિઽ ૧ અ. ૭ ધ્યા. ૨

આખ્યાયિકા.

યજ્ઞ વડે સર્વ દેવ સ્વર્ગે ગયા. સ્વર્ગે નહિ જનાર એક પશુ-પતિ રહ્યા. પોતાને યજ્ઞમાંથી બાદ રાખેલ છે એવું જણાતાં, સ્વિષ્ટ કૃત વખતે પશુપતિએ, દેવો પ્રત્યે ખડું ઉગામ્યું. દેવોએ કહ્યું: 'અમારા તરફ ખડું ના ફેંક' પશુપતિએ યજ્ઞમાં પોતાનો ભાગ માગ્યો જે આપવા દેવો કબૂલ થયા.

દેવો અંદરોઅંદર ખુશ થાયા. યજ્ઞ દરમ્યાન જે જે હવિષ આપણને મળ્યું તે તો વપરાઈ ગયું છે, માટે પશુપતિને ભાગ કેવી રીતે આપવો? તેઓને એક યુક્તિ સૂઝી. અધ્વર્યુને તેઓએ કહ્યું: 'યજ્ઞ પાત્રોમાં આજ્ય કમવાર મૂક અને તેમાં ફરીને હવિષ, એવી રીતે મૂક કે દેવોને ભાગ આપતાં એક ભાગ વધી; જે પશુપતિને અપાય, અધ્વર્યુએ તે પ્રમાણે કથું અને પશુપતિને યજ્ઞમાં ભાગ મળ્યો.

સ્વિષ્ટકૃત સાયંકાલ વખતે (૩૩ વર્ષના પરિભ્રમણના અંતમાં) અપાય છે જેમાં સર્વદેવોના ભાગ રહેલ છે. સ્વિષ્ટકૃત એ યજ્ઞનો શેષ ભાગ છે, જેમાં વીર્ષ (સોમ) નથી, ત્રિષ્ટુભવડે, સ્વિષ્ટ કૃતમાં વીર્ષ મૂકાય છે. અને અગ્નિને ઉત્તર દિશામાં તેની આદ્યતિ અપાય છે; કારણ કે અગ્નિ સ્વિષ્ટ કૃતનો વાસ ઉત્તર દિશામાં રહેલો છે.

અનુવાદ-પ્રથમ ૩૩ વર્ષના અંતમાં, વિષુત ઉત્તર દિશામાં રહેલો હોય છે, ત્યારે વિષુતનાં નોખનોખાં ૩૫ જેવાં કે, વાચરા,

વિજળી વગેરે, વિઘ્નતનું જોર કમ પડતાં કમે કરીને અદશ્ય થાય છે ત્યારે શેષ રહેલ વિઘ્ન જોમાં સોમ લગભગ ઓછો થઈ ગયેલ હોય છે, તેમાં જોરદાર ગર્જના થાય છે, જોના વડે આકાશમાં જિંચે રહેલ સોન, વાતાવરણમાં ખેંચાઈ આવે છે, જોના વડે વિઘ્નતનું રથૂલ નવું બંધાય છે, અને તે કરીને બીજા ૩૩ વર્ષના પારંત્રમણમાં પડે છે.

પુરાણની અંદર આ ક્રિયાને દક્ષ યજ્ઞ Daksha, He invigorated તરીકે વર્ણવેલ છે.

નોખનોખી તાકાતની ગર્જનાની વાતાવરણ ઉપર થતી નોખ નોખી અસર:

ક્રાંતિ ૧૧ અ. ૪ ખા. ૨ ક્રાંતિકાઓ ૫, ૬, ૭, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૨.

ગર્જના શરૂઆતમાં જોરદાર હોય અને અંતમાં મૃદુ હોય ત્યાં ગરીમાઈ છે.

ગર્જના શરૂઆતમાં જોરદાર હોય અને અંતમાં પણ જોરદાર હોય ત્યાં સ્થિતિ સાધારણ છે.

ગર્જના શરૂઆતમાં મૃદુ હોય પરંતુ અંતમાં જોરદાર હોય ત્યાં આગાદી છે.

ગર્જના શરૂઆતમાં મૃદુ હોય અને ધીમે ધીમે મૃદુ બહુ લંબાય ત્યાં ગરીમી છે.

ગર્જનાનો એકજ કડાકો લંબાયા વગરનો થાય ત્યાં આગાદી છે.

ગર્જના જોરદાર થાય અને લંબાય નહિ ત્યાં આગાદી છે.

ગર્જના યુગળાતી શરૂ થાય પરંતુ ઉત્તરોત્તર જોર પકડતી જાય ત્યાં આગાદી છે.

નોંધ ઉપરોક્ત મંતવ્યથી જણાય છે કે જોરદાર ગર્જના, હવામાનમા, જિએ રહેલ મોમને, નીચે ખેંચી લાવે છે.

કાંડ ૧૨ અ ૨ આ. ૧-૩-૩ અહીં પૃથ્વીની

સપાટીથી આકાશમા ઘણું જિએ સુધીની લંબાઇનો એક પુરુષ (વિદ્યુતરૂપી પુરુષ) કહેવાય છે, જેના પગ જ્યાં ઠેરનાય છે તે એક દ્વીપ છે, જે દ્વીપની આસપાસ મમુદ્ર રહેલો છે જેમા પાણીનું ઉડાણ દ્વીપની નજીકમા ઓછું છે, પરંતુ દ્વીપથી દૂર જતા વધારે છે.

નોંધ-સમુદ્રની અંદરનું જળ એ હવામાનમા રહેલ આપઃ (Negative Electricity)નું પ્રતિક છે જે નોખનોખી ઉડાણએ નોખનોખી તાકાતનો રહેલો છે.

દ્વીપ ઉપરની જમીન એ શુદ્ધ અગ્નિ (Negative Electricity) કમતી હોવાનું પ્રતિક છે.

એ પુરુષના અંગના ૪ ભાગ કહેવાય છે અને તે તે ભાગમા રહેલ, નોખનોખી તાકાતવાળા વિદ્યુતને નોખનોખી નામથી સંબોધેલ છે જમ કે-

૧ ખોપરીથી ડોક સુધીના ભાગમા રહેલ વિદ્યુત આકાશનું છે

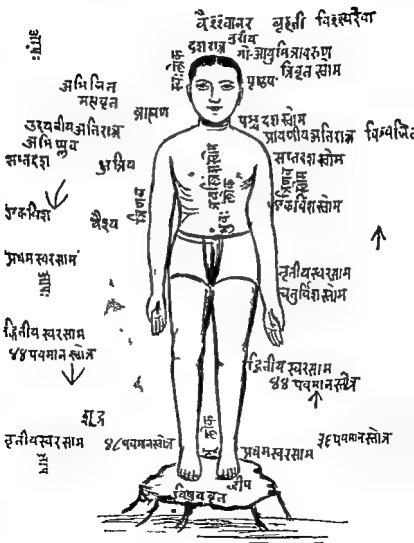
૨ બાહ્યાં છાતી સુધીના ભાગમા રહેલ વિદ્યુત રાજન્ય છે.

૩ છાતીથી નાભિ સુધીના ભાગમા રહેલ વિદ્યુત વૈશ્ય છે.

૪ નાભિ નીચેથી પગ સુધીના ભાગમા રહેલ વિદ્યુત યદ્ છે.

નોંધ - નાભિ ઉપરથી છાતી સુધી રહેલ વિદ્યુત (વૈશ્ય), છાતીના ઉપરના ભાગમા રહેલ વિદ્યુત (રાજન્ય) નમણો પડતા, ઉપર ચડે છે અને એ રીતે વૈશ્ય રાજન્યનું સ્થાન લે છે; જેને શનપથ આકાશની બાજમા કહેવામાં આવ્યું છે કે વિશ્વની સપાટી એ રાજન્યની સપાટી છે અને રાજન્ય તેનો ઉપયોગ પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે કરી શકે છે.

पुरुषो वै यज्ञः

દ્રીપ ઉપર આવતાં અગ્નિ (Negative) ઓછા પ્રમાણમાં રહેલ છે.

અહિં સુધી વિદ્યુત ક્રમે કરીને નીચે ઉતરતો જાય છે, જે સમય એકસો વર્ષના પરિશ્રમણનો મધ્યમાગ એટલે વર્ષ ૪૬૫ ની આસપાસનો છે, માટે તેને વિષુવદ્વત્ત કહેલ છે.

નોંધ-વિદ્યુતનો જથ્થો જેમ જેમ નીચે આવતો જાય છે તેમ તેમ તેમાં સોમનું પ્રમાણ વધતું જાય છે અને વિદ્યુતનો જથ્થો જેમ જેમ ઉંચે ચડતો જાય છે તેમ તેમ તેમાં અગ્નિનું પ્રમાણ વધતું જાય છે.

અહિંથી વિદ્યુતની ગતિ ક્રમે કરીને જિંચે ચડવાની હોય છે અને વિદ્યુત ડાગી બાજુ (ઉત્તર દિશા) તરફથી જિંચે ચડે છે, માટે કહેલ છે કે એ વિદ્યુતકપી પુરુષ કરીને ડાગી બાજુ તરફ જળમાં આગળ વધે છે અને માથામુઠ પાણીના જિંડાણમાં જાય છે.

અનુવાદ-ઉપગ્રેહકત વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે મૂર્ધનથી પાદ સુધી જવાની સપાટીએ (એટલે કે પરિશ્રમણના પૂર્વાર્ધમાં ઉત્તરોત્તર ગર્જનાનું જોર વધતું જાય છે. (સ્વર સાથે એટલે જંધાથી પાદ સુધી રહેત સ્વર સાથેમાં વધારેમાં વધારે ૪૮ પદનો અવાજ રહેલ છે જે છેક પગની પિંડીની સપાટીએ રહેલ છે) તેથી જ રીતે ડાગી બાજુએ પાદથી મૂર્ધન સુધી જતાં (ઉત્તરાર્ધ) ઉત્તરોત્તર અવાજની તાકાત ઘટતી જાય છે.

નોંધ: ગાયત્રી છંદ સોમને જિંચેથી નીચે લાવે છે.

સમર્થન:- ગર્જના સોમને વડતાવરણમાંથી પુરીયં ભોક્ષમાં ફેરવે છે. સમર્થન કાંડ ૧૩ અ. ૫ આ. ૪ કંડિકા ૨૮ પજમાન બૃહતી વડે પોતાનું સ્થાન સ્વર્ગલોકમાં પ્રાપ્ત કરે છે. બૃહતી છંદ ૩૬ પદનો છે.

આક પદનો ગાયત્રી છંદ સોમને પુરીયં લોકમાંથી એટલે કે જિંચેથી નીચે લાવે છે. સમર્થન, કદ્ધ સુપણીની આખ્યાયિકા

પ્રકરણ ૧૪ -

પશુહોમ

કાંડ ૧૧ અ. ૮ બા. ૨ કંડિકા ૮ પશવો વૈ દેવોનાં
છન્દાદસિ પશવે । વૈ અન્નમ્

પરિભ્રમણમાં ફરતો તથા જેનામાં ગર્જના રહી છે એવા
વિદ્યુતના નોખનોખાં રૂપને નોખનોખાં -પશુઓનાં નામથી
સંબોધેલ છે જેમાં સોમ (અન્નમ્) પ્રધાનપણે રહે છે.

પશુઓ પાંચ પ્રકારના કંપિય છે; જેમકે નર, ઘેડો, ગાય,
ઘેરો અને બકરો.

આ પશુઓના મેધનો (વિદ્યુતની અંદર રહેલ વધારાનો
ભાગ) પચ કાર્મમાં ઉપયોગ થાય છે.

પશુવધ સ્વર્ગલોકમાં થાય છે એટલે કે અમુક રૂપને
વિદ્યુત, પરિભ્રમણના અંતમા ધણે જીએ ચડે છે જ્યાં તેની અંદર
રહેલ સોમ (અવાજનું ખીજ) તેનાથી બુદ્ધો પડતાં, કૃત્યગોચર
અવાજ બંધ પડે છે જેને પશુને શાંત કરવામાં આબુધું, પશુનો વધ
કરવામાં આબો એવા રૂપકથી વર્ણવેલ છે.

૧ પુરુષ મેધ

બ્યાખ્યા-કાંડ ૧૩ અ ૬ બા. ૨ કંડિકા ૧ પુરુઃ એટલે
બુઃ સુવઃ સ્વઃ

બુઃ સુવઃ સ્વઃમાં વ્યાપી રહેલ વાયુ (Radio Energy)
એ પુરુષ છે. પુરુષમેધઃ એટલે બાર માસ ઉપરનો, વાતાવરણમાં
રહેતો વિદ્યુત. પુરુષ એટલે પ્રજાપતિ. યજ્ઞો વૈ સંવત્સરઃ સંવત્સરો
પ્રજાપતિઃ એટલે બાર માસ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ વિદ્યુત એ
પ્રજાપતિ છે, જે હંમેશાં રહેવા વાગે છે, જેનો કદી નાશ થતો નથી.
પરિભ્રમણ દરમ્યાન વપરાઈ જતો વિદ્યુત એ તો બારમાસના

એ પુરુષ યજ્ઞના અંગના નોખનોખા ભાગનો સપાટીએ ફેટલો તાકાતની ગર્જના વાળો વિદ્યુત (સ્તોમ) રહેલ છે તે જોઈએ.

૧ દ્વીપ ઉપરથી સમુદ્રમાં જતાં પ્રથમ, ખભા સુધીના પાણીનું ઊંડાણ લીધેલ છે અને પાણીમાં વિશેષ આગળ જતાં; જળની સપાટી, મુખ અને મૂર્ધનને લાંબી દે છે; પુરુષના પગ જમીનને અડકતા નથી.

અનુવાદ, પરિભ્રમણના અંતમાં વિદ્યુતનું ગર્જના રચાનમાં જવાનું અહિં વર્ણન છે. ગર્જ જેમ ગર્ભાશયમાં પાણી વચ્ચે લટકતો હોય છે તેમ અહિં સોમ, પાણીના જેવા વિદ્યુત વચ્ચે રહેલો છે. ત્યાં બિલકુલ અવાજ નથી. ૨ માથાથી પાણીની ઊંડાણમાંથી દ્વીપ તરફ પાછા ફરતાં તે જમણી બાજુએ ચાલે છે (વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ દક્ષિણમાં ઉત્તર તરફ રહેલ છે) પાણીની સપાટી મુખને અડે છે ત્યાં ત્રિવૃત સ્તોમ (ગાયત્રી) રહેલ છે. પાણીની સપાટી ડોકને અડે છે ત્યાં પંચદશ સ્તોમ રહેલો છે.

પાણીની સપાટી ખભાને અડે છે ત્યાં સપ્તદશ સ્તોમ રહેલો છે પાણીની સપાટી શિરને અડે છે ત્યાં એકવિંશ સ્તોમ રહેલો છે પાણીની સપાટી પડખાને અડે છે ત્યાં ત્રિનવ સ્તોમ રહેલો છે પાણીની સપાટી કરોડને અડે છે ત્યાં ત્રયવિંશ સ્તોમ રહેલો છે કટી નીચેની સપાટીએ રહેલ ગર્જનાને સ્વરસામ કહેલ છે.

પાણીની સપાટી સાથળને અડે છે ત્યાં જમણી બાજુ પ્રથમ સ્વર સામ અને ડાબી બાજુ ત્રીજો સ્વર સામ રહેલ છે.

પાણીની સપાટી હિંચણને અડે છે ત્યાં બન્ને બાજુ બીજો સ્વર સામ રહેલ છે.

પાણીની સપાટી ઘુંટીને અડે છે ત્યાં જમણી બાજુ ત્રીજો સ્વર સામ અને ડાબી બાજુ પહેલો સ્વરસામ રહેલ છે.

જઠ્યા ઉપરાંતનો વિષ્ણુ (મેધ) છે જેમાંથી ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી ઉદ્ભવે છે અને જે વિધિકાર્યમાં વપરાત્ર જાય છે.

બ્રહ્મપતિએ બ્રહ્મ ઉત્પન્ન કર્યા પછી, બ્રહ્મપતિના સાધા દીક્ષા યજ્ઞ ગયા, તે શક્તિહીન યજ્ઞ યથો દેવોએ પોતાતી શક્તિ બ્રહ્મપતિને આપી તેને સાજો કર્યો.

બાર માસે ઉત્પન્ન થયેન વિષ્ણુત જેનો કદી નાશ થતો નથી, તેના તાકાત, જ્યારે તે જઠ્યામાં ગીળે નવો ઉત્પન્ન થતો વિષ્ણુત ઉમેરાય છે, ત્યારે જેવામાં આવે છે જે વડે ઝમ-ઠારો, વાપરા, મર્જના વગેરે થાય છે અને તેમ થતાં, વિષ્ણુતના મૂળ જઠ્યામાં જે વધેલી તાકાત જેવામાં આવતી હતી તે ફરીને ઘટી જાય છે જેને બ્રહ્મપતિ શક્તિહીન થયો એમ કહોને વર્ણ-વેશ છે. ફરી પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાને દિવસે ઉત્પન્ન થતો નવો વિષ્ણુત તેમાં ઉમેરાતાં ફરીને તે જોર પકડે છે જેને બ્રહ્મ-પતિ સાજો થયો એમ કહોને વર્ણવેલ છે.

બાર માસનો વિષ્ણુત એ બ્રહ્મપતિ છે. મહિનાઓ અને પખવાડીયાં તેના સાંધા છે.

પુરુષ એટલે બ્રહ્મપતિ. સમર્થન ઠાંડ ૪ અ. ૪ બા. ૨ ઠાંડિકા ૧૮ તું બ્રહ્મપતિ છે પુરુષ છે રેત મૂકવા વાળો છે.

૨ અશ્વમેધ

ભાગ ૨ માં અશ્વમેધ અક્ષરશઃ લઘિસ હોષ અહીં તે વિશે લખવામાં આવેલ નથી.

૩ ગોમેધ યજ્ઞ

ગાયત્રી વ્યાખ્યા ૧ ગત્રામ્ અવન, ગાયેત્રી સંખ્યા ૧૦૦૦ની છે; જેમાંથી પ્રથમ દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે.

બીજો દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે. ત્રીજો દિવસે ૩૩૩ ગાયો દાનમાં આપવામાં આવે છે. બાકી એક રહી તે સહસ્રી.

અનુવાદ, અહિં ૩૩૩ એ તાક્ષત્ર માસને દિસામે એક વર્ષના દિવસની સંખ્યા જનવે છે, મારે માર એટલે દિવસ એટલે એક દિવસ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થયેલ ત્રિવ્રત.

૨ અમાતરના પહેલાના દિવસે દરમ્યાન વનરપતિ અને જળમાં, સોમ હોનો નથી અને જે ગાયો તેનું પાન તથા ચારો કરે છે તેના દૂધમાં સોમ હોનો નથી.

અહિં પણ ગાય એટલે એક દિવસ દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતા વિદ્યુત. અમાસ પહેલાના દિવસે દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતા વિદ્યુતમાં સોમ હોતો નથી.

૩ કાંડ ૧ અ ૭ ધા. ૧ કંડિકા ૧૭ વિધ્યાનુ, વિશ્વકર્મન અને વિશ્વધાવા એ ત્રણ ગાય છે અને સોમ એ વાગડો છે.

અનુવાદ-આ ત્રણ હંદ (વિદ્યુતનાં ૩૫) ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી છે; જેમાં સોમ રહેલો છે.

૪ કાંડ ૧ અ ૮ ધા. ૧ કંડિકા ૨૪ હંદા એ ચાર પગવાળી ગાય છે અને દેવી હોતાર તેનો વાછડો છે. ઇડા એટલે અનુમાન એટલે હંદ જેમાં સોમ (દેવી હોતાર) રહેલો છે.

ઉપરોક્ત ૪ મુદ્દાઓ જણાવે છે કે સતપથ આઠજીમાં વર્ણવેલી ગાય એ હંદ એટલે ગર્જના છે.

પરકાર્પમાં પાખડી ગાય (આનુચલ્ય યાગઃ) એટલે ગર્જાવગરની ગાય સેવામ આવે છે; પરિશ્રમણના અંતમાં, ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતીમાં રહેલ સોમ વપરાઈ જતાં (ગાયત્રી અંદરનો ગર્જ અદમ્ય થતા) જે હંદ રહે છે તે કર્ણગોચર નથી, તેને પાંખડી ગાય તરીકે વર્ણવેલ છે.

કાંડ ૪. અ ૫. ધા. ૨. આનુચલ્ય યાગઃ (સૈકાનાં છેલ્લા ૩૩)

પશુ પાકી ગયા પછી તેના માંસના ભાગ એકઠા કરવામાં આવે છે, જેને શેકવામાં આવે છે, જ્યારે મેદને શેકવામાં આવતો નથી. આગ ઉપરથી પશુને ખસેડવામાં આવે છે, અને તેજ વખતે મેદને પણ ખસેડવામાં આવે છે. અહિં છેલ્લાં ૩૩ વર્ષ દરમ્યાનના પ્રથમ ૧૧ વર્ષની શરૂઆત છે. અનુવાદ—એક વર્ષ દરમ્યાન સોમ (ગર્ભ) આહવનીય અગ્નિ ઉપર રહે છે; જ્યારે પશુના ઢુકડા એટલે ૧૨ માસ દરમ્યાન નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત વાતાવરણમાં જમા થાય છે જે બંને તે વર્ષને અંતે એકમેક થાય છે. ૮. યુષ અને અગ્નિ બંને વચ્ચેથી (પૂર્વ દિશામાં) અને કટવની પાછળના ભાગમાંથી (આહવનીયની પાછળથી) તેને લઈ જવામાં આવે છે, જ્યાં પ્રતિપ્રસ્થાતા, હોમ કરવા માટે તેના ઢુકડા કરે છે.

૯. પ્રથરણી ચમસમાં, પ્રતિપ્રસ્થાતા ધી ચોપડે છે, મેધના જે ભાગ લે છે જેને તે શેકે છે, મેધ ફરીને ઉમેરે છે અને વપટ્ટકાર વખતે તેનો હોમ કરે છે. અધ્વર્યુ માંસનો હોમ કરે છે. પ્રતિપ્રસ્થાતા મેદનો હોમ કરે છે. અનુવાદ, ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ, અને જમતીમા નવો સોમ ઉમેરાતો જાય છે અને વપરાતો જાય છે. સોમ છંદથી જુદો પડે છે. અહિં છેલ્લાં ૩૩ વર્ષના પ્રથમ ૧૧ વર્ષ પૂરાં થાય છે.

કંડિકા ૧૦ આ પ્રમાણે યજુના મધ્ય ભાગમાં, ગર્ભ ફરીને તેની મા સાથે રહે છે—અનુવાદ—(એટલે કે જીર્ણ ૧૧ વર્ષ દરમ્યાન)

કંડિકા ૧૧ અહિં અધ્વર્યુ વનપતિને આહૂતિ આપે છે. અગ્નિ રિવષ્ટ કૃતને આમંત્રણ અપાય છે. પ્રતિપ્રસ્થાતા આવે છે અને મેધનો સર્વ જથ્થો લે છે; જેના ઉપર જે વખત ધી રહે

છે અને વરદ્વાર વખતે અધ્વયુ કહે છે 'તુન' અધ્વયુ આહુતિ આપે છે. સાથે સાથ પ્રતિપ્રચાતા આહુતિ આપે છે

અનુવાદ-વનપતિ સિંહ સિંહની ગર્ભના જેવો ત્રિદશ અહિ સમગ્રાય છે ધૃતની મે આ તિઓ એટલે બે મામનો આગ્રય શેષ રહેન વિષ્ણુતમા ઊગેરાતા ઠેકના ૧૧ વર્ષનું પરિભ્રમણ રાત્ર થાન છે

કડિકા ૧૦ મહત્તામા મેધ દાખન થયો. ગર્ભ માના પેટમા દાખન થયો એક પગ, બે પદી, ત્રણ પદી, ચાર પદી, અષ્ટ પદીની પાછળ, પાછળ જુ જુવ રવ આગાદ મનો અષ્ટ પદી (ગાયત્રી) નો યાગ કરના વડે જેટલો લાભ થાય તેનો લાભ, ઓછા પદવાળી વડે થતો નથી

અનુવાદ-અહિ છેકના ૧૧ વર્ષની ચક્રાતમા, સોમ કરીને, છદમા દાખન થાય છે, અને ક્રમે કરીને વપરાઈ જતા છદમા પદ ક્રમે કરીને ઓછા થતા જાય છે છેવટમા ૮ પદી ગાયત્રી વપરાઈ જાય છે

૧૩ ગર્ભનું શુ કરવું ? તેને ઝાડ ઉપર લટકાવો, અગર જળમા ના મો અગર રાહડામા દાટો અગર પશુપાક અગ્નિ ઉપર મૂકવા મહત્તને આપો અહિ એકસોમ વર્ષ એટલે સૈકાના અતનુ છેક્ષુ વર્ષ જે ગર્ભાધાનનું વર્ષ છે તેનું વર્ણન છે

કડિકા ૧૭ સમિષ્ટ યજ્ઞ કયાં પડી જ્યારે અગ્નિના ઠોસસા હરવા લાગે છે ત્યારે વચ્ચે વડે તે ગર્ભને લે છે, અને પૂર્વ દિશા તરફ મુખ રાખી, તેનો હોમ કરે છે અને ઠોસસા વડે તેને દાકે છે

અનુવાદ-અહી ૧૦૦ વનનું પરિભ્રમણ પુર થાય છે અને તેમ થતા સોમ (ગમ) ઝાડ ઉપર (આકાશમા ઘણે ઉંચે) ચડી જાય છે, જ્યાં જળ એટલે અગ્નિ (Negative Electricity) તેની આસપાસ રહે છે અને રાહડીમા જેમ મૃત દેહ દ્યાવ તેમ હવન

ચનનની ક્રિયા રહીત લા રહે તે કોનસા કરના વાગે તે એટલે કે વાતાવરણમાં રહેલ વિદ્યુતની તાકાત ઘટે છે

તેવ ઉપરોક્ત વિધાનથી જણાય છે કે સતપથ ધાતુઓમાં વર્ણવેલ ગોમેધ યજ્ઞ એ પાનિત ગાયનો યજ્ઞ નથી પરંતુ ગાય એટલે પરિશ્રમણમાં કરનો તથા વપરાનો છઠ્ઠા જો નિશ્ચયાર્થમાં વપરાય છે તેનું વર્ણન ઇ ગોમેધ યજ્ઞો સાચો અર્થ નહિ સમજતા, હજરત મુમાએ, ઇઝરાઇલેને સાચી ગાયનો વધ કરવાનું ફરમાવ્યું એ ખરેખર શોચનીય છે

૪ ધેગી (Ewe)

ગાય પછી પણ વધમાં પછી આવે છે, જે અગ્નિ, (Negative Electricity) નું પ્રતિક છે તેગી નીચું જોડાતે ચાલે છે, અગ્નિ, પૃથ્વી તરફ જવા વાગે છે ધેગી એ પૃથ્વી ઇ (Earth = Negative) કાડ ૬ અ ૧ આ ૨ કડિકા ૩૩

૫ અજ હોમ (Positive Electricity મોમ)

અજ એટલે મકો જેની ગતિ જાયે ચડવાની છે અજ હોમ એટલે સોમ જેની ગતિ જાયે ઉડવાની છે

અજ એટલે ખીજ સોમ જે પરિશ્રમણના અતમા આકાશમાં જાયે ચડી જાયે છે

મહાભારત શાંતપર્વ અધ્યાય ૩૩, 'વૈદિક શ્રુતિઓ કહે છે કે ખીજ વડે યજ્ઞમાં યજ્ઞન કરવું અજ એટલે ખીજ, નહિ કે મોકડો મોકડા વડે યજ્ઞન કરવું એ મેર છે

અજ ઉપરનો કાજો ડાઘ વારવાર યજ્ઞમાં હોમાતો હોમ (દર અમાનારવાએ) ખીજ પશુઓ કરતા કાજો મોકડો યજ્ઞમાં વધારે વપરાય છે નોંધ કાજો મોકડો એટલે સોમ

મકરીનું યજ્ઞન કરવામાં આવે છે, કારણ કે જેમ ધાતુ એક વર્ષમાં ત્રણ વખત પ્રજા ઉત્પન્ન કરે છે તેમ બપોરી એક વર્ષમાં ત્રણ વખત જન્મ્યા આવે છે

ઉન્નેતાને કોઈ સ્નાનક અમર ઘઠાચારી અમર અન્ય કોઈ દીક્ષા આપે છે જે સ્નાન કરી પ્રથમ જહાર આવે છે. અતુરદ -એકસો વર્ષના પરિશ્રમજી દર્શિઆન વિસ્તૃત ઉત્તરોત્તર નવાં રૂપ ધરતો જાય છે તેમ તેમ તેને નવા નામથી સંજોધવામાં આવે છે. વિસ્તૃતનાં મુખ્ય નામ તો ચાર છે અને તે કંઈ દિશામાં રહેલ છે તેને ઉદ્દેશીને લેવાય છે. જેમકે; અધ્યપુ' એ યજ્ઞ તી ક્રિયા છે, જે પૂર્વ દિશામાં ચર્યાગમાં રહેલ છે.

અઠા દક્ષિણ દિશામાં (સામ)

ઉદગાતા (પશ્ચિમમાં) મળ'ના

હેનાર ઉત્તર દિશામાં (અર્ચિ)

આ ઉપરથી સમજાશે કે :-

અધ્યપુ'નું નામ ક્રમે કરીને જદલાઈ મૃદપતિ, પ્રતિપરધાતા અને નેષ્ટા બને છે.

અઠા , , , , આઠમ્, પેનાર અને અર્ચિ બને છે.

ઉદગાતા , , , , પ્રતોતાર, પ્રતિદનાર અને સુચક્ષ્મ બને છે,

હેનાર , , , , મિત્રાવરણ, અઠાવાત અને માત્રાજી બને છે.

વેદિનું માપ : કાંઠ ૩ અ ૪ ઘા. ૧

પૂર્વદિગા ૧૨+૧૧

પશ્ચિમ, ૧૫+૧૫

વિષુવદ્ગ ૩૬

વેદિ ઉત્તર તરફ તથા પૂર્વ તરફ દાગ પડતી છે. કાંઠ ૧

અ ૨ ઘા. ૪ કાંઠા ૧૪.

નોંધ--વિષમાં પરિશ્રમજીમાં પડતા વિસ્તૃતની ક્રિયા વગ નામાદિ ક્રિયા તથા વેદી રહે રેખાચિત્ર (Graphic

description) ના રૂપમાં લેવાયેલ હોય તેમ જાણાય છે અને તેમ કરવાનો આદેશ, આ ગ્રુમ વિદ્યા અન્ય વ્યક્તિના જાણવામાં ન આવે તેમજ કાળે કરીને તેનો નાશ પણ ન થાય તેવો હોય. તેમ જાણાય છે, તેમજ કર્મકાંડ વડે તેનો ઉપયોગ ચાલુ રહેતાં તે વિદ્યાનું જ્ઞાન ચાલુ રહે.

નોંધ:-વેદિ એ પ્રકારની છે જેવી કે:-

જ. ૧ ઉત્તરા વેદિ અથવા આહવનીય અગ્નિ, જે વાતા-વરણ બહાર ઇરાન ખૂણમાં રહેલી છે.

૨ મહાવેદિ અથવા ગાર્હપત્ય અગ્નિ જે વાતાવરણમાં રહેલી છે.

૩ વેદિ ત્રણ આકૃતિની કહેલી છે જેવી કે:-

૧ પ્રશ્નાકૃતિની જ્યાં. પુરુષો ઐ યજ્ઞ: રહેલ છે.

૨ પક્ષીની આકૃતિની જ્યાં વિદ્યુતની ચડ ઉતરની ગતિ રહેલ છે.

૩ ગાડીની આકૃતિની જે વાતાવરણમાં ચારે દિશામાં ફરતા વિદ્યુતની ગતિ બતાવે છે.

ભાગ ૨

અશ્વમેધ

કાંડ ૧૦ અ ૬ ધ્રા ૪

અશ્વના શરીરના નોખાનોખા ભાગ:-

ઉપા છે એ અશ્વમેધનું શીર્ષ છે.

નોંધ:-ઉપા એટલે આહવનીય અગ્નિ જે ઉપાના રંગનો છે. અને ઇરાન ખૂણમાં આકાશમાં ધણે જીંચે રહેલ છે, તે. સૂર્ય છે એ અશ્વની સ્પર્શ છે.

અમ્બ અને ઘેટા એ અગ્નિનાં પ્રતિક છે; અગ્નિનું સ્થાન ઉત્તર દિશા હોઈ તેના મસ્તક ઉત્તર દિશામાં મૂકેલ છે.

ગોધે અને બકરે સોમનાં પ્રતિક છે, સોમનું સ્થાન દક્ષિણ દિશા હોઈ તેનાં મસ્તક દક્ષિણ દિશામાં મૂકવામાં આવ્યાં છે.

— ભાગ પ્રથમ સંપૂર્ણ. —

ઋત્વિજ્ઞેની દીક્ષા

કાંડ ૬૨ અ ૧ બ્રા. ૧ કંડિકા ૧ ધી ૧૦
શ્રુતપતિ પ્રથમ દીક્ષા લે છે

દીક્ષા દેનાર	દીક્ષા લેનાર
અધ્વર્યુ	બ્રહ્મા (ચંદ્ર અગર સોમ) ઉદ્ગાતા (પર્જન્ય) હોતાર (અગ્નિ)
પ્રતિપ્રસ્થાતા	અધ્વર્યુ (મન) આઘણ્યસ્થ (બ્રહ્મા) પ્રસ્તોતાર (ઉદ્ગાતા માટે) મિત્રાવરણ્ય (હોતાર માટે)
નેષ્ટા (નિશ્ચી)	પ્રતિપ્રસ્થાતા (અધ્વર્યુ માટે) આ નવ ઋત્વિજ્ઞે પ્રથમ દીક્ષા મૂકણું કરે છે; કારણ કે પ્રાણ હ છે,
નેષ્ટા (ચાક્ર)	પોતાર (બ્રહ્માના સ્થાનમાં) પ્રતિહતાર (ઉદ્ગાતાના સ્થાનમાં) અચ્છાવાક (હોતારના સ્થાનમાં)
ઉન્નેતા	નેષ્ટા (અધ્વર્યુના સ્થાનમાં) આઘ (બ્રહ્માના સ્થાનમાં) સુબ્રહ્મણ્ય (ઉદ્ગાતાના સ્થાનમાં)

-વાયુ અશ્વનો ગ્રાણી છે.
 -વૈશ્વાનર અશ્વનું બુલેયું મુખ છે
 સંવત્સર અશ્વનું શરીર છે.
 આકાશ અશ્વની પાદ છે.
 દ્યુવઃલોક અશ્વની હોઝરી છે.
 બૂઃ લોક અશ્વનું પેટાળ છે.
 દિશાઓ અશ્વનાં પડખા છે.
 અંતર દિશાઓ અશ્વની પાંસળાઓ છે.
 ઋતુઓ અશ્વના અવયવો છે.
 માંસ અને પખવાડીયાં અશ્વના સાંધા છે.
 અહોરાત્ર અશ્વના પાદ છે.
 નક્ષત્રો અશ્વના અરિથ છે.
 નભ અશ્વનું માંસ છે.
 રેત (સોમ) અશ્વનો ખોરાક છે.
 નદીઓ અશ્વનાં આંતરડા છે.
 ધર્મો અશ્વના યજ્ઞ અને ફેફસા છે.
 ઔષ્ધો અશ્વના વાળ છે.
 ઇગતો સૂર્ય અશ્વનો આગલો ભાગ છે.
 અરત થતો સૂર્ય અશ્વનો પાછલો ભાગ છે
 વિજળી અશ્વનું જમામુ છે.

ગર્જના અશ્વનો હણુહણાટ છે

વૃષ્ટિ અશ્વનો પેશાબ (Urine) છે.

મૃદુગર્જના અશ્વનો અવાજ છે.

અશ્વની આગળ દિવસ ઉત્પન્ન થયો જે મહિમ્નઃ મહ થયો
 જે પૂર્વના સમુદ્રમાંથી બહાર આવ્યો.

અશ્વની પછવાડે રાત્રિ ઉત્પન્ન થઈ, જે પશ્ચિમના સમુદ્રમાંથી
 બહાર આવી અને બીજો મહિમ્નઃ મહ બની.

આ બંને મહ (દિવસ એટલે આગિ અને રાત્રિ એટલે
 સોમ) અશ્વની બંને બાજુ રહેલા છે.

હય બનીને તેણે દેવોનું વહન કર્યું. ઉંચે જવાવાળો વિષ્ણુ-
સ્વઃ લોકમાં રહેલ વિષ્ણુતની ગતિ ઉંચે ચડવાની છે.

વાજ બનીને તેણે ગંધર્વોનું વહન કર્યું. ગર્જનામાં રહેલ
વિષ્ણુ ભુવઃ લોકમાં રહેલ વિષ્ણુને નોખ નોખી દિશાઓમાં
ગતિમાન કરે છે.

અર્ધ બનીને તેણે અસુરોનું વહન કર્યું. નીચે આવવાાળો
વિષ્ણુ, ભૂઃ લોકમાં રહેલ વિષ્ણુતની ગતિ નીચે ઉતરવાની છે.

અશ્વ બનીને તેણે મનુષ્યોનું વહન કર્યું. દિશાઓમાં પરિ-
ભ્રમણમાં પડતો વિષ્ણુ, મનુષ્ય એટલે સોમ.

સમુદ્ર અશ્વનો નજીકનો સગો છે. તેનું જન્મસ્થાન છે.
સમુદ્ર એટલે જળ (અગ્નિ).

નોંધ:—ઉપર પ્રમાણેના અશ્વના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે
અશ્વમેધમાં લેવામાં આવતો અશ્વ એ સાધારણ અશ્વ નથી; પરંતુ
જેવી રીતે પુરુષ યજ્ઞનો પુરુષ કષ્ટેષ છે તેવી રીતે, પરિભ્રમ-
ણમાં પડતા વિષ્ણુને અશ્વ તરીકે કષ્ટેષ છે.

ભારતવર્ષમાં છેલ્લો અશ્વમેધ ઇ. પૂ. ૧૫૮ વર્ષની આસ-
પાસના સમયમાં, વસુમિત્ર અને અગ્નિમિત્ર નામના રાજાઓએ
ઉત્તરજમીનીમાં કર્યો તે વખતે થયેલ પશુવધનો ત્રાસ તથા લોકાશ્વ-
રણુ હંધકું પડી જવાને લઈને ત્યારપછી ભારતવર્ષમાં અશ્વ-
મેધ થયો નથી (પ્રાચીન ભારત— Dr. T. L. Shah).

કાંડ ૧૩ અશ્વમેધ (હુંકસાર)

અ. ૧ ષા. ૧ કંડિકા. ૧ અપર્ણ ઋત્વિજે માટે ચોખાનો પિંડ
રાંધે છે જેના વડે રેત બને છે. વધારાનું ધૂત દોરડીને
ચોપડે છે કારણ કે ધૂત અગ્નિના સ્વભાવનું છે અને અશ્વ
પ્રજાપતિ માટે પવિત્ર છે અને આ પ્રમાણે પ્રજાપતિમાં
તે અગ્નિનો સ્વભાવ આણે છે. અનુવાદઃ અહિં એક વર્ષ
દરમ્યાન ગર્ભસ્થાનમાં ગર્ભ ગ્રધાય છે તથા તે સમય

દરમ્યાન વાતાવરણમાં નવો વિદ્યુત ઉત્પન્ન થાય છે. જેના વડે વર્તુલોત્તું રચૂલ જાંધાય છે.

૨. દોરડી દર્મ (પ્રાણ ઉદ્ધાન)ની બનેલી છે. દર્મ ખીજ વસ્તુઓને શુદ્ધ કરેલો હોઈ અશ્વને શુદ્ધ કરે છે અને પછી તેને કિષ્કીન્ન કરે છે. અનુવાદઃ પ્રાણ ઉદ્ધાન વડે સોમ વાતાવરણમાંથી ઉંચે ઉડે છે. નોંધ—દર્મ એટલે પ્રાણઉદ્ધાનની કિશ (વર્ણનો). જુઓ પવિત્રાકાંડ ૧. ભાગ એક.
૩. અશ્વને કિષ્કીન્ન કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેનું રેત (સોમ) તેનામાંથી ઉડી ગયું અને સુવર્ણ બન્યું અને ત્યારે ઋત્વિજેને સુવર્ણ આપવામાં આવે છે ત્યારે અશ્વને રેતવાળો બનાવાય છે.

અનુવાદઃ પરિશ્રમણના અંતમાં સોમ ઉંચે ઉડી જાય છે અને પરિશ્રમણની શરૂઆતમાં ફરીને તે વાતાવરણમાં આવે છે.

૪. પ્રજ્વલિતિએ યજ્ઞને ઉત્પન્ન કર્યો અને પ્રજ્વલિતની મહત્તા આવી મર્ષ; જે ઋત્વિજેમાં દાખલ થઈ; જેને માટે તેણે કાત્વિજેમાં તપાસ કરી, જ્યાં તેણે તેને પેળી. કાત્વિજે માટે તૈયાર થયેલ ચોખાના પિંડનો, મુખ્ય કાત્વિજે આહાર કરે છે જેના વડે યજ્ઞમાનમાં (પ્રજ્વલિતિ) યજ્ઞની મહત્તા ઉત્પન્ન થાય છે. કાત્વિજેને, ચોખાનો પિંડ તેમજ સુવર્ણ આપવામાં આવે છે; કારણ કે ચોખાનો પિંડ એ રેત છે તેમજ સુવર્ણ પણ રેત છે. રેત વડે તે અશ્વમાં તથા યજ્ઞમાનમાં રેત મૂકે છે. સુવર્ણ, યજ્ઞમાં એકસો ઘડિ બાર છે કારણ કે મનુષ્યની જીંદગી એકસો વર્ષની છે તેમજ તેનામાં એકસો તાકાત રહેલ છે રેત એ આયુષ્ય છે, તાકાત છે, યશ છે, જે પોતાનામાં દાખલ કરે છે. અધ્યાન્હે તે ચાર પ્રકારનું જળ લાવે છે, જે ચાર દિશાઓમાંથી લાવવામાં આવે છે કારણ કે જળ છે એ ખોરાક

છે જે ચાર દિશાઓમાં રહેતી છે. અજ વડે તે અજ
-મેળવે છે. નોંધ—અજ એટલે ગર્જના.

અનુવાદ—પરિભ્રમણના અનમા પ્રજ્વલિતક (Residual Radio Energy) રહે છે, જેનામાં નવા નિષ્ક્રિય કાર્યો કરવાની શક્તિ નથી. ફરી ગર્ભાધાન થાય છે, ગર્ભાધાનમાંથી બહાર આવ્યા પછી ફરી પરિભ્રમણ શરૂ થાય છે જેમાં એકસો તાકાતવાળો વિદ્યુત (Radio Energy) રહેતી છે. કાર્તિવળે માટે જુવો ભાગ પહેલામાં રહેતી કાર્તિવળેની દીક્ષા.

કાર્તિવળેની સંખ્યા ૪ છે જે ૪૦૦૦ દિવસ દરમિયાન રહેતી છે કાંડ ૧૩ અ. ૪ પા ૧ કડિકા ૬ ૪ કાર્તિવળે એટલે મિન, વરુણ ધન્વ અને વિષ્ણુ જેને અધ્યયુ દોત્રી ઉદગાત્રી અને પ્રહાતા નામથી પણ સંમેલિત છે કાંડ ૧૩ અ ૪ પા ૧ કડિકા ૪.

પ્રાણણુ ૨

૧ મંત્રોચ્ચાર વગર જે કિંદા વશમાં કરામાં આવે તે ફોગટ
ગત ૭ રજ્જુ સાવની શરૂઆતમાં પ્રહણુ કરવામાં આવે
છે. રજ્જુ ૧૨ હાથ સાથુ જે નોંધ—સત્ય એટલે ૪
પદ્ધતિ ૭૬ ઉદ્ધ જેનો કદી નાશ થતો નથી.

અનુવાદ ૧૨ માસનું એક વર્ષ જેના અંતે ગર્જના
કર્ણગોચર થાય છે

૨ રજ્જુ ૧૨ હાથ નાથુ રાખવું કે ૧૩ હાથ ૧ વર્ષના માસ ૧૩
પણ હોય છે. જેમ મળદના બધ એ નેના શરીરનો વધારાનો
ભાગ છે તેમ ૧૩મો માસ એ વધારાનો ભાગ છે અનુવાદ
અધિક માસ એ વધારાનો ભાગ છે. માટે અધિક માસ
જેમાં આવે તો તે વર્ષમાં ૭૬ ૧૩ માસ દરમિયાન રહેતી છે

૩ અશ્વને લગામ ચડાવે છે અને કહે છે, “તું પૃથ્વી છે, તું
રાજન્ય છે, તું અગ્નિ વૈશ્વાનરમાં જા. તારા ક્ષેત્ર મોડું છે.

‘સ્વાહા’ વડે તારો અભિષેક થયેલ છે. દેવો માટે તારી ગતિ ઝડપી છે. પ્રજાપતિ માટે તું નિર્માણ થયેલ છે !”
અનુવાદ: પરિશ્રમણમાં પડતા વિદ્યુતમાં ઉપરોક્ત કાર્ય રહેલું છે.

૪ ખજા અને દેવોને અનુવરણ સિવાય જે કોઈ અશ્વને સગામ ચડાવે છે તેનું અનિષ્ટ થાય છે; માટે ખજાને અનુમત્તીને કહે છે ‘હે ખજા ! દેવો માટે, પ્રજાપતિ માટે હું અશ્વને સગામ ચડાવું છું. મારું કલ્યાણ થાઓ. આમ કહીને અશ્વને બાધે છે. ખજા કહે છે દેવો માટે, પ્રજાપતિ માટે તું અશ્વને બાધે; તે વડે તારું કલ્યાણ થાઓ. ત્યાર પછી અશ્વ ઉપર પાણીનો અભિષેક કરવામાં આવે છે. અનુવાદ: પ્રથમ ભાગમાં બાવના છે. જળનો અભિષેક એટલે નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ઉમેરાય છે. નોંધ—ખજા એટલે વૈશ્વાનર. દેવો એટલે વિદ્યુતનાં નોખનોખાં રૂપ જે ઇન્દ્રિયગોચર છે તે.

૫ પ્રોક્ષણ (અભિષેક) કરતી વખતે કહે છે, પ્રજાપતિ તને મહણ કરે માટે હું તને પ્રોક્ષણ કરું છે. દેવોમાં પ્રજાપતિ સર્વ કરતાં વધારે તાકાતવાળો છે.

નોંધ—પ્રોક્ષણ કરવું એટલે જળ રેડવું એટલે નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ઉમેરાયો.

૬ ‘ઇન્દ્ર અને અગ્નિ તને મહણ કરે માટે તારા ઉપર હું પ્રોક્ષણું કરું છું. અનુવાદ—નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત, વિદ્યુતના મૂળ જગ્યામાં ઉમેરાતાં ગર્જના અને વિજળી ઉત્પન્ન થાય છે. નોંધ ઇન્દ્ર એટલે રાજન્ય, સોમ

૭ ‘વાયુ તને મહણ કરે માટે પ્રોક્ષણું કરું છું’ અનુવાદ—હવા માનમાં ગ્નેરદાર વર્તુલો ઉદ્ભવે છે.

૮ ‘વિશ્વદેવો તને મહણ કરે માટે પ્રોક્ષણું કરું છું’ અનુવાદ: પરિશ્રમણના અંતમાં, નવો રાજગ્નેરોગ્નેરો ઉત્પન્ન થતો

વિદ્યુત ઉર્જામાં છતાં અને તે વપરાશમાં આવવા વડે
છેવટમાં પ્રત્યક્ષ (Residual Radio Energy) રહે છે.

- ૯ અશ્વ પ્રત્યક્ષ માટે પવિત્ર છે તો પછો ખીજ દેવો માટે
અશ્વ ઉપર શા માટે પ્રોક્ષણ કરવામાં આવે છે? અશ્વ
મેધમાં સર્વ દેવોને સંગ્રહ છે. અશ્વમેધ કરનાર યજમાનને
વશ કરવા તેનો દુસ્મન પ્રયાસ કરે છે; પરંતુ અશ્વ એ
વજ્ર છે જેના વડે ચાર પાંખવાળા કુતરાનો તે નાશ કરે
છે અને તેનું અશ્વના પગ નીચે પછાડે છે. અનુવાદ: વિદ્યુતનાં
નોખ નોખાં રૂપોનું વર્ણન છે જેમાંનું એકરૂપ વિજળી છે,
જે વડે હવામાનમાં રહેલા અનિષ્ટ તત્વનો નાશ થાય છે.

પ્રા. ૩

- ૧ હોમ કપાં પડેલાં જોમ થોડુંક હવિસ ઉભરાઈ જાય છે તે
પ્રમાણે પ્રોક્ષણ થયેલ અશ્વને શાંત કરવામાં આવે છે ત્યાર
પડેલાં તે ઉભરાઈ જાય છે. સ્તોત્રીયા (દીપે દીપે અપાતી
આહુતિઓ) વખતે સમસ્ત અશ્વ આહુતિમાં અપાય છે,
સ્વર્ગ પ્રાપ્તિ માટે ૧૦૦૦ સ્તોત્રીયા અપાય છે કારણ કે
સ્વર્ગની સીમા ૧૦૦૦ નો છે. અનુવાદ: ૧૦૦૦ દિવસ
લીટ્યા પછો, વિદ્યુત આકાશમાં ઉઘે ચડી જાય છે. (અર્થ
ઉત્તર દિશામાં રહેલા ૧૦૦૦ દિવસનું વર્ણન છે.) હવિસ
ઉભરાઈ જાય છે એટલે કે ૧૧ વર્ષના અંતમાં રહેલ શેષ
વિદ્યુત ખીજ ૧૧ વર્ષના પરિભ્રમણમાં પડે છે.

- ૨ પ્રત્યક્ષે કહ્યું: 'સ્તોત્રીયા વડે હું અશ્વમેધની સ્થાપના
કરી છું અને તેને સ્થાપિત કપાં વડે હું ઉઘે ચડું છું.'

- ૩ અગ્નિ, સોમ, જળ, સાવિત્રી, વાયુ, વિષ્ણુ, ઇન્દ્ર, બૃહસ્પતિ,
મિત્ર, વરુણને આહુતિઓ અપાય છે કારણ કે દેવોની
સંખ્યા તેટલી છે અને તેમ કરવાનો આશય

રવિર્ગ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. અનુવાદ: એક નાના ૧૧ વર્ષના પરિશ્રમથી દરમ્યાન વિદ્યુતનાં ૧૧ ૩૫ રહેલ છે જે ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન ચાલુ રહે છે.

૪ ઉપર પ્રમાણે આકૃતિઓ આપનારનું પુનરાવર્તન થાય છે, એ ફરીને શૂંઘોકમા પાછો ફરે છે અને પ્રજાપતિ કહે છે કે એમ થતા પછીની સંસ્થાપના થાય છે. અનુવાદ: ૧૧ વર્ષને અંતે ઉચે ચડી ગયેલ વિદ્યુત, બીજા ૧૧ વર્ષ માટે ફરીને નીચે આવે છે.

૫ (કંડિકા ૧ માં કન્યુ તેમ) થોડુંક હવિસ ઉભરાઈ જાય છે. અનુવાદ: ઉભરાયેલ હવિસ ફરીને પરિશ્રમણમાં પડે છે.

૬ '૩૫' એ હવિસ નથી, માટે તેનો હોમ થવો ન જોઈએ. વળી કહેલ છે કે '૩૫માં' અશ્વમેધનો સમાવેશ થાય છે, માટે તેનો હોમ કરવો જોઈએ. અનુવાદ: પ્રજાપતિનો વિદ્યુત વપરાઈ જતો નથી. વિદ્યુતના અન્ય ૩૫ વપરાઈ જાય છે.

૭ સાવિત્રીને પ્રથમ આકૃતિ આપ્યાં પહેલાં; અશ્વયુજ, આહવનીય અગ્નિમાં ડાળને અનુવહીને હોમ કરે છે. અહીં યજમાન (પ્રજાપતિ) આરામ લે છે....પછીનો શરૂઆતમાં સરવખત રૂપનો હોમ થાય છે જેથી ફરીને યજ્ઞ દ્વારા અટકવા વગર ચાલુ રહે. અનુવાદ: અહીં ૩૩ વર્ષનું એક પરિશ્રમણ પુરું થાય છે. સચર્યાન-આહવનીય અગ્નિ એટલે ઈશાન-ખૂણામાં વિદ્યુતનું પડોંગતું થાય છે. (પૂર્વ, દક્ષિણ, પશ્ચિમ ઉત્તર અને ઈશાનખૂણામાં જવાનો પરિશ્રમણનો ક્રમ છે)

આ. ૪.

પ્રજાપતિએ અશ્વમેધનું અમૃત રેડ્યું જે દિશાઓમાં વ્યાપી રહ્યું. દેવો તેનો શોધ કરવા ગયા. ઇષ્ટિ વડે તેની પછવાડે ગયા અને આકૃતિઓ વડે તેની શોધ કરી. યજમાન, ઇષ્ટિ

વડે અશ્વ કે જે વગ્ન માટે મેધ ત્રે તેની રોધ મોગ કરે છે
અનુવાદ પ્રથમ ૩૦૪૧ના અતમા મોમ ઉચે ચડી જાર છે
નના ઉત્પન્ન થતા વિષ્ણુતનો ૧૨ મામનો જથ્થો એટલે થતા,
ઉચે રહેન સોમ (મેધ) ને નીચે ખેચી વારે છે પૃથ્વીમા
એ ધૃષ્ટિ છે અને અમારાખ્યાના દિવસે ઉદ્ભવની ક્રિયા એ
આકૃતિ છે

૨ ધૃષ્ટિ સાવિત્રી માટે ત્રે બી સાવિત્રી એ આ પૃથિવી છે
પૃથિવી ઉપર જો કોઈ વ્યક્તિ સતાષ જાય છે અગર
બીજો કોઈ રથગે જાર છે તો તે આ પૃથિવી ઉપર મળી
આવે છે અનુવા સૂર્ય વડે પૃથિવી ઉપર અગ્નિ(Nirṛatā)૦
પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે

૩ અશ્વ જ્યારે ચાલ્યો જાય છે, ત્યારે તે અદ્ય થાય છે, કારણ
કે તેને પાંચે વાગવામા આવ્યો નથી ધૃત્તિની આગતિઓ
જો સમકાળે અપાય છે ત્યાર પછી આરામ લેવાય છે.
(કારણ કે ખોવાયેન ચીજ પછવાડે રાતે તપાસ થઈ શકતી
નથી) મતારના આ તિઓ અપાયા પછી, અશ્વની શોધ
ખોળ થઈ શકે છે આ ઉપરાંત સાવિત્રીની ધૃષ્ટિ (સતારની
આગતિઓ) વડે ચેમ ક્ષેમ થાય છે

આ ૫

- ૧ અશ્વમેધ કરનારનો નશવ નાશ સામે છે મનુષ્ય જ્યારે
વૈભવશાળી હોય ત્યારે તેના માનમા ચીજા વગાડનામા આવે
છે એક સવત્સર સુધી બે યાજ્ઞો વીજા વગડે છે
- ૨ અલી દહેરામા આવે છે કે વીજા વગાડનાર તથા નાચ
કરનાર બન્ને જો યાજ્ઞો હોય તો તેમનામાથી યાજ્ઞચત્વનો
નાશ થાય છે પુરોહિતના પદ માટે તે નાલાયક નિવડે છે.
અનુવાદ અગ્નિ એ યાજ્ઞ છે, સોમ એ રાજન્ય છે.

- ૩ અગર જો જન્મે રાજકુમાર હોય- તો તેમનામાંથી બ્રહ્મ તેજનો નાશ થાય છે. માટે જો વીણા વગાડનારમાંથી એક બ્રાહ્મણ (અગ્નિ) તથા બીજો રાજન્ય (સોમ) હોવો જોઈએ.
- ૪ જો જન્મે જણુ દિવસ દરમિયાન વાદન કરે તો રાજતેજનો નાશ થાય, અગર જો જન્મે જણુ રાત્રિ દરમિયાન વાદન કરે તો બ્રહ્મતેજનો નાશ થાય માટે
- ૫ બ્રાહ્મણુ દિવસ દરમિયાન વાદન કરે છે અને રાજન્ય રાત્રિ દરમિયાન વાદન કરે છે. અનુવાદ-દિવસ એટલે ઉત્તરાયણુ અને રાત્રિ એટલે દક્ષિણાયન. ઉત્તરાયણુ દરમિયાન અગ્નિ પ્રધાનપણે રહેલ છે અને દક્ષિણાયન દરમિયાન સોમ પ્રધાન-પણે રહેલ છે.
- ૬ 'તેણે આર્વા કાન આપ્યા' એમ બ્રાહ્મણુ ગાન કરે છે. 'તે આવી લકામઓ લક્યો' એમ રાજન્ય ગાન કરે છે; મતલબ કે જેકંઈ ઇષ્ટ છે તેનું બ્રાહ્મણુ ગાન કરે છે અને જે કંઈ તાકાતવાળું છે તેનું રાજન્ય ગાન કરે છે. અનુ-વાદ-અગ્નિ ઇષ્ટ છે, હાનિ કરતી નથી. સોમ તાકાતવાળો છે અને તે અનિષ્ટ તરવોનો નાશ કરે છે.

બ્રા. ૬

- ૧ અશ્વધુર્ અને યજ્ઞમાન અશ્વના જમણા કાનમાં કહે છે: 'માતૃ (અગ્નિ) વડે તું પેદા થયો છે, પિતા (સોમ) વડે તું તાદાતવાન થયો છે, તું હય છે, અશ્વ છે. સત્ય છે, વાણ છે, ઘોડાદોડમા આગળ આવનાર છે, ઇનામ લેનાર છે, પુરુષ છે, ઉતાવળી ચાલનો છે, શિશુ છે. અનુવાદ-અશ્વનો જમણો કાન એટલે દક્ષિણ દિશાથી ઉત્તર દિશા તરફ જતું પરિવ્રમણ. નોધ-અહિં 'બીજા' ૩૩ વર્ષ થકી થાય છે.

૨ આદિત્યો ગયા તે રસ્તે તુ જાં દિશ્પાનો અશ્વની રક્ષા કરો દેવોના યજ્ઞ માટે અશ્વને ઓક્ષણ કરવામા આવે છે. દિશાઓનું રક્ષણ શરનાર એકસો રાજકુમાર છે જેને અશ્વ સોપવામા આવે છે એક વર્ષના સમય સુધી દરરાજ સાયકાને ૪ આહુતિઓના ક્રમ પ્રમાણે આહુતિઓ અપાય છે, જેની જુદા વર્ષ આખરે ૧૪૪૦ ની થાય છે જે વડે અશ્વની લગામ બને છે અને તે નગામ વડે અશ્વને બાધવામા આવે છે અશ્વને ડોડ્યા પછી તે ગમે ત્યા જાય પરંતુ સાયકાને તે સાકળ પાસે પાછો આવે છે અશ્વ સાકળનો ત્યાગ કરતો નથી સાકળ એટલે બન્ધન, દીક્ષા. નોધ ૪ આહુતિ એટલે ૮ પહોર દરમ્યાન ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ૩૬૦૪૪=૧૪૪૦

અનુક્રમ—૧ આદિત્યો ગયા તે રસ્તે તુ જાં એટલે પરિભ્રમણમા પડ

૨ દિશ્પાનો ૧૦૦ રાજકુમાર છે જે દિશાઓનું રક્ષણ કરે છે એટલે કે એક એક દિશામા વિદ્યુતની તાગત ૧૦૦ ગણી રહેલી છે જેના વડે વિદ્યુત દિશાઓમા ફર્યા કરે છે

૩ આહુતિઓ વડે અશ્વનું મધન બને છે અશ્વ ગમે ત્યા વિચરે, પરંતુ અતમા તે બધન પાસે આવે છે. મધનનો તે ત્યાગ કરતો નથી. મધન એટલે વિદ્યુતની ઇશાન ખૂણામા રહેન રિયતિ જેમ જેમ પરિભ્રમણ આગળ વધતું જાય છે તેમ તેમ અમુક વર્ષો પછી વિદ્યુતની તાકાત ઘટતી જાય છે અને એક પરિભ્રમણના અતમા, ઇશાનખૂણામા ઘણે ઉચે રહેન ધ્યાનમા વિદ્યુતનો ગેય રહેન જથ્થો જઈ પડે છે, જ્યાં તે એક વર્ષના સમય સુધી મધનની રિયતિમા રહે છે.

કડિકા ૩ અશ્વમેધ એટલે રાષ્ટ્ર, અશ્વની રક્ષા કરનારને અતમા રાષ્ટ્ર પ્રાપ્ત થાય છે માટે રાષ્ટ્રપતિએ અશ્વમેધ કરવો,

કારણ કે જેની પામે રાષ્ટ્ર સના ન હોય તે અશ્વમેધ કરે તો તેનો નાશ થાય છે. કોઈ દુસ્ત્રમન અંધો કબ્જે કરે તો યજ્ઞનો ભંગ થાય છે જે અટકાવવાની ખાતરમખ્ખનર ધારી ૧૦૦ રાજ-કુમારો અશ્વની રક્ષા કરે છે, પરંતુ જો અશ્વ ગુમ થાય તો ખીજો અશ્વ લાવવો, તેને પ્રોક્ષણ કરવું અને ઉપયોગમાં લેવો.

અનુવાદ-રાજન્ય એટલે મોમ, સોમ ન હોય તો વિદ્યુત પરિશ્રમણમાં પડે નથી. ૧૦૦ ગચ્છી તાકાત વડે (જે તાકાત સોમ વડે રહેતી છે) વિદ્યુત પરિશ્રમણમાં પડે છે. ૩૩ વર્ષના અંતમાં જ્યારે વિદ્યુતની તાકાત ઓછી થાય છે ત્યારે પરિશ્રમણ પ્રગમન અંધ પડવા માંડે છે તે વખતે શેષ રહેતા વિદ્યુતમાં, નવો ઉત્પન્ન થયો વિદ્યુત ક્રમે કરીને ઉમેરાતાં, ફરી પરિશ્રમણ ચાલુ થાય છે. આર્દ્ર ખીજાં ૩૩ વર્ષનો અંત છે.

આ. ૭

- ૧ પ્રજાપતિએ ઇચ્છા કરી ‘ હું અશ્વમેધ કરું ’ તેણે તપશ્વર્ષી કરી, જેને અંતે તેના શરીરમાંથી દેવો સાત રીતે બહાર આવ્યા, જેમાંથી દીક્ષા મિહિભવી. તેણે વિશ્વદેવા જોયા અને વિશ્વદેવા કહ્યા, જેના વડે તેણે દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી. યજ્ઞમાન રાજા-રાજ દીક્ષા પ્રાપ્ત કરતો જાય છે. સાત વખત વિશ્વદેવા કરે છે કારણ કે સાત દેવ પ્રજાપતિના શરીરમાંથી બહાર આવ્યા છે.
- અનુવાદ-દીક્ષા એટલે Consecration પવિત્ર થવું (મંધન) એક પરિશ્રમણના અંતમાં છેવટની ૭ આદૃતિઓ જેવી કે ૪ ઔદ્ગમણાનિ (ઉચે ચડવાવાળી) ૩ વિશ્વદેવાનિ (દંડિકા ૪ આ. ૭) એટલે કે ૩૩ વર્ષના અંતમાં રહેલ છેલ્લા વર્ષના પાછળના ૭ માસમાં વિદ્યુત વપરાય જતાં, વિદ્યુતની ક્વતલ ચમનની દિશા અંધ પડે છે અને ત્યાર પછીના પ્રથમ વર્ષના ૭ માસ દરમિયાન,

રાજમરોગનો નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ગેય રહેતો વિદ્યુતમા
કમે કરીને ઉમેરાતો નહિ ત્યાં સુધી પરિવ્રમણનો ક્રિયા
બધ પડે છે.

- ૨ દીક્ષા લેનારમાં આવે તો પ્રાણ અપાનનો નાશ થાય છે,
એટલે દીક્ષા એજ પ્રાણ અપાન છે, નજીકમાં વડે ચાપેના
દેવાને ભાગ આપવામાં આવે છે લોક ત્રણ છે એ રીતે ત્રણ
લોકમાં ઋદ્ધિ અને વીર્યની રચાપના કરે છે

અનુવાદ-સાત માસ દરમિયાન નવા ઉત્પન્ન થયેલ અને
જન્મ થયેલ વિદ્યુતના જથ્થા ને વર્તુલો ઉદ્ભવે છે, જેને
બધતે અરાજ કર્ણગોચર થતા માનત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને
જગતી છંદ ઉત્પન્ન થાય છે, જે શૂ ગુરુ અને ૨૧ લોકમાં
રહેતા તે ત્રણ લોકમાં વિદ્યુતની તાકાત અને સમૃદ્ધિ રહે છે.
નોંધ-ત્રણ ભાગમાં વડે ચાપેના દેવની સંખ્યા ૧૧ ની છે.
ગુરુ ભાગ પડેતો, દેવની સંખ્યા અઠ્ઠી છે અને ૩૩
વધની શરૂઆત છે.

- ૩ ત્યાર પછી ૨૧ પદનો ક્ષાત્ર ઉત્પન્ન થાય છે જેને 'એક-
વિશ રતોત્ર' કહે છે. અનુવાદ-માનત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને
જગતીમાં ઉત્તરોત્તર નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ઉમેરાતા
અવજની તાકાત ૨૧ પદની થાય છે.

- ૪ ત્રિશ ઓદ્ગ્રમણી અપાય છે. ૩૦ પદનો વિરાગ અને છે
અને વિરાગ એટલે સર્વ અજ જે પ્રાપ્ત થાય છે દરરોજ
૪ ઓદ્ગ્રમણી અને ૩ વિશ્વદેવાની અપાય છે, જે મળીને
સંખ્યા ૭ની થાય છે. શીર્ષની અન્ન ૭ પ્રાપ્ત રહેત છે
અને દીક્ષા એ પ્રાણ છે. જ્યેષ્ઠમાં તાકાત અને સવુક્તતા
માટે ચમસ પૂરેપૂરો ભરીને અપાય છે અનુવાદ-૨૧
પદના અવાજમાં ઉત્તરોત્તર નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત

કારણ કે જેનો પામે રાહ મના ન લોય તે અશ્વમેવ કરે તે તેનો નાશ થાય છે. કોઈ દુસ્ત્રમન અશ્વો કમળે કરે તે યજ્ઞનો ભંગ થાય છે જે અટકાવવાની ખાતરમખ્ખર ધારી ૧૦૦ ગામ-કુમારો અશ્વની રક્ષા કરે છે, પરંતુ જે અશ્વ ગુમ થાય તે બીજે અશ્વ લાવે, તેને પ્રોક્ષણ કરવું અને ઉપયોગમાં લેવે.

અનુવાદ-રાજન્ય એટલે મોમ, સોમ ન હોય તે વિદ્યુત પરિભ્રમણમાં પડતો નથી. ૧૦૦ મઘી તાકાત વડે (જે તાકાત મોમ વડે રહેતી છે) વિદ્યુત પરિભ્રમણમાં પડે છે. ૩૩ વર્ષના અંતમાં જ્યારે વિદ્યુતની તાકાત ઓછી થાય છે ત્યારે પરિભ્રમણ મગમગ થઈ પડ્યા માંડે છે તે વખતે શેષ રહેના વિદ્યુતમાં, નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ક્રમે કરીને ઉમેરાતા, ફરી પરિભ્રમણ ચાલુ થાય છે. અર્થે બીજા ૩૩ વર્ષના અંત છે.

ધ્યા. ૭

- ૧ પ્રજાપતિએ પ્રજા કરી ' હુ અશ્વમેધ કરું ' તેણે તપશ્વર્ષી કરી, જેને અને તેના શરીરમાંથી દેવો સાત રીતે પદાર આપ્યા, જેમાંથી દીક્ષા મેલ્લવી. તેણે વિશ્વદેવો જોયા અને વિશ્વદેવો ક્યાં, જેના વડે તેણે દીક્ષા પ્રાપ્ત કરી. મગમાન રાજા-રાજ દીક્ષા પ્રાપ્ત કરતો જાય છે. માત્ર વખત વિશ્વદેવો કરે છે કારણ કે સાત દેવ પ્રજાપતિના શરીરમાંથી મહાર આપ્યા છે. અનુવાદ-દીક્ષા એટલે Consecration પવિત્ર થવું (મધન) એક પરિભ્રમણના અંતમાં છેડતી ૭ આદૃતિઓ જેની કે ૪ ઓદમભણાનિ (ઉચે ચડવાવાળી) ૩ વિશ્વદેવાનિ (કડિકા ૪ ધ્યા. ૭) એટલે કે ૩૩ વર્ષના અંતમાં રહેલ કેટલા વર્ષના પાઠાના ૭ માસમાં વિદ્યુત વપરાઈ જતા, વિદ્યુતની હનન ચનનની ક્રિયા બધ પડે છે અને ત્યાર પછીના પ્રથમ વર્ષના ૭ માસ દરમિયાન,

રેત્તખરોજનો નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત શેષ રહેતો વિદ્યુતમાં ક્રમે કરીને ઉમેરાતો નહિ ત્યાં સુધી પરિભ્રમણનો ક્રિયા બંધ પડે છે.

- ૨ દીક્ષા સંભારવામાં આવે તો પ્રાણ અપાનનો નાશ થાય છે, એટલે દીક્ષા એજ પ્રાણ અપાન છે, ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલા દેવોને બાગ આપવામાં આવે છે. લોક ત્રણ છે એ રીતે ત્રણ લોકમાં ઋદ્ધિ અને વીર્યની સ્થાપના કરે છે.

અનુવાદ-સાત માસ દરમિયાન નવા ઉત્પન્ન થયેલ અને જમા થયેલ વિદ્યુતના જથ્થા વડે વર્તુલો ઉદ્ભવે છે, જેને લઈને અજાણ કૃષ્ણગોચર થતાં ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતી છંદ ઉત્પન્ન થાય છે, જે શૂં ભુવઃ અને રાઃલોકમાં રહેતાં તે ત્રણ લોકમાં વિદ્યુતની તાકાત અને સમૃદ્ધિ રહે છે. નોંધ-ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલા દેવની સંખ્યા ૧૧ ની છે. ભુવો ભાગ પહેલો, દેવની સંખ્યા. અહિં છેલ્લાં ૩૩ વર્ષની શરૂઆત છે.

- ૩ ત્યાર પછી ૨૧ પદનો ક્ષાત્ર ઉત્પન્ન થાય છે. જેને 'એક-ત્રિંશ સ્તોત્ર' કહે છે. અનુવાદ-ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જગતીમાં ઉત્તરોત્તર નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત ઉમેરાતાં અજાણની તાકાત ૨૧ પદની થાય છે.

- ૪ ત્રિંશ ઔદ્યમભણાનિ અપાય છે. ૩૦ પદનો વિરાગ અને છે અને વિરાગ એટલે સર્વ અન્ન જે પ્રાપ્ત થાય છે. દરરોજ ૪ ઔદ્યમભણાનિ અને ૩ વિશ્વદેવાનિ અપાય છે, જે મળીને સંખ્યા ૭ની થાય છે. ક્ષીર્ણની અંદર ૭ પ્રાણ રહેલ છે અને દીક્ષા એ પ્રાણ છે. છેવટમાં તાકાત અને સંયુક્તતા મોટે ચમસ પૂરેપૂરો ભરીને અપાય છે. અનુવાદ: ૨૧ પદના અવાગમાં ઉત્તરોત્તર નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત

ઉમેશનાં અવાજની તાકાત ૩૦ પદ સુધી જાય છે, જે પદ હેતુ દેશાનું છે. ત્યાર પછી કમે કરીને અવાજની તાકાત ઘટતો, સાત પ્રાણ એટલે વિદ્યુતની સાત પ્રકારની ગતિ નમણી પડતાં તે શીર્ષમાં એટલે આહવનીયમાં એટલે કે ધ્યાન-ખૂણામાં રહેલ રથાનમાં સમાઈ જાય છે, જ્યાં વિદ્યુતની રિધાત દીક્ષા જેવી રડ છે. જ્યાં અગ્નિ સોમતું પુનઃ એક-મેકપણું થાય છે.

ધ્યા. ૮

- ૮ પ્રાણપતિએ અશ્વમેધ કર્યો જેને લઈને ઋષિ અને સામવેદની ઋચાઓ ઘટી ગઈ. અનુવાદઃ એ પ્રમાણે અશ્વમેધ એટલે વધારાનો વિદ્યુતનો જથ્થો વપરાઈ જતાં, - જગદારો અને ગજેનાની તાકાત ઘટી જાય છે.

[વશદેવાએ અશ્વમેધને ઉત્તર દિશામાં જાંચે રાખ્યો એટલે વિદ્યુતનો રોષ રહેલ જથ્થો ઉત્તરાદિશામાં જાંચેના રથાનમાં રહે છે.

- ૨ પ્રાણપતિ ક. સ્વાહા
- ૩ પ્રાણપતિ માનસ સ્વાહા
- ૪ અદિતિ સ્વાહા
- ૫ સરસ્વતી સ્વાહા
- ૬ પુશ્પાન સ્વાહા
- ૭ તપ્ત સ્વાહા
- ૮ વિધ્યુ સ્વાહા

અનુવાદઃ આઠ પ્રકારનાં વિદ્યુતનાં રૂપ કમે કરીને વિરમે છે.

નોંધ—અદિતિ હેતુમાં ૩૩ વર્ષ પૂર્ણ થાય છે.

આ. ૯

૧ અહ્યા નરીકે કામ કરે તેવો તેજસ્વી આહણ ઉત્પન્ન થાઓ.
(અમિ)

૨ દ્વાત્રમાં રાજન્ય ઉત્પન્ન થાઓ, જે વફાદાર હોય, ધનુષ્યવિદ્યામાં
નિપુણ હોય, રથી હોય (સોમ).

૪ કામધેનુ હો (ગર્જના)

૪ તાકાત વાળો બળદ હો.

૫ ઝડપથી દોડનાર અશ્વ હો.

૬ માનીતી સ્ત્રી હો.

૭ વિજયવંત રાજન્ય હો.

૮ પુત્ર હો.

૯ યજ્ઞમાનને ઘેર શરતીર પુત્રનો જન્મ હો.

૧૦ અમારી ઇચ્છા પ્રમાણે પરજન્ય હો.

નોંધ—અહિં એકસોમાં વર્ષનું વર્ણન છે જે દરમ્યાન
વિદ્યુતમાં ૧૦ રૂપ ખીજ રૂપે રહેલ છે.

અનુવાદ—પરિશિષ્ટની શરૂઆતથી અંત સુધીમાં, વિદ્યુતનાં
ઉપરોક્ત ૧૦ રૂપ ક્રમે કરીને હિસાબે છે.

આ વિધાનને મળતું વિધાન કાંડ ૫ અ ૩ આ. ૧ કાંડિકા
૧૩માં રહેલું છે.

નોંધ—કાંડ ૧૩ અધ્યાય ૧માં ૧૦૦ વર્ષ દરમ્યાન જુદી
જુદી દિશાઓમાં પરિશિષ્ટમાં પડતા વિદ્યુતનું વર્ણન છે ત્યારે
અધ્યાય ૨માં ૧૦૦ વર્ષ દરમ્યાન રહેલ ગર્જનાનું વર્ણન છે.

અધ્યાય ૧ સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૨

શ્રા. ૧

- ૧ પ્રજાપતિએ યજ્ઞને દેવાને મોંઘેા પરંતુ અશ્વમેધ પોતા વાસ્તે રાખેા. દેવાએ કહ્યું: 'અશ્વમેધ એ પશુ પણ છે, માટે તેમાં અમેાને બાગ મળવો જોઈએ.' પ્રજાપતિએ તેમને માટે અજકોમ યોજ્યો, જેના વડે તે દેવાને સંતોષે છે.

નોંધ—અમ એટલે ગર્જના. પશ્યો વૈ દેવાનામ્ અગ્રમ્ પશ્યો વૈ દેવીનામ્ હન્દાંસિ. અમ એટલે પશુ અને પશુ એટલે ગર્જના.

- ૨ ધૃતની આર્દ્રિત આપે છે. ધૃત અગ્નિના સ્વભાવવાળું હોઈ, અશ્વમાં તે અગ્નિનો સ્વભાવ દાખવ કરે છે. ધૃત દેવાને પ્રિય છે.

- ૩ સત્તુ વડે હોમ કરે છે. સત્તુ દેવાનું રૂપ હોઈ તેના વડે તે દેવાને સંતોષે છે.

- ૪ અનાજ વડે હોમ કરે છે; અનાજ અહોરાત્રનું પ્રતિક છે.

- ૫ નજેલા અનાજ વડે હોમ કરે છે. તજેલું અનાજ નક્ષત્રોનું પ્રતિક છે. હોમ કરતી વખતે ઉચ્ચાર કરે છે: 'પ્રાણાય સ્વાહા, અપાનાય સ્વાહા, એકસ્મૈ સ્વાહા, દ્વાભ્યાં સ્વાહા, શતાય સ્વાહા, એક શતાય સ્વાહા.'

અનુવાદ: અહીં ૩૩ વર્ષ દરમિયાન રહેલા. પ્રથમ ૭૬ સંબંધેનું વર્ણન છે. અજકોમ, અજ એટલે ગર્જના.

- ૬ જેમ જિંદે મડે છે તેમ અંધ:પતન પણ થાય છે. ૧૦૧ ઉપર જતો નથી. આર્દ્રિતિઓ ૧૦૧ અપાય છે, કારણ કે મનુષ્ય જીવન ૧૦૧ વર્ષનું છે. વ્યુષ્ટૈ સ્વાહા, સ્વર્ભોય સ્વાહા, અહોરાત્ર્ય સ્વાહા.

અનુવાદ—૧૦૧ આકૃતિઓ એટલે ૧૦૧ માસ દરમિયાન ઉત્પન્ન થયેલ રેડીઓ એક્ટીવિટી.

પ્રથમ ૧૧ વર્ષના પરિશ્રમણના અંતમાં વિદ્યુત આકાશમાં ઉંચે ચડે છે અને ત્યાર પછો વિદ્યુતની ગતી નીચે આવવાની થતાં, જીર્ણ ૧૧ વર્ષનું પરિશ્રમણ શરૂ થાય છે.

ધ્યા. ૨

૧ અશ્વમેધ એ યજ્ઞોમાં રાજન્ય છે (અહિં મધ્યાન્હન એટલે પ્રથમ ૩૩ વર્ષના સમયના વયગાળાનાં ૧૧ વર્ષ રહેલ હોય, રાજન્ય એટલે સોમ વિશેષ પ્રમાણમાં રહેલ છે). સાથેસાથ અશ્વમેધ એ યજ્ઞમાન પણ છે. યજ્ઞ છે એ યજ્ઞમાન છે (યજ્ઞો વૈ સંવત્સરઃ સંવત્સરોઃ પ્રજાપતિ અને પ્રજાપતિ એ યજ્ઞમાન છે). કાલિજાળ જ્યારે અશ્વના શરીર સાથે પશુઓ બાધે છે ત્યારે તે યજ્ઞ વખતે યજ્ઞનો કમળો મેળવે છે.

૨ મધ્યમાં રહેલ યુષઃ સાથે, અશ્વ, સિંગડાં વગરનો અજ અને ગોમૃગ જંધાય છે. યુવોદ્દિવમ્ન એક વર્ષ દરમિયાન રહેલ વિજળીનો જથ્થો.

અનુવાદ—કાંડ ૧૩ અ ૫ ધ્યા ૧ કંડિકા ૧૩ આવીજ મતલમની છે. અહિં મધ્યમાં રહેલ યુષ એટલે પ્રથમ ૧૧ વર્ષના અંતમાં અને જીર્ણ ૧૧ વર્ષનો શરૂઆતમાં રહેલ સમયનો ઉલ્લેખ છે જે સમયે વિદ્યુતમાં રહેલ ક્રિયાને ઉદ્દેશોને પશુઓના નામ લખાયેલ છે, જેમકે અશ્વ એટલે ગતિમાન વિદ્યુત.

સિંગડા વગરનો અજ એટલે વિદ્યુત જેમાં કમકારો ધ્રુવ-ગોચર નથી તે.

ગોમૃગ એટલે ગર્જનાને શોધતો વિષ્ણુ (ગો=ગર્જના મૃગ એટલે શોધખોળ કરતો) એટલે કે ગર્જનાનું બીજ અહિં છે પરંતુ તે કર્ણગોચર થતો નથી.

૩ કાળી ગર્દનવાળો અજ અગ્નિ માટે, અશ્વના સસાટે બંધાય છે.

૪ સરસ્વતિ માટે અશ્વના જડમા નીચે ઘેટી બંધાય છે.

૫ અશ્વિનો માટે અશ્વના આગના પગે (પૂર્વદિશા) જે અજ બાધવામાં આવે છે તેનાં પેટાળ કાળાં છે.

૬ સોમ અને પુશાન માટે (દક્ષિણ દિશા) કાળો ભૂરો અજ અશ્વની નાભિએ બાધવામાં આવે છે.

૭ સૂર્ય અને યમ માટે એક બાજુ ઘોળો અને બીજી બાજુ કાળો એવા જે અજ જે પડખે બાધવામાં આવે છે. (નૈઋત્ય મૂળુ')

નોંધ—સૂર્ય એટલે અગ્નિ અને યમ એટલે સોમ.

૮ ત્વષ્ટા માટે પાછલા પગે (પશ્ચિમ દિશા) જે પશુ બાધવામાં આવે છે તેની જાંઘ વાળથી બરેલી છે. (ચતુર્લોભેરદાર રહે છે).

૯ વાયુ માટે અશ્વને પુંછડે [ઉત્તરદિશા] ઘોળા રંગનું પશુ બંધાય છે, તેના વડે ઉંચે ચડાય છે. ઇંદ માટે ગર્જ કાઢી નાખતી ગાય [સોમ રહિત હંદ] તથા વિષ્ણુ માટે કીંગણી ગાય [મૃદુ હંદ] બાધવામાં આવે છે.

-૧૦ પર્વત પશુઓનો સંખ્યા જ્ઞા પ્રમાણે ૧૫ ની યાય છે, વજ ૧૫ નું બનેલું છે, વજ છે એ વીર છે.

૧૧ બીજા દરેક યુગ સાથે પર્વત પશુઓ ૧૫ બાધવામાં આવે છે; પરંતુ વચના યુગે ૧૭ પર્વત પશુઓ બાધવામાં આવે છે.

૧૩ યૃહદ્ ઉકથ્ય વડે તેઓને શાંત કરે. સમુદ્રના પુત્ર વામદેવ
અગર અશ્વના પુત્ર યૃહદ્ ઉકથ્યે આ અત્રી મંત્રો પેખ્યા.
યૃહદ્ ઉકથ્ય ઓટલે ૩૬ પદનો યૃહતી છંદ જે વડે-
સોમ વાતાવરણમાંથી જીડી જિંએ ચડે છે. સમર્થન કાંડ ૧૩
અ પ આ. ૪ કંડિકા ૨૮ યજ્ઞમાન યૃહતી વડે પોતાનું
રથન સ્વર્ગલોકમાં પ્રાપ્ત કરે છે.

૧૪ જમદગ્નિ મંત્ર વડે તેને શાંત કરે. કારણ કે જમદગ્નિ એ
પ્રજાપતિ છે અને અશ્વમેધ એ પણ પ્રજાપતિ છે. કાંડ
૮ અ ૧ આ. ૨ કંડિકા ૩ જમદગ્નિ એ ચક્ષુ છે=સોમ.

૧૫ પર્વગ પશુઓ માટે આજ્ઞા અને અનુવાક્ય અલગ
અલગ કરે છે; તેણે તેમ ન કરવું જોઈએ કારણ કે
અશ્વ એ ક્ષાત્ર છે અને બીજા પશુઓ વૈશ્ય છે. આમ
કરવાથી વૈશ્ય, ક્ષાત્રની ખરાબરીનો ખતે છે, જેથી યજ્ઞમા-
નનું આયુષ્ય ઓછું થાય છે, માટે અશ્વ એકજ પ્રજાપતિ
માટે છે અને બીજા પશુઓ દેવોના ભાગે જાય છે. આ
રીતે વૈશ્ય, ક્ષાત્રની સગદારી હેાળ છે.

અનુવાદ—પુરુષ યજ્ઞના શરીરના જુદા જુદા ભાગની સપા-
ટીએ રહેલ વિદ્યુત જુદી જુદી તાકાતનો રહેલ છે. બાહુપાસે
ક્ષાત્ર, નાભિ પાસે વૈશ્ય; ક્ષાત્ર જાતનો વિદ્યુત વપરાઈ જતાં,
નાભિએ રહેલ વૈશ્ય જાતનો વિદ્યુત બાહુની સપાટીએ ચડતાં તે
ક્ષાત્ર બને છે.

આજ્ઞા=Fore offering, i. e. flash. અનુવાક્ય=after
offering i. e. Sound. અર્હિ વિદ્યુતની અંદર રહેલ ઝળ-
કારાના અણુઓ (Electrons) અવાજના અણુઓ (Protons)
થી જુદાં પડે છે.

૧૬ અધને શાંત કરવાનું હથિપાર સુવર્ણનું ગતેલું છે. પર્યંગો માટે ત્રાંગાનું અને અન્ય પશુઓ માટે લોહનું. અનુવાદ—અથ રવ:લોકમાં શાંત થાય છે, પર્યંગો ભુવ:લોકમાં અને અન્ય પશુઓ બૂ:લોકમાં.

૧૭ અથ એ ક્ષાત્ર છે; સુવર્ણ ક્ષાત્રનું પ્રતિક છે; એ રીતે ક્ષાત્રમાં ક્ષાત્ર મળી જાય છે.

અનુવાદ—ક્ષાત્ર એટલે પુરુષ પછના બાહુની સપાટીએ એટલે કે ભુવ:લોકમાં રહેતો વિદ્વાન.

૧૮ રાજન્ય પાસે જેવી રીતે સૂત અને ગામ પટેલ હોય છે તેમ અથ પાસે પર્યંગ પશુઓ રહેલાં છે. સૂત અને ગામ પટેલ પાસે જેમ ત્રાંગાનું ખડ્ગ નિર્માણ થયેલ છે તેમ પર્યંગ પશુઓ માટે ત્રાંગાનું ખડ્ગ નિર્માણ થયેલ છે.

બીજાં પશુઓ વૈશ્ય સમાન હોઈ તેમને માટે લોહાનું ખડ્ગ નિર્માણ થયેલ છે.

૧૯ આહવનીવતી ઉત્તરે ચીવાનાં સાદડી ઉપર અથના માંસના ટુકડા કરવામાં આવે છે, કારણ કે ૧ અથ અનુબંધુષ હંદના રવમાવનો છે, તેમજ ઉત્તર દિશા એ અનુબંધુષનાં દિશા છે. ૨ અથ જળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે તેવી રીતે ચીવા જળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ છે.

નોંધ—આવોજ મતલગની કાંડિશ ૩ કાંડ ૧૩ અ ૩ બા

૧ માં રહેલી છે.

અનુવાદ—આહં ગર્જના ૪ વદનો રહેલ છે. ચીવા એટલે ધાસ એટલે પ્રાણ ઉદ્દાનના ક્રિયા

બ્રા. ૩

૧ 'પવમાન' એ સ્વર્ગ છે એવું જ્ઞાન દેવોને અથમેષ વખતે જ હતું, અથમેષ હતું. અથમેષ વખતે 'રોત્ર માટે

દેવો અશ્વનો પછનાડે ચાલે છે ત્યારે તેઓ સ્વર્ગે જાય છે કારણ કે સ્વર્ગે જવાનું જ્ઞાન મનુષ્યને હોતું નથી; અશ્વને હોય કે માટે અશ્વનું પૂછડું પકડીને દેવો સ્વર્ગે જાય છે.

નોંધ—પવમાન સ્તોત્ર એ મુદ્દનિ છે કાંડ ૧૩ અ ૫
ધ્યા ૧ ક ૧૬

૨ અહિં ઉદ્દમાત્રો, ઉદ્દગીતનું જ્ઞાન કરે છે. ઉદ્દમાત્રોને પણ ખબર હોતી નથી કે તે સાચે રસ્તે જાય છે કે ખોટા રસ્તે જાય છે. ઉદ્દમાત્રોને ખદને જો અશ્વ ઉદ્દગીત કરે તો જાણવું કે તે સાચે રસ્તે જાય છે કારણ કે અશ્વને તે પ્રદેશનું જ્ઞાન છે. અશ્વ સાચે રસ્તે યજમાનને સ્વર્ગે લઈ જાય છે અશ્વ હિનો ઉચ્ચાર કરે કે, જે ઉદ્દગીત છે, સામવેદનું અંગ છે ખીયે ખાધેન ચોડીઓ અશ્વને નિહળતા હથુહથાટ કરે કે કાલિજેને દ્વિશ્વામા ૧.૦ ઘડિબાર સુવણ અપાર છે અનુસાર-આહ પ્રથમ ૩૩ વર્ષના સમયનો. અતઃ કે ઉદ્દગીત એટલે મૃદુ ગર્જના જે ઉત્તર દિશામા રહેતી ન, તે જ પવમાન જોતો છે. ખીયે ખાધેન ચોડીઓ=ખીનો એટલે ધશાન ખૂણ-જ્યાં રિણ્ણતના માંત નહિ જેવી છે ત્યાં રહેતી આંગ. ધશાન ખૂણમા મૃદુ ગર્જના ચાય છે.

નોંધ—ઉદ્દમાત્રો (ઉદ્ગ્ર ઉચે ચડતુ) ઉત્તર દિશામા ગર્જના ચાય કે જેની ગતિ ઉચે ચડતી છે.

ધ્યા ૪

૧ પ્રજાપતિએ ઇચ્છા કરી 'હું જુ અને સ્વ:નોક પ્રાપ્ત કરું' અને તે મનોકામના પૂર્ણ થવા માટે તેણે પાણેવા પયુઓ અને જંગમના જનવરો પેખ્યા જેનો તેણે કમળે

હીએ અને તે વડે તેણે જન્મે લોક પ્રાપ્ત કર્યા; પાલેલાં
પશુ વડે જુઃલોક અને જંગલી જનવરો વડે તેણે સ્વલોક
પ્રાપ્ત કર્યાં હારણ કે જુઃલોકમાં મનુષ્યો છે અને
સ્વલોકમાં દેવો વસે છે.

નોંધ—અહિંથી જીવનાં ૩૩ વર્ગો સરૂ થાય છે જે દરમ્યાન
જાતના, આખા સૃષ્ટિ દરમ્યાન રહેત મજાના કરતાં વિશેષ
જોરશોર રહેલ છે.

૨ પાલેલ પશુઓ વડે યજ કરે તો બે ગામના
ગીમાડા એક જીવને અડીને રહે અને તેમ
જને તો જંગલો રહે નહિ. વાધ વડે રહે નહિ અને જો
જંગલી પશુઓ વડે યજ કરે તો બે ગામના ગીમાડા જુદા
પડે, જંગલો રહે અને વાધવડે પશુ રહે.

૩ આ સંજોગે કહેવાય છે કે જંગલી પશુ એ પશુ નથી, મારે
તેનો આદુનિ અપાય નહિ અને જો તે વડે યજ કરવામાં
આવે તો યજમાનનું મૃત્યુ કુંઠ મુદતમાં થાય
અને યજમાનનું રાજ જંગલમાં ધસડાઈ જાય
અને જો જંગલી પશુ વડે યજ કરે તો યજના
નિવરણે જંગ થાય છે. મારે જંગલી પશુનો આશ્રય
અમિ ફેરવી તેને છુટ્ટ મુદત દેવામાં આવે છે, જેથી
તેમના વડે તેજે યજ કયો કહેવાય અને યજમાનનો મૃત
રૂઢ જંગલમાં જનો અટકી જાય તેમજ યજના નિવરણે
જંગ ન પડે, કયો કહેવાય.

અનુવાદ—પાલેલ પશુઓ જોનાં કે પેડી, જાડો, માવ, અથ
વગેરે જોડો કે અમિ, મેમ, મુદ્દાં વગેરે.

જંગલી પશુઓ અટકે સિંહ, વાધ, વડે વગેરે જોનાં માલ
જોરશોર રાજ છે અટકે કે જોરશોર મજાને જોડે રહેત કહેવામાં
આવે છે.

- ૪ માટે પાળેના પશુઓ વડે તે યજ્ઞ કરે છે. પિતા (ગત પરિશ્રમણુ દરમ્યાન રહેના વિદ્યુત) અને પુત્ર (ચાતુ પરિશ્રમણુમાં રહેના વિદ્યુત) એક બીજાથી જુદા પડે છે, એક રસ્તે પૂર્ણ થતા, બીજો રસ્તો શરૂ થાય છે બે ગામના સીમાડા એકબેકને અડીને રહે છે અને વાહનજ ન ગવમા રહે છે.

નોંધ-અહિ વચના ૩૩ વર્ષનો અત છે

આ ૫

- ૧ પ્રજાપતિએ અશ્વમેધ કર્યો જેમ યના અશ્વમેધ તેની પાસેથી ગયો જે પક્ષિત મની સવત્સરમાં દાખન થયો પક્ષિઓ પખરાડિયા બની પર્વમ પશુઓ વડે પ્રજાપતિ તેના પછવાડે ગયો જેના વડે તેણે અશ્વમેધને હાથ કર્યો. માટે પર્વમ પશુઓ એ પખરાડીયાનું પ્રતિક છે

નોંધ-અહિ થી છેલ્લા ૩૩ વર્ષનો સમય શરૂ થાય છે

- ૨ આ સમયે કહેવાય છે કે 'ચાતુર્માસ' યજ્ઞ કર્યો સિવાય, સવત્સર યજ્ઞ કર્યો વડે, સવત્સર પ્રાપ્ત થતો નથી ચાતુર્માસ યજ્ઞ એજ સવત્સર છે જેને માટે ચાતુર્માસ યજ્ઞ માટેના પશુઓ લેવામાં આવે છે અગ્નિયુષે આ પશુઓ મધાય છે જેના સિવાય જે કોઈ સવત્સર યજ્ઞ કરે છે તેના પશુઓ, પુત્ર પુત્ર દિકનો નાશ થાય છે અને તે સ્વર્ગે જઈ શકતો નથી. અગ્નિયુષ ૧૩ ને જ સ્વર્ગે જવાય છે આના બીજા બે યુષના જથ્થા વડે (૧૧, ૧૧, ની સખ્યાનો એક) તે નિશ્ચય સ્વર્ગે જાય છે અને તેના પુત્રપુત્રાદિનો નાશ થતો નથી

અનુવાદ- અહિ છેલ્લા ૩૩ વર્ષના પરિશ્રમણુનો શરૂઆત છે ચાતુર્માસ યજ્ઞ એટલે છેલ્લા ૩૩ વર્ષ દરમ્યાન રહેલ વિદ્યુતની ક્રિયા સમર્ચન-કાંડ ૧૩ અ ૫ આ ૧ કંડિકા

૧૩-૧૪, ચાતુર્માસ્ય આહુતિ વાળા ૧૧ દેવો માટે ૨૧ પશુઓ લેવામાં આવે છે. ચાતુર્માસના જોડલા દેવ છે તેમાં સર્વ દેવનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

નોંધ-૩૩ વર્ષ દરમ્યાન રહેલ દેવની સંખ્યા ૧૧ ની રહેલ છે,

૩ પ્રાગર્પતિએ વિરાજ ઉત્પન્ન કર્યો જે ઉત્પન્ન થતાંની સાથે અશ્વમાં દાખલ થયો, જેનો યજ્ઞમાં ઉપયોગ થાય છે. પ્રાગર્પતિ ૧૦ પશુઓની ટોળા વડે તેની પગવાડે ગયો. તેનો પત્નો મેળવ્યો, જે વડે તેણે તેનો કમળો લીધો. જ્યારે તે ૧૧ પશુઓનો કમળો લે છે ત્યારે યજ્ઞમાન વિરાજનો કમળો લે છે તે ૧૦૦ પશુઓનો કમળો લે છે કારણ કે મનુષ્યની જીવગી ૧૦૦ વર્ષની છે અને તેને ૧૦૦ ગણ વીર્ય છે.

૪ અગ્નિ દસકા (૧૧૪૧૦)નો તે કમળો લે છે, કારણ કે વિંદુભ ૧૧ પદનો છે. અશ્વમેધ પૂર્ણ કરવા માટે આ સર્વ વિરાજ વૈસ્વદેવો માટે છે, કારણ કે અશ્વ, વૈસ્વદેવો માટે નિર્માણ થયેલ છે. આ યુષો નાના કદના હોય છે તેમજ અમુક રૂપના હોય છે કારણ કે પશુઓ નાના કદના તથા અમુક રૂપના રહેતા છે.

અનુવાદ-વિરાજ એટલે ૧૦. એક દિશામાં ૧૦૦૦ દિવસના સમય સુધી વિદ્યુત રહે છે જે દરમ્યાન વિદ્યુત ૧૦ વખત ચડ ઉતર કરે છે. સમર્થન કાંડ ૨ અ પ આ ૨ કડિડાઓ ૭-૮-૯-૧૦ અગ્નિ દસકા એટલે ૩૦ વર્ષ અને ૨૦ દિવસ જે દરમ્યાન વિદ્યુત ઓગી તાકાતનો તથા જુગી જુગી તાકાતનો રહેલો છે. બાકી રહેતા ૨ વર્ષ અને ૩૪૦ દિવસમાં રહેલ વિદ્યુતને વિસ્વદેવોના નામથી સંબોધેલ છે.

આ. ૬

૧ અશ્વને ૨૫ સાથે જોડવામાં આવે છે. અશ્વ સાથે રંખનો છે જે દિશાઓમાં ફરે છે.

૨ આ સંજોરે કહેવાય છે કે પશુઓ જો વેદિ બહાર જાય તો યજ્ઞ ઉપરનો કાણુ જાય છે માટે તેને કહેવા ઘો “ગુણુ જાન કરનાર, અશ્વને તે રસ્તેથી અમો તરફ આવવા ઘો,” ગુણુજાન કરનાર વાયુ છે. યજ્ઞમાન માટે વાયુને સામી બાણુ રાખવામાં આવે છે, જેથી કરીને અશ્વ, વેદિ બહાર જાય નહિ.

અનુવાદઃ અહિં સુધો હવામાનમાં વર્તુલો રજાં છે, જેના વડે વિદ્યુત પરિભ્રમણમાં ફર્યા કરે છે.

૩ અશ્વમેધ કરનારમાંથી તેજ, તાકાત, પશુઓ અને સંપત્તિ ચામ્યાં જાય છે.

૪ અશ્વને જોડ્યા પડેલાં માનીતી રાણી અશ્વના આગસા બાગને (પૂર્વ દિશા) મર્દન કરે છે અને કહે છે “વસુઓ તને માયત્રી છંદ વડે માવીસ કરો” ધ્રુત એ તેજ છે અને માયત્રી પણ તેજ છે. એ રીતે અશ્વમા બેવડું તેજ દાખલ થાય છે.

૫ રાખની બીજી રાણી અશ્વના વચના બાગને (દક્ષિણ દિશામાં રહેલ વિદ્યુત) માલીન કરે છે, અને કહે છે. “દ્વો તને ત્રિષ્ટુભ વડે મર્દન કરો.” અથ એ તેજ છે, ત્રિષ્ટુભ તાકાત છે, એ રીતે અશ્વમા તાકાત ઉમેરાય છે.

અનુવાદ—અહિં દક્ષિણ દિશામાં વિદ્યુત આવે છે જેમાં તાકાત વધતા ૧૧ પદનો ત્રિષ્ટુભ સંભળાય છે.

૬ અણુમાનીતી રાણી (પશ્ચિમદિશા) અશ્વના પાછતા બાગને માવીસ કરે છે અને કહે છે કે “આદિત્યો તને જગતી છંદ વડે માવીસ કરો.” અશ્વ એ તેજ છે, જગતી એ પશુઓ છે. અશ્વમાં પશુઓ દાખલ થાય છે.

અનુવાદ—પશ્ચિમ દિશામાં વિવ્રતનું આવનું થતાં, ૧૨ વર્ષનો જગતી સંભગાય છે.

૭ પત્નીઓ માલીસ કરે છે. ઝાઝો પત્નીઓવાળો પુરુષ સમૃદ્ધિવાન દેખાય છે. એ રીતે અશ્વમાં સમૃદ્ધિ દાખલ થાય છે.

અનુવાદ—આહિં ઉત્તરદિશા, તથા સર્વ દિશાઓનું વર્ણન છે.

૮ હોમ કરવા પહેલાં જેમ હવિષ કંઈક ઓછું થાય છે તેમ પશુઓનો અમુક ભાગ આહિં ઓછો થાય છે (૧૧, ૧૧ વર્ષના બે પરિભ્રમણ અહિં પૂરા થતાં, વિવ્રતની તાકાત થટે છે) અશ્વના પુછના વાળ બીના થતાં ખરી પડે છે. પત્નીઓ અશ્વના કેશવાળા તથા પૂંછના વાળમાં મોતી (Oblation of drops) પરાવે છે. વાળ સુવર્ણના છે. એ દરેક ભાગના વાળમાં ૧૦૧ મોતી પરાવે છે કારણ કે મનુષ્યની જીંદગી ૧૦૦ વર્ષનાં છે અને પોતે ૧૦૧ મો ભાગ છે. મોતી પરાવતી વખતે બૂં જુવઃ સ્વઃ નો ઉચ્ચાર કરે છે. જેના વડે તે પ્રજાપતિને સંબોધે છે, કારણ કે અથ પ્રજાપતિ માટે નિર્માણ થયેલ છે. સતુવડે, અગર તળેલ અનાજ વડે અગર અન્ન વડે અગર ગાયમાંથી આવતા ખોરાક વડે તેમ કરવામાં આવે છે (અ. ૨ ધ્વા ૧ કંઠિકા ૨-૩-૪-૫ માં આ ક્રિયાનો સમાવેશ છે). એટલે કે સૈકાના પ્રથમ ૧૧ વર્ષ દરમિયાન અનાજની જેટલી તાકાત હતી તેટલી તાકાત સૈકાના છેલ્લાં ૧૧ વર્ષ દરમિયાન રહેલ છે.

અનુવાદ—છેલ્લાં ૩૩ વર્ષના વયઘા ૨૨ વર્ષનો અંત થઈ છેલ્લાં ૧૧ વર્ષની અહિં સરખાવ થાય છે, જે દરમિયાન મોમનો જથ્થો ટીપે ટીપે રહેતો છે.

૬ જે કોઈ અશ્વમેધ કરે છે તેનામાની તેજ અને ઓઝજસ ઓછા થાય છે હોતાર અને બહા શાઆર્થ કરે છે કારણ કે હોતાર એ અગ્નિ છે અને બહાએ બૃહસ્પતિ છે, જેના વડે તેજ અને ઓઝજસ ફરીને દાખલ થાય છે વચના ચૂપને વચમા રાખીને તેઓ બેસે છે કારણ કે ચૂપ એ યજમાન છે અનુવાદ-વચનો યુષ એટલે અહિ ડેહના કક વડે માહેના ૨૧ વચના અતમા તથા હેદના ૧૧ વર્ષના શરૂઆત વચ્ચે રહેન સમય

મહા કહે છે—એકનો કોણુ ચાને છે ? જવાબ—પેનો સૂર્ય કે જે બહા તેજ છે મહા કહે છે—ફરી ફરીને જન્મ કોણુ સે છે ? જવાબ—ચક્ર બહા-શરદી મગડવાનો ઉપાય શુ છે ? જવાબ—અમિ બહા—સર્વથી મોટું વાસણુ કયુ છે ? જવાબ—પૃથ્વી

હોતાર-શરૂઆતમા કઈ વસ્તુ ઉપરિચિત થતી ? જવાબ—આકાશ હોતાર-સર્વથી મોટું પશ્ચી કયુ ? જવાબ—અથ હોતાર-પિતૃપિતૃ 'સુવાણુ' કોણુ છે ? જવાબ—શ્રી હોતાર-મલામી ૨ ગતુ કોણુ છે ? જવાબ—અહોરાત્ર

નોંધ—આ પ્રકારનો સવાદ કાઠ ૧૩ અ પ બા ૨ ના અતમા રહેલ છે

અનુવાદ—અગ્નિ અને સોમને ઉદ્દેશીને અહિ લખાયેલ છે

બા ૭

૧ જ્યારે પશુઓને ચૂપે અધવામા આવે છે ત્યારે અધવુ' અશ્વને પ્રેક્ષણુ કરવા જગ લે છે યજમાન અધવુ'ની પછ-વાડે હોય છે ત્યારે તે મોમવાગ રખાને જે મત્રોચ્ચાર થાય છે તેનો ઉચ્ચર કરે છે અને પછી અશ્વમેધ શરૂ થાય છે

- ૨ પકવેલ અનાજ વડે વાયુ તનેગદિસ આપો. વાયુ અનાજને રાધે છે. કાળી ડોકવાળો અજ તને આપો.
- ૩ ન્યમોધ તને મૃદે પુરાં પાડો
- ૪ શાસ્ત્રિ (રેશમનાં કપડાનું વૃક્ષ) વૃદ્ધિ પામે.
- ૫ રથ માટે અશ્વ.
- ૬ તેના આર પગ વડે તે અર્ધિ આખ્યો છે.
- ૭ જેનામાં કાળો ડાઘ ન હેય તેવા બ્રાહ્મણને અમે નમન કરીએ છીએ.
- ૮ રથને દોરડી વડે શણગારેલ છે.
- ૯ અશ્વને ગણવડે શણગારેલ છે.
- ૧૦ જળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલ, જળવડે શણગારાયેલ છે.
- ૧૧ હે વાજ, તારા શરીરને તૈયાર કર. આહુતિ આપ, આનંદ પામ, તું જે વશ પ્રાપ્ત કરે છે તે વશ જીજી વ્યક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકતી નથી.
- ૧૨ અર્ધિ તારું મૃત્યુ ન થાઓ, તેમ તને હાનિ ન પહોંચે. દેવો તરફ તું સુખદ રસ્તે ચલને જાય છે. જ્યાં પવિત્ર લોકોનો વાસ છે, જે જગોએ દેવો ગયા છે તે જગોએ સવિતા દેવ તને દોરશે. પ્રજાપતિ માટે નિર્મોણ થયેલ એવો તું, તેને હું પ્રોક્ષણ કરું છું.
- ૧૩ આગન પશુ હતો જેના વડે તેઓએ યજ્ઞ કર્યો અને જે લોકમાં અગ્નિ રાજ્ય કરે છે તે લોક તેણે પ્રાપ્ત કર્યો. તે લોકમાં તારો નિવાસ થશે, તે લોક તું પ્રાપ્ત કરીશ. આ જળનું તું પાન કર.
- નોંધ-શૂ : લોક
- ૧૪ વાયુ પશુ હતો જેના વડે તેણે યજ્ઞ કર્યો, જે લોકમાં વાયુ રાજ્ય કરે છે તે લોક તેણે પ્રાપ્ત કર્યો. શુર : લોક.

૧૫ સૂર્ય પશુ હતો જેના વડે તેણે યજ્ઞ કર્યો, જે લોકમાં સૂર્ય રાજ્ય કરે છે તે લોક તેણે પ્રાપ્ત કર્યો. સ્વઃ લોક અશ્વને એ પ્રમાણે સંસ્કૃતિવાળો બનાવીને તેને પુનઃ પ્રોક્ષણ કરે છે અને ત્યાર પછી મીઠા પશુઓનું પ્રોક્ષણ કરે છે.

અનુવાદ—પરિશ્રમણમાં રરતા વિદ્યુતમાં રહેલ તરવો છુટાં પડવા લાગે છે, અને ક્રમે દરીરે જૂઃ જુઃ રવ માં વિદ્યુત ઊંચે ચડે છે.

ધ્વા. ૮

૧ દેવાને સ્વર્ગે જરાના રસ્તાનું યાત્રા નહતું, અશ્વને હતું. અશ્વની મદદ વડે જારે દેવા ઉંચે ચડે છે ત્યારે તેઓ સ્વર્ગે જાય છે. કપકું, તેના ઉપર મૂકવાનું બીજું કપકું અને સુવર્ણ, અશ્વ માટે પાથરવામા આવે છે, જેના ઉપર અશ્વને સઘા રહિત કરવામા આવે છે.

અનુવાદ—અહિં દૃઢમા વર્ષનો અંત છે જેનું વર્ણન છે જેમા સુવર્ણ એટલે આહવનીય અગ્નિ જે ધર્માન ખુલામા આકાશમા ધણે ઊંચે રહેત છે, જે વાનારણ બહાર છે જ્યાં વર્ણલો નથી ત્યાં સોમ ઊડીને પડે છે.

૨ પશુને સંઘા રાહન કરવામા આવે ૪ ત્યારે તેનો વધ કરવામા આવે છે અને તે વખતે અધ્વર્યુ ત્રણ અધ્વ આપે છે; ગ્રાણાય સ્વાહા, અપાનાય સ્વાહા, વ્યાનાય સ્વાહા. અનુવાદ—ગ્રાણુ ઉદાનની ક્રિયા (વર્ણલો) મધ પડે છે.

૩ અંબે, અંબિકે, અંત્રાલિકે, અમોને ઠાઠ દોરનાર નથી, અધ્વર્યુ ૪ પાનાઓને દોરી જાય છે. અનુવાદ—ત્રણ હંદ કણ્ઠગાયર ચતા બંધ પડે છે. (ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જમતી) ૪ હંદ, ગ્રાણુ ઉદાનમાં સમાપ્ત જાય છે.

નાંધ-અહિં એકસોમું વર્ષ એટલે સૈકાના અંતમાં રહેલ છેલ્લા વર્ષનો ઉદ્દેશ છે.

પરિક્રમણા.

૪ પાન ઓ અશ્વની પરિક્રમણા કરે છે અને કહે છે દેવી સમૂહોના પતિ (ગણાનાન્ત્વા ગણપતિ હજી મદે) એવા તને અમે આમંત્રણ આપીએ છીએ; તું કે જે અમારો રવામી છે, તણ વખત પરિક્રમણા કરે છે, ફરીતે તણ વખત પરિક્રમણા કરે છે એ પ્રમાણે છ વખત પરિક્રમણા કરે છે.

૫ નવ વખત પરિક્રમણા કરે છે અને કહે છે 'રેત આપવાવાળાને હું વિનંતિ કરીશ.' 'રેત આપવાવાળાને તું વિનંતિ કર.' 'મિથુન કરવા માટે આપણું અંગ પ્રમારવા લો,' અશ્વયુજ કહે છે 'સ્વર્ગ લોકમાં તમે એ પ્રમાણે વિદાહને પડો છો.' 'સ્વર્ગ લોકમાં અશ્વનો વધ કરવામાં આવે છે, માટે તે કહે છે 'રેત આપવાવાળો તાકાતવાન નર રેત મૂકે જોયો મિથુન ચાપ.'

અનુવાદ- નવ પરિક્રમણા એટલે ૧૧ વર્ષના સમયના ૯ પરિક્રમણા એટલે ૯૯ વર્ષનો અંત.

નાંધ-અહિં કસ્પિત વાતાંશાપ શૂક્યો છે, પરંતુ વાસ્તવિકતાએ એક સોમા વર્ષમાં વિદ્યુતનું ગર્ભાધાન થાય છે, તેનું અહિં વર્ણન છે, ઇરાન ખૂણાને સી કલ્પેલ છે; સોમ એ રેત છે અને રેતને ઊડાડનાર અર્ધ એ પરિક્રમણાના અંતમાં રહેલ વિદ્યુતનો અર્થો છે.

નાંધ: આ કંડિકા ઉપરથી પ્રા. ગેક્સમૂલરે દીકા કરી છે
Whatever the vedas may be called, they are

to us unique and priceless guides in opening before our eyes tombs of thoughts, richer in relics, than the royal tombs of Egypt and more ancient and primitive in thought than the oldest hymns of Babylonian or Accadonian poets

અહિ પ્રો મેક્સમૂસર વેદની તારીફ કરે છે પરંતુ કહે છે કે વેદના જમાનામાં વિચારશ્રેણી, વાસ્તાવરણની વિચારશ્રેણી જેવી હતી જેના જવાબમાં બારનવર્ણના વિદ્વાનો તરફથી ઉપરોક્ત કડિકાના અર્થ એ કરેલ છે કે “અમો ગર્ભંથી ઉત્પન્ન થયલા છીએ, જ્યારે આપ ગર્ભંથી અન્નમા છો.” પરંતુ આ ૮ તથા આ ૮ માં વપરાયેલું સાહિત્ય જોતા, પ્રો મેક્સમૂસર તથા જ્યુલિયસ એગસિને જે તરજુમો કર્યો છે તે સાચો છે, પરંતુ તે સાહિત્યમાં રહેલ ગૂઢ અર્થ તેમના સમજવામાં આવ્યો નથી

નોંધ- અપભ્રંશ અહિ પુતાશની (શમથુ મુદિ ૧૫) ના દિવસે અપભ્રંશો મોતવાનો પ્રચાર, પ્રાચીન સમયથી ચાલ્યો આવે છે તેનું સ્વરૂપ આ આ ૮ તથા આ ૮ માં રહેલું હોય એવું લેખકનું માનનું છે, શમથુ કે શમથુ મુદિ ૧૫ એ વર્ણનો છેલ્લો દિવસ હોઈ, વિધુતના ગર્ભાધાનનો સમય છે

નોંધ- ઉપરોક્ત કડિકાને મળેલો બાન માંડ ૪ અ ૪ આ ૨ કડિકા ૧૮ માં રહેલો છે નેષ્ટા, પત્નીને દોરે છે અને ઉદ્દમાતા સાથે પત્નીના નયઃ મિત્રાવે છે પત્ની ઉદ્દમાતાને ઉદેશીને કહે છે ‘તું પ્રજાપતિ છે, પુરુષ છે, રેત મૂકવાવાળો છે મારામાં તું રેત મૂક’ કડિકાઓ ૧-૨-૩-૪-૫-૬ ૭-૮ તેમજ કોડ ૧૩ અ ૫ આ ૨ માં રહેલ છે

નોંધ-કંડિકા ૧ થી કંડિકા ૭ સુધીમાં વપરાયેલ સાહિત્ય, અહિં મૂકવાનું લેખકને ઉચિત નહિ લાગતાં, કંડિકાઓ ૧ થી ૭ લીધેલ નથી.

પટાવત રાજની ચોથી રાણીને ઉદંચીને કહે છે: ‘હરણુ ત્યારે યવ ખાય છે ત્યારે નેને ચરખીવાળા પ્રાણીનો ખ્યાલ હોતો નથી. આર્થ પુરૂષ જો કાઈ ચદ્ર ઝાંને રખાત તરીકે રાખે છે તો પૈસો એકઠો કરવાનો તે ખ્યાલ રાખતો નથી.’ યવ એ સામાન્ય પ્રજા છે અને હરણુ એ રાજ્ય સત્તા છે. એ પ્રમાણે સામાન્ય પ્રજા ગભ્યસત્તાનો ખેરાક છે, માટે જ રાજાઓ પ્રજા ઉપર જીવે છે માટે તે પશુઓ ઉછેરતો નથી, તેવીજ રીતે ચદ્ર ઓ વડે અધેશ સંતર્પિતને આર્થ પોતાના વંશ તરીકે ગણતો નથી માટે તે સંતતિ માટે તે ધન સમય કરતો નથી.

અનુવાદ—ગર્ભોદયમાં પડેલ સોગ કેમ જાણે કે અગ્નિ વડે ખવાઈ જતો હોય નહિ.

૬ યદુ વખતે અપરાધોનો ઉચ્ચાર કરનારના પ્રાણુ ચામ્પા જાય છે (ગર્ભના વડે પ્રાણુ-ઉદાનની ક્રિયા બંધ પડે છે.) મહારાણીને તેની દારીઓ બેડી કરે છે, ત્યારે ખતિવને અને પટાવત કહે છે, દંધિકાગ્નિના ગુણનું મેં ગાન કર્યું છે. વિજયવંત તાકાતવાળો અધ અમારા મુખ સુગંધમય બનાવે અને અમારું આયુષ્ય લંબાવે.

અનુવાદ—દંધિકાગ્નિ=દંધ્યઆયર્ણુ=દંધિયી=ગર્ભના. ઉપરાક્ત બે પ્રાણુમા જે સજ્જો વપરાયા છે તે અપરાધો નથી. એ તો ગર્ભનાના ગુણ ગાન છે.

ધ્યા. ૧૦

- ૧ રંગે પડોંચતા માટે યજમાન સેતુ જાંધે છે.
- ૨ સૂચી (Needles) વડે યજ્ઞથીઓ તૈયાર કરવામાં આવે છે. સૂચી એ સામાન્ય પ્રગ્ન છે અને અધમેધ એ રાજ્ય-સત્તા છે. સૂચીઓ સુવર્ણની બનેલી છે.
- ૩ સૂચીઓ ત્રણ પ્રકારની વપરાય છે: ત્રાંજાની, રૂપાની અને સુવર્ણની. જૂ-લોકથી જીવ:લોકમાં જવાની યજ્ઞથીઓ ત્રાંજાની સોયોની બનેલી છે. જીવ:લોકથી સ્વ:લોકમાં જવાની યજ્ઞથીઓ, રજતની સોયોની બનેલી છે. સ્વ:લોકથી જિન્ને (તુરીય) જવાની યજ્ઞથીઓ, સુવર્ણની બનેલી છે. સિવજ્ઞમાં વપરાયેલ દોરા આડા તેમજ ઉભા બરતમાં આવેલ છે, જેના વડે લોક નાના પ્રકારના તથા અમુક પ્રકારના બનેલાં છે.

અનુવાદ—એકસો વર્ષના પરિબ્રમણ દરમ્યાન વિષ્ણુતની ચક્ર-ઊતરની ગતિ નોખ નોખી રહેત છે, તેમજ વાતાવરણમાં, એકસો વર્ષના સમય દરમ્યાન વિષ્ણુનાં સ્થાન અનેક અને નોખનોખાં રહેલ છે. જેમ ટપાલની સોઈંગ બોક્સમાં ખાના રહેત છે તેમ વાતાવરણમાં વિષ્ણુ અનેક નોખનોખા સ્થાનમાં એકસો વર્ષ દરમ્યાન રહેલ છે.

ધ્યા. ૧૧

- ૧ પ્રગ્નપતિએ મહાન બનતા ઇચ્છા કરી. અધમેધ સમયે જોવામાં આવતા સોમના બે મહાન ગૃહો (સ્થાતા) તેણે જોયાં જેનો તેણે આહુતિ આપી જે વડે તે મહાન અને વિસ્તૃત થયો.

અનુવાદ—મહાન ગૃહ=આર્ત્ર અને સોમ.

- ૨ મેધનો મને જાણુ, ગૃહો અપાય છે. અધમેધ એ યજમાન છે અને અધિષ્ઠાન ગૃહ એ રાજ્ય છે, આટલે જેધનો બનેલ

-બાણુથી રાજન્યના સ્થાન વડે કળાવવામાં આવે છે. અમુક દેવાને સ્વાહા વડે પ્રથમ સંબોધવામાં આવે છે, અમુકને પાછળથી. મેધ્યહોમની બન્ને બાણુ સોમ હોમ રહેલ છે. એ રીતે બૂલોકમાં રહેલ દેવાને તેમજ સ્વલોકમાં રહેલ દેવાને તે સતોષે છે. દેવા તેને સ્વર્ગે લઇ જાય છે.

અનુવાદ-આભયક્રિયા (અમાવાસ્યાનો)ની બન્ને બાણુ સોમ હોમ એટલે પૃથ્વીમાં રહેલ છે જે વડે પરિશ્રમણમાં પડતા વિશ્વત ઉત્પન્ન થાય છે અને તેના વડે જ આકાશમાં જાય છે.

-નોંધ- અધ્યાય ૩-૪-૫માં રહેલ સાહિત્ય અધ્યાય ૧-૨માં રહેલ સાહિત્યનું પુનરાવર્તન હોઇ અર્થ લીધેલ નથી, એવા ઉદ્દેશ્યથી કે પુસ્તકમાં ન જોતાં પૃષ્ઠ ન વધે અને વાંચકને કંટાળો ન આવે.

સમર્થન-કાંડ ૧૩ આ ૪ ધ્વા. ૩ કંડિકા ૧૫ (૬૯ વર્ષ) પર્વત આ આખ્યાયિકા ફરી ફરીને કહેવામાં આવે છે.

૨ કાંડ ૧૩ માં રહેલ અમુક અધ્યાયનો સાર, ફરી ફરીને બીજા અધ્યાયોમાં લેવામાં આવેલ છે.

અશ્વમેધ સંપૂર્ણ.

ભાગ ૩

બાઈબલમાં રહેલ અમુક વિધાનોની ચતુષ્થ આજ્ઞામાં રહેલ સિદ્ધાંતો સાથે સરખામણી.

મહુકો ૧

બાઈબલ

ચતુષ્થ આજ્ઞા

હજરત તુક અને હોડો

કાંડ ૧૧ અ ૧ થી ૬ કાંડિકા ૬

Genesis Chapter VI-VII)

પ્રજાતિએ કહ્યું ખરેખર મે

૬ મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો પત્રી
પ્રુદાને પસ્તાવો થયો અને
કુખ થયું.

મારે માટે કુખ ઉત્પત્ત કર્યું છે
કારણ કે અમુરોને મે પેદા કર્યો.
પત્રી અહિં અધકાર થયો છે,
પ્રજાપતિએ તેમના પર આશ્રિત
ઉતારી

૧૧ પ્રુદાએ કહ્યું મનુષ્ય કે જોને
મે ઉત્પત્ત કર્યો છે તેને હું
પૃથ્વી ઉપરથી નાશ કરીશ
એટલું જ નહિ પણ પશુ,
પક્ષી, અને પેડે આનનારા
પ્રાણીઓના પણ હું નાશ
કરીશ

કાંડ ૧ અ ૮ થી ૧ મનુ

અને ગાજની - સવારમાં મુખ પ્ર
ક્ષાતન માટે મનુ પાસે પાણી
આણવામાં આવ્યું, જેમાં માછલી
હતી. માછલીએ મનુને કહ્યું 'તું
મને મોગી કર અને હું તને જગ
પ્રત્યમાથી બચાવીશ મનુએ મા
છલીને એક ઘડામાં મૂકી ત્યાં
તે મોગી થતા તેને તેણે એક
કુડમાં મૂકી અને ત્યાં તે નહિ
સમાતા તેને સમુદ્રમાં મૂકી ત્યાં
તે મોગી માછલી (મહરમચ્છ)
બની. માછલીએ મનુને કહ્યું-
'ફલાણી સાવમાં જગપ્રત્ય યરો.
જેમથી બચવા માટે તું એક

૮ તુક ઉપર પ્રુદાની રહેમ હતી
પ્રુદાએ તુકને કહ્યું સર્વ
પ્રાણીઓના નાશ નશકમાં
છે. પૃથ્વી ઉપરથી હું તેમને
જીએડી નાખીશ

૧૪ તુ સાકડાનો એક હોડો
બનાવ અને તેની અદર
ઝોરડીઓ બનાવજે.

૧૫ હોડાની લંબાઈ ૩૦૦ કુખ
બીટની, પડોબાઈ ૫૦ ઉચાઈ
૩૦ કુખીટ રાખજે.

૧૬ હોડાની અંદર ત્રણ માળ રાખજો.

૧૭ પૃથ્વિ ઉપર હું જળ પ્રલય કરોશ.

૧૮ હોડાની અંદર તું, તારીઓ, તારા પુત્રપુત્રાદિ સાથે દાખલ થજો.

૧૯ પ્રાણીઓનાં જોડકાં સાથે લેજો.

૨૦ તુફે પ્રુદાના ફરમાનનો અમલ કરી હોડો ખનાવ્યો.

Chapter VII

૬ પૃથ્વિ ઉપર જળ પ્રલય થયો ત્યારે તુલની બિમર ૬૦૦ વર્ષની હતી.

૧૦ સાત દિવસ પછી પૃથ્વી ઉપર પાણી ફરી વળ્યાં.

૧૨ આવીસ દિવસ અને રાત્રી સુધી વરસાદ પડ્યા ક્યો.

૧૭ આવીસ દિવસ સુધી પૃથ્વિ ઉપર પાણીના પૂર ચડતાં ગયાં અને હોડો પાણીની સપાટી ઉપર તરવા લાગ્યો.

૨૦ પંદર ક્યુબીટ પાણીનાં પૂર ચડ્યાં અને પહાડોને પાણીની અંદર ગરકાવ કર્યાં.

હોડો તૈયાર કર અને ત્યારે પાણીનાં પૂર ચડે ત્યારે તું. હોડા પર ચડી બેસજો.

મનુએ હોડો તૈયાર કર્યો અને માછલીએ જે સાલ કહી હતી તે સાલમાં પાણીનાં પૂર ચડતાં, મનુ હોડા પર ચડી બેઠો. માછલી હોડા પાસે આવી ત્યારે મનુએ દોરડીનો એક છેડો હોડા સાથે બાંધ્યો અને બીજો છેડો માછલીની પાંખ સાથે બાંધ્યો, જેને લઇને માછલી ઉતરના પહાડ પાસે આવી અને મનુને કહ્યું: 'દોરડીના છેડા વડે હોડાને એક ઝાડ સાથે બાંધ અને પાણીનાં પૂર ઓસરે ત્યારે તું હોડામાંથી બહાર આવજો, પરંતુ પાણી સાથેનો તારો સંબંધ ચાલુ રાખજો.' મનુ તે પ્રમાણે તૈયાર અને ઉતરના પહાડના ઢોળાવ પર ઉતર્યો. જળ પ્રલયમાં સર્વ પ્રાણીઓ નાશ પામ્યાં માત્ર મનુ એક જ બચ્યો.

પ્રજોત્પત્તિની ઇચ્છાવાળા મનુએ 'પાંકિયત' કર્યો અને પાણીમાં ધી, દૂધ, ઈંદ્રની આબુનિઓ આપી.

અનુવાદ—જેને આખ્યાયિકાઓમાં રહેલ સામ્યતા નીચે મુજબ છે.

૨૧ પૃથ્વી ઉપરનાં સર્વ પ્રાણીઓ
પંખીઓ અને જીવ જંતુનો
નાશ થયાં.

Chapter VIII

૧ ખુદા નુહને ન જુલ્યો. ખુદાએ
પૃથ્વી ઉપર વાવરા મોકલ્યા.
જેણે પાણીનાં પૂર સુકવી
નાખ્યાં અને ૧૫૦ દિવસ
પછી પાણીનાં પૂર ઝોસ્યાં.

૪ અને સાતમા માસના
સત્તરમે દિવસે 'Ararat'
પહાડ ઉપર નુહના હોડે
લંગર ઠહું.

૫ દસમા માસ સુધી પાણીનાં
પૂર સુકાતાં ચાલ્યાં.

૧૦ સાત દિવસ સુધી નુહ
હોડામાં રહ્યો.

૧૨ બીજા સાત દિવસ રહ્યો.

૧૭-૬૦૧ નો સાતમા પ્રથમ
માસના પ્રથમ દિવસે પૃથ્વી
ઉપર પાણી સુકાઈ ગયાં.

૧૪ બીજા માસના સાતમા દિવ-
સથી (૧૬મા દિવસ સુધીમાં
પૃથ્વી સાવ સુકાઈ ગઈ.

૧૫-૧૫ ખુદાએ નુહને કહ્યું: 'તું
અને તારો પરિવાર પશુઓ
સહિત હોડાની જહાઝ આવો.

૧ પૃથ્વી ઉપર વિનાશ નોત-
રવાની ઇશ્વરની ઇચ્છા.

૨ પાણીનાં પૂર ચડ્યાં તથા
તેમાથી ઉગરવા હોડો તૈયાર
કરવો.

૩ બન્ને હોડા પહોંચતે ચડકવાં

૪ જળપ્રસવને અંતે ઇશ્વર
પ્રાર્થના.

હજરત નુહની આખ્યાયિકામાં
શતપથ બ્રાહ્મણના સિક્કાનો:—

૧ હોડાના ત્રણ માળ મૂ: જુવ:
૨૧ ને મળતા છે.

૨ પ્રાણીઓના જોડકાં લેવાં. કાંડ
૧ અ ૧ બા. ૧ કાડિકા ૨૨
દ્વન્દ્વદ્વન્દ્વં ચે ધીર્યં ત્રગેર.

૩ હજરત નુહનું આયુષ્ય ૯૫૦
વર્ષનું શ. બા. મા ૧૦૦૦
દિવસની ગણતરી છે.

સાર—શતપથ બ્રાહ્મણમાં ૧૧
વર્ષના પરિબ્રમણનું વર્ણન છે
જેને મનુ અને માહલીની આ-
ખ્યાયિકાના રૂપમાં મૂકવામાં
આવેલ છે. મનુએ સોમ છે.
પાણીનાં પૂર એ વિદ્યુત
(Radio-Activity) છે.
ઉત્તરનો પહાડ એ કુરક્ષેત્ર છે.

- ૧૮ નુહ હોડાની બહાર આવ્યો.
૨૦ નુહે ખુદાની રહેમ માટે વેદિ
બાંધી અને તેના ઉપર
પવિત્ર પશુઓ અને પંખી-
ઓનો હોમ કર્યો.

Chapter IX

- ૨૮ જળપ્રલય બાદ નુહ ૩૫૦
૧૧ વર્ષ જીવ્યો.

૨૯ એક દેરે નુહ ૬૫૦ વર્ષ જીવ્યો.

મણુકો ૨

બાઈબલ

Genesis Chapter XIX

- ૩૦ 'લોટ' (હજરત મુસાના બાપ-
દાદાઓમાંનો એક રાજા)
ઝાર પ્રાંત હોડી પહાડમાં
રહેતા ગયો, સાથે તેની બે
પુત્રીઓ હતી.
૩૧ મોટી બહેન 'ઇશ્માએ' નાની
બહેનને કહ્યું: 'અહિં પ્રુથ્વમાં
આપણે પિતા એક જ છે.
૩૨ આપણે તેને દારૂ પાછ બેભાન
કરી તેની સાથે સ્થપન
કરીએ, જેથી આપણા
પિતાનો વંશ રહે.
૩૩ એ પ્રમાણે રાત્રે તેમણે
લોટને બેભાન કરી, ઇશ્માએ
લોટ સાથે સ્થપન કર્યું અને
બેભાન થયેલ લોટને તેની સાન
ત રહી.

મણુકો ૨

શતપથ બ્રાહ્મણ

કાંડ ૧-અ. ૩૩ બ્રા. ૪

પ્રજાપતિએ તેની બે પુત્રીઓ
'ઉશા અને હુ'માંની એક સાથે
સંયોગ સાધ્યો.

કાંડ ૧ અ. ૮ બ્રા. ૧ કં-

ડિકા ૭-૧૧. મનુએ પાક ધર
કર્યો અને પાણીમાં દુધ, દહિં,
ધીનો આકૃતિઓ આપી. એક
વર્ષ પછી પાણીમાંથી 'મૃડા'
નામની સુંદર સ્ત્રી ઉત્પન્ન થઈ.
જેણે મનુને કહ્યું: તે આપેલ આ-
કૃતિઓ વડે હું પેદા થઈ છું માટે
હું તારી પુત્રી છું. તું મારો જીવ-
યોગ કર જેથી તારો વંશ વધે,
મનુ મૃડાના કહેવા પ્રમાણે વર્ત્યો
અને તેનો વંશ 'માનવી' વધ્યો.

અ નુ ૧ ૧૬—ઇશાનખૂણમાં

જાયે રહેવા સ્થાન-પહાડ-નેને જિવા
અગર છુ કહેલ છે. પરિભ્રમણના
અંતમાં સોમ ઉડીને ઉશામાં પડે
છે જેને ગર્ભાધાન થયું એમ કહેલ
છે, જે એક વર્ષના સમય સુધી
ઇશાનખૂણમાં રહે છે. નવા રાત્ર
થતા પરિભ્રમણને મનુના વંશ
તરીકે ગણેલ છે.

૩૫ બીજી રાત્રે કરી તે પ્રમાણે કરી, નાનો જહેને સોટ સાથે ચયન કર્યું જેની સોટને ખચર ન રહી.

૩૬ આ પ્રમાણે બન્ને જહેનોએ સોટયો ગર્ભાધાન કર્યું.

મણકો ૩

બાઇબલ Genesis Chapter XLI

૧ પારોહાને (મિસર દેશનો રાજા) સ્વપ્ન થયું, જેમાં તેણે જોયું કે પોતે એક નદીના તટ પર ઉભો છે.

૨ નદીમાંથી ૭ ગાયો બહાર આવી, જેના શરીર ઉપર ચરબી સારા પ્રમાણમાં હતી. ગાયો તટ ઉપરના પાસને ખાવા લાગી.

૩ ત્યાર પછી નદીમાંથી બીજી ૭ ગાયો બહાર આવી, જે દુબળા અને પાતળા હતી. પેલી તમટી ગાયોની બાજુમાં આ દુબળી ગાયો ગઈ અને તેનો આહાર કરી ગઈ. પારોહાનું સ્વપ્ન આર્હ પૂરું થયું.

૪ બીજી સવારે પારોહાને એન નહિ પડતાં મિસર દેશના

મણકો ૩

શતપથ બ્રાહ્મણ

એક વખત મધ્ય એશિયા અને મિસરમાં શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો જોરશોરથી ચાલતા હતા. મિસર દેશના વતનીઓ સૂર્યપૂજક હતા અને સૂર્યના પ્રતિક તરીકે વાછડાની (Cat) સુવર્ણની પ્રતિમા બનાવી તેને પૂજતા. (ભારત વર્ષમાં આજે વાછડા દેવની પૂજા પ્રચલિત છે.) મિસર દેશના રાજાઓ પોતાને ‘ પારોહા કહેવડાવતા અને કહેતા કે તેઓ સૂર્યની વતી મિસરો લોક ઉપર શાસન ચલાવે છે. પારોહા એ પુરુહટું અપભ્રંશ છે અને પુરુહ એટલે પુરુષ એટલે સૂર્યની અંદર રહેલ સુવર્ણમય પુરુષ હિરણ્યગર્ભ.

પારોહાએ સ્વપ્નનો અંદર જોયેલ ઘટના શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો અનુસાર કલ્પના નથી પરંતુ એક નકકર હકીકત છે. અગ્યાર વર્ષના પરિબ્રજ્યની શરૂઆતના થોડાં વર્ષ તથા અંતમાં રહેલ થોડાં વર્ષ (બન્ને મળીને સાડા પાંચ વર્ષ) દરમિયાન વિદ્યુતની તાકાત નજાગી રહેલ છે, બ્યારે પરિબ્રજ્યના બાકી રહેતાં વર્ષો

સર્વ જાદુગરોને તેણે એકઠાં કર્યા, ઉપરોક્ત સ્વપ્નની વાત કહી અને તેના ખુલાસો જાણવા માગ્યું, પરંતુ કોઈ તરફથી સંતોષકારક ખુલાસો મળ્યો નહિ.

(સાડા પાંચ વર્ષ) દરમ્યાન વિદ્યુતની તાકાત જોરદાર રહેતી છે. ગાયો પાણીમાંથી બહાર આવી એ શતપથ બ્રાહ્મણોના સિદ્ધાંત છે.

૧૪ 'જોસફ' નામનો એક ઇજિપ્ત રાષ્ટ્ર મિસરની જેલમાં હતો. કદાચ જોસફ ઉપરોક્ત સ્વપ્નનો ખુલાસો કરી શકશે એવી માન્યતાથી જોસફને દરબારમાં હાજર કરી મંગાવ્યો અને તેને સ્વપ્નની વાત કહી, ખુલાસો માગ્યો.

૧૬-જોસફે કહ્યું: મારો કંઈ તાકાત નથી કે હું ખુલાસો કરી શકું! ઇશ્વર કરશે.

૨૫ જોસફે પારોહાને કહ્યું: સ્વપ્ન સાચું છે. તમારે હવે કેમ વર્તવું તેના માર્ગ ઇશ્વરે તમને બતાવ્યો છે.

૨૬ જે તમડી ગાયો નદીમાંથી બહાર આવી તે, સારાં વર્ષની સૂચક જે દરમ્યાન પાક પુષ્કળ થશે.

૨૭ દુનગી ગાયો, દુષ્કાળની સૂચક છે જે વર્ષો દરમ્યાન ધનધાન્ય ઉત્પન્ન થશે નહિ.

પાણી એટલે સુદિ દરમ્યાન નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત (બપોદિ વ્રજ.) વિદ્યુતના મૂળ જગ્યામાં ઉમેરાતાં, અવાજ (ગા-ગાય)નું સ્થૂલ બધાય છે.

અવાજ જેટલો જોરદાર (ગાય જેટલો તમડી) તેટલો પરજન્ય વધારે, અવાજ જેટલો કમતાકાત (ગાય જેટલો દુનગી) તેટલો પરજન્ય કમતી, અને સુકાળ તથા દુષ્કાળ પરજન્યને આધારે રહેતી છે.

મધ્ય એશિયામાં એક વખત સૂર્યપૂજા જોરજોરથી ચાલતી હતી. સમર્થન- Prophet

Meremiah કહે છે. છોકરાંએ
બળતણ એકઠું કરે છે, પુરો
અગ્નિ પ્રગટાવે છે અને ઓઆ
તેના પર ગેટસો પકવી, આકા-
શની રાણીને અર્પણ કરે છે તથા
પીણું ધરે છે તેથી મને દુઃખ
થાય છે.

૩૫ દુનગી ગાયો તમડી ગાયોને
આહાર કરી ગઇ તે સૂચવે
છે કે સારાં વર્ષો દરમ્યાન
ઉત્પન્ન થયેલ અનાજ દુષ્કા-
ળના વર્ષો દરમ્યાન ખરાબ
જશે માટે સારાં વર્ષો દર-
મ્યાન ઉત્પન્ન થતું અનાજ
તથા ધાસચારો સાચવી રાખો
કે જેથી કરીને દુષ્કાળના
વર્ષો દરમ્યાન તે કામ લાગે.

પારોહાએ અનાજ તથા ધાસ
ચારો સાચવી રાખવાનું
કાર્ય જોસફને સોંપ્યું, જેનો
કાર્યદક્ષતા વડે મિસરી લોકો
દુષ્કાળ મહેલાઈથી વિતાવી
સકયા.

અતપથ બ્રાહ્મણ
સાવિત્રી યૈ દેવાનામ્
પ્રસવિત્રી દેવાનું હોવાપણું પણ
સૂર્યને આચાર રહેતું છે.

ઉપરોક્ત સ્વર્ગની રાણી તે
તે સાવિત્રી છે

મણુકો ૪ એકસો વાંનું પરિશ્રમણ

બાઈબલ Genesis Chap
ter XXI

૫ ન્યારે આઠ ઝાકનો જન્મ
થયો ત્યારે તેના પિતા

અતપથ બ્રાહ્મણ-એકસો
વર્ષના સમય બાદ વિભુતને
હવામાનમા ફરીને જન્મ થાય
છે જેને પુત્ર જન્મના નામથી
સંબોધિત છે.

એબ્રેહમની ઉંમર ૧૦૦

કાંડ ૧ અ. ૯ બા. ૩

વર્ષની હતી અને તેની માતા

કાંડિકા ૨૨ પુત્રના નામને

‘સારાહ’ ૯૦ વર્ષની

ઉચ્ચાર છે.

ઉંમરની હતી.

નોંધ—આ ઘટના ૧૦૦

વર્ષના અંતમાં રહેલ છે.

નોંધ—જોને ૪૫ અગર ૫૦ વર્ષની ઉંમર પછી મોટા ભાગે સંતાત થતી નથી. આમ છતાં રોબર્ટ રીપ્પે તેના Believe it or not નામના પુસ્તકમાં લખે છે કે, પેરીસમાં એક જાંઘે ૯૦ વર્ષની ઉંમરે પુત્રને જન્મ આપ્યો હતો. અને એક જૂતાની જાંઘે ૮૨ વર્ષની ઉંમરે બચ્ચાને જન્મ આપ્યો હતો.

મણુકો ૫ મેધયજ Offering of Fat

બાઇબલ Exodus Chapter XXIX

૧૩ શરીરના અંદરના ભાગમાં રહેલ ચરબી તથા મકૂત તથા મૂત્રપિંડ ઉપર રહેલ ચરબી તુ લે અને વેદિ ઉપર તેનો હોમ કર, પરંતુ ‘ગોધનું ચામકું’ અને હગાર, ટેગર-નેકલની બહાર અગ્નિ ઉપર સળગાવ.

અર્થ—બાઇબલ, જેમ અગ્નિ બે પ્રકારનો છે જેવો કે ગાહપત્ય અને આહવનીય અગ્નિ તેમ, વેદિ બે પ્રકારની છે. ઉત્તરાવેદિ અને મહાવેદિ. ઉત્તરાવેદિ જ્યાં આહવનીય અગ્નિ રહેલ છે ત્યાં પશુનો મેદ યજ્ઞવાલ છે, જ્યારે મહાવેદિ જ્યાં ગાહપત્ય અગ્નિ રહેલ છે, ત્યાં પશુના માંસના ઢુકડા. ‘યજ્ઞવામ’ આવે છે.

અનુવાદ—પરિશ્રમણના અંતમાં, સોમ કે જેને મેદ તરીકે મણુક છે, તે વાતાવરણમાંથી બિડો, ઇશાનપૂણમાં બિંચેના રથાનમાં પડે છે અને ત્યાં અમુક સમય સુધી રહે છે જેને અર્ધપચ બાઇબલમાં ‘મેધયજ’ ના નામથી સંબોધેલ છે, જ્યારે પરિશ્રમણના અંત પછી અને નવા પરિશ્રમણનો શરૂઆતમાં નવો ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત વાતાવરણમાં એકઠો થતો જાય છે, જેને પશુના માંસના ઢુકડા તરીકે ગણેલ છે. સમર્થન જુઓ આનુચ્છિક યાગ.

મહુકો ૬ પશુ હલાલનો વિધિ.

બા ૪ બ લ Leviticus
Chapter XVII

ચતુર્થ અગ્રણ્ય કાંડ ૧ અ
૯ આ ૨ કડિકા ૩૩-૩૪

૧૦ તમારામાના ઇઝરાઈલનો
કોઈ શખ્સ અગર મુસાફર
લોહી પીશે તેને હુ (ખુદા)
ખતમ કરી નાખીશ.

એક કપલ વડે તે ચોખાના
ફોતરા મૃગચર્મ નીચે ફેંકે છે
કારણ કે અનાજના ફોતરા અને
રક્ત રાક્ષસનો ભાગ છે.

૧૧ કારણ કે માસનું તત્ત્વ
લોહીમાં છે, અને લોહીનો
હોમ તમારા આત્માનાં
શાનિ માટે વેદિ ઉપર જ
હોય.

કાંડ ૩ અ ૮ આર કડિકા
૧૪ વધ કરેન પશુની ચામડી
હતારવામાં આવે કે ત્યારે તેમાંથી
રક્તની શેડ ઉડે છે જેના વડે
હર્મનો કંકડો કે જે તેના મૂળ તર-
ફનો છે, તેના બન્ને છેડા ચોપડે છે
કારણ કે રક્ત રાક્ષસનો ભાગ છે.

૧૨ માટે ઇઝરાઈલના વસના
તમોને હુ કહું છું કે તમારા
માનિ કોઈ રક્તપાન કરશે
નહિ.

કાંડ ૧૩ અ ૩ આ ૪ કડિકા ૨
દેવોએ કહ્યું યરૂના અમે-રિવટ-
કૃત છીએ અમારો હિરસો અમેને
મગવો જોઈએ, જેના વડે અમે
અમુરોને હરાવીશું. દેવોએ પોતાના
હિરસા માટે અશ્વનું નાહિ શખ્સ

૧૩ ઇઝરાઈલમાનો કોઈ શખ્સ
અગર મુસાફર કોઈ પશુ
અગર પખી મારે તો તે
પશુ અગર પખીનું લોહી
પ્રથમ તે વહેવા દે, તેના
ઉપર ધૂળ નાખે અને પછી
તેના માસને ખાય.

કડિકા ૩-લોહીની પ્રથમ
આહુતિ ચોમૃગના ગળામાં મૂક-
વામાં આવે છે જેથી કરીને રૂદ્ધ,
પશુએને હાનિકર્તા થયો નથી

૧૪ કારણ કે લોહી માંસનું જીવન તત્ત્વ છે, અને તિને ને કોઈ પીશે તેનો હું નાશ કરોય.

કંડિકા ૪-લોહીની બીજી આકૃતિ અંધની ખરો ઉપર મૂકવામાં આવે છે.

કંડિકા ૫-લોહીની ત્રીજી આકૃતિ લોહપાત્રમાં આપવામાં આવે છે.

અનુવાદ—શતપથ બ્રાહ્મણમાં ૩૩ વર્ણના પરિશ્રમણના અંતમાં રહેતા રોષ વિદ્યુતને લોહી તરીકે લીધેલ છે. તે રોષ વિદ્યુત (લોહી) નો જો નાશ થાય તો બીજા ૩૩ વર્ણના પરિશ્રમણ માટે સાહિત્ય રહે નહિ, માટે લોહીનો નાશ ન થવો જોઈએ તેવું વિધાન કરેલ છે. લોહી ગ્રામ્યના ગળામાં મૂકવામાં આવે છે એટલે કે એ રૂપ રહેલ વિદ્યુતમાથી પ્રથમ ગાયત્રી હંદ ઉદ્ભવે છે, વગેરે.

મળકો ૭ 'પ્રુકાથ' ૫૨

આષ્ટમક Drakel Chapter VIII

ગ્રાહિટઃ આષ્ટાંગેલ એક માણસને કહે છે : —

૧૬ પ્રુદાના ઘરના યોગાનમાં તે મને લઈ ગયો, જ્યાં પ્રુદાના મંદિરના દાર પાસે રહેન પોર્ચ અને વેદિની વચ્ચે ૨૫ સપ્તસો ઉભા હતા.

જેની પીઠ મંદિર તરફ હતી અને મુખ પૂર્વ દિશા તરફ હતું અને પૂર્વમાં રહેન સૂર્યની તેઓ ઉપાસના કરતા હતા.

શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધાંતો

કાંડ ૩ અ પ આ ૧ વેદિનું માપ —

પૂર્વદિશામાં રહેન મધ્યમિન્દુથી ઉત્તર તરફ સરખે અંતરે ૧૨ અને દક્ષિણ તરફ ૧૨ રહેલ ક્યુબીટ કુદ ઉત્તર દક્ષિણ રેખા ૨૫ ની છે.

પૂર્વ દિશા તરફથી અગ્નિ અવેશ કરે છે,

Chapter XLI

- ૧ તે મને ખુદાના દેવળ પાસે ૬૪૬=૩૬
 સમ ગયો જ્યાં રહેલ સ્થ-
 બોનું તેણે માપ કર્યું જે
 ચોરસ ચોરસ ૬ ક્યુબીટ :
 હતો જે માપ ટેબરનેકસનું
 હોય છે.
- ૨ દાર ૧૦ ક્યુબીટ પડોળું હતું ૧૦x૧૦=૧૦૦
 અને ચારસાખ એક બાજુ ૪૦+૪૦=૮૦
 ૫ ક્યુબીટ અને બીજી બાજુ ૮૩૬ એક દિશામાં રહેતા.
 ૫ ક્યુબીટ હતું, જેની વિદ્યુતનો સમય ૮૩૬ દિવસ,
 લંબાઈ ૪૦ ક્યુબીટ અને
 પડોળાઈ ૨૦ ક્યુબીટ હતી.
- ૩ પછી અમે અંદર દાખલ
 થયા અને દાર પાસેના
 સ્થંભનું માપ લીધું જે ૨
 ક્યુબીટ થયું. દારની લંબાઈ
 ૬ ક્યુબીટ અને પડોળાઈ ૭
 ક્યુબીટ થઈ.
- ૪ તેની લંબાઈ ૨૦ ક્યુબીટ
 અને પડોળાઈ ૨૦ ક્યુબીટ
 થઈ. તે દારના આગલા
 ભાગમાં હતો અને તેણે મને
 કહ્યું કે આ સ્થાન ઘણું જ
 પવિત્ર છે.
- ૫ ત્યાર પછી તેણે દિવાલનું
 માપ કર્યું, જે ૬ ક્યુબીટ

થયું અને તેની બાજુમાં
રહેલ ઓરડીઓનું માપ ૪
ક્યુમીટ થયું. આ ઓરડીઓ
મકાનને ફરતી હતી.

૩ બાજુની ઓરડીઓની સંખ્યા
ત્રી હતી; દરેક ત્રણ માળની
હતી. આ ઓરડીઓ
મકાનની દિવાલમાં
આવેલ હતી.

૭ આ બાજુની ઓરડીઓની
આસપાસ વળાંકમાં રહેલ
ઉંચાઈ હતી જે ઉંચાઈ
મકાનની ચારમાળુ હતી.
જેમ ઉપર જઈએ તેમ
મકાન પહોંચું હતું, વચ્ચે
ભાગ સર્વથી પહોંચો
હતો.

૮ મકાનની આસપાસની ઉંચા-
ઈએ પેલી બાજુની ઓરડી-
ઓના પાયા પૂરા ૬ ક્યુમીટ
હતા.

૯ બાજુની ઓરડીઓનો બહા-
રનો દિવાલ ૫ ક્યુમીટ જાડી
હતી અને જે કંઈ જગા
પડતર હતી તે માંડેની ઓર-
ડીઓ માટે હતી.

૩ ઓરડા ઉપર નીચે ભુવઃ સ્વઃ
બાજુની ઓરડીઓ એટલે એક
દિશામાં રહેલ ત્રણ વર્ગનો સમય.

વચ્ચે ભાગ સર્વથી પહોંચો હતો.
ભુવઃભોક્ષમાં વિદ્યુતની તાકાત
વિશેષ રહેલ છે.

મત ૭ મળે છે.

૧૦ ઓરડીઓ વચ્ચેનું અંતર
૨ ક્યુમીટ હતું જે મકાનને
ફરતું ચારે બાજુ હતું.

૧૧ બાજુની ઓરડીઓનાં દાર
પુલ્લી જગા તરફ હતાં. એક
દાર ઉત્તર દિશા તરફ અને
બીજું દક્ષિણ દિશા તરફ
અને ખાલી જગા એમેર
૫ ક્યુમીટ પહોળી હતી.

૧૨ પશ્ચિમ તરફ એક જુદું
મકાન હતું જે ૭૦ ક્યુમીટ
લાંબું હતું અને તેની દિવાલ
૫ ક્યુમીટ જાડી હતી અને
લંબાઈ ૬૦ ક્યુમીટ હતી.

૧૩ આ પ્રમાણે મકાનનો લંબાઈ
૧૦૦ ક્યુમીટ હતી તેમજ
તે જુદા મકાનની દિવાલ
સહિતની લંબાઈ ૧૦૦ ક્યુ-
ટની હતી.

૧૪ મકાનના આગલા બાગની
પહોળાઈ અને પૂર્વ તરફ
રહેલ જુદી જગાની પહોળાઈ
૧૦૦ ક્યુમીટની હતી.

૨૦૦૨૫૮ એક પરિશ્રમજનક
અતે વિદ્યુત ગર્ભમાં પડે છે બધાં
તે ૧૨ માસ સુધી રહે છે અને
ત્યાર પછીના ૮ માસનો નવો
ઉત્પન્ન થતો વિદ્યુત તેમાં ઉમેરાતાં
તે દૃષ્ટિ ગાયર થાય છે.

વેદિ દક્ષિણ બાજુથી ઉત્તર
તરફ લાગ પડતી છે.

ઉત્તર દિશા તરફ અમિ
રહેલ છે અને દક્ષિણ દિશા તરફ
સોમ વહેલ છે.

૧૦૦ વર્ષ સતપથ.

એક દિશામાં વીર્ષ ૧૦૦
ગણું રહેલ છે.

૧૫ મકાનના પાછળના ભાગમા
રહેત અલાપદી જમા તથા
તેની એક બાજુમા તથા
બાજુ બાજુમા રહેવ મેલેરીનું
માપ તથા અંદરનું મદિર
અને પૌચી જ સહીતનું
માપ ૧૦૦ ક્યુમીટ હતું

૧૬ વ્રજુ માગને ફરતા દ્વાર મ્યબ
તથા સાકડી બારીઓ હતી
તથા ગેનેરીઓ હતી ફરતુ
લાકડાનું સીનીંગ હતું,
નીચેના માળથી ઉપરના
માળ સુધી બારીઓ
બધ હતી.

૨૨ વેદિ લાકડાની હતી જે વ્રજુ
ક્યુમીટ ઉચી અને જે
ક્યુમીટ લામી હતી

૧૦૦ વર્ગ

એકસો વર્ગ દરમ્યાન એક
એક દિશામા ૧૦૦૦ દિવસ રહી
ત્યા ચડ ઉત્તર ચરો વિષુત અનેક
સ્થાનમા રહેન જે. કા. ૧૪૨
ધા ૧૦

૩૪૨=૬ શુ શુવ સ્વ સ્વ.શુવ શુ

Chapter XLII સાધુઓને રહેવાના ઓરડા

૧ ત્યાર પછો તે મને બહાર
લઇ ગયો ઉત્તર દિશા તરફ
જ્યા એક ઓરડો હતો જે
મુખ્ય મકાનની બહાર
આગલા ભાગમા ઉત્તર દિશા
તરફ હતો

૨ ઉત્તરનું દ્વાર ૧૦૦ ક્યુમીટ
લાંબુ અને ૫૦ ક્યુમીટ
પહોળું હતું.

ઉત્તરાવેદિ=ધ્યાનખૂણ.

૩ અંદરનું ચોગાન ૨૦ ક્યુ-
બીટ હતું અને બહારના
ચોગાન ઉપર ગેલેરીઓ
પડતી હતી જે ત્રણ માળની
હતી.

૪ ઓરડા આગળ પગથી હતી
જે ૧૦ ક્યુબીટ હતી અને
પડોળા ૧ ક્યુબીટ હતી
અને ઓરડાનાં દ્વાર ઉત્તર
દિશા તરફ હતાં.

૫ ઉપલા ઓરડાઓ ટુંકા હતા
કારણ કે નીચલા ઓરડાઓ
ની ગેલેરીઓ ઉંચી હતી.

ત્રણ માળ જુઃ જુઃ ૨૧:

પૂર્વ દિશામાંથી દક્ષિણ,
પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં ચર્ક
પ્રધાનમાં પડોંચતાં વિદ્યુતને ૧૧
વર્ષ થાય છે.

ઉપલો ઓરડા ટુંકા નીચેના
ઓરડા પડોળા એટલે ગાવની
સ્વઃ લોકમાં રહેલ ૮ પદો છે,
ત્રિષ્ટુભ જુઃમાં રહેલ ૧૧ પદો
અને જગતી જુઃલોકમાં રહેલ ૧૨
પદો છે.

૬ મકાન ત્રણ માળનું હતું પરંતુ
ત્યાં જે સ્તંભ ચોગાનમાં
હતા તેવા અહિં ન હતા
અને નીચલા તથા વચલા
માળ કરતાં ત્રીજે માળ એક
સરખી ઉંચાઈનો છે.

૭ ઓરડાઓના આગલા ભાગમાં
ચોગાન તરફની બહારની
દિવાલ ૫૦ ક્યુબીટ લાંબી
હતી.

૮ દેવળ તરફની દિવાલ ૫૦
ક્યુબીટ લાંબી હતી.

- ૯ પ્રવેશદ્વાર પૂર્વતરફના બહાર
ના યોગાન ઉપર પડતું હતું
- ૧૦ ઓરડાઓનું માપ યોગાન
તરફનો પૂર્વ દિશા તરફની
દીવાલની બાજીના પ્રમાણમાં
હતું.
- ૧૧ ઉત્તર તરફના ઓરડાઓના
દેખાવના પ્રમાણમાં તેના
રસ્તા સાંના પહોળા હતા
અને તેમાં જ્યાં આવવાનાં
દ્વાર પથ ઓરડાઓને
મળતા હતા.
- ૧૨ દક્ષિણ બાજુના ઓરડા-
ઓનાં દ્વાર મુખ્ય રસ્તા
પર હતા જેના ઉપર પૂર્વ
તરફ ઓરડાના દ્વાર પડતાં
જેથી કરોને એક બાજુના
ઓરડામાંથી બીજી બાજુના
ઓરડામાં જઈ શકાય.
- ૧૩ ઉત્તર દિશામાં આવેલા ઓર-
ડાઓ તથા દક્ષિણ દિશામાં
આવેલા ઓરડાઓ પવિત્ર
છે જ્યાં ખુદ પામે જવા
પડેલાં, સાધુઓ પવિત્ર
વસ્તુઓનો આશર કરે છે,
પવિત્ર વસ્તુઓ મૂકે અને
માંસનો હોમ કરે છે.
- વિદ્યુતનું ગમન એક દિશામાંથી
બીજી ઓરડાઓની દિશામાં
ચાલે છે.
- ઉત્તર દિશામાં અમિનો વાસ
છે દક્ષિણ દિશામાં સોમનો વાસ
છે. પવિત્ર વસ્તુઓ એટલે વિદ્યુ-
તમાં રહેલ તાકાત. માંસનો હોમ
કરવો એટલે વિદ્યુતના મૂળ
જ્યાં વપરાયું, સાધુઓ
એટલે કલિંગો.

૧૪ સાધુઓ તેમાં દાખલ થયા
પછી તેમનાં કપડાં ઉતારી
નવાં કપડાં પહેવાં વગર
બરાર આવતા નથી અને
ત્યાર પછી બીજો કામે
લાગે છે.

એકએક દિશામાં વિદ્યુત
નવા સાંગ સજે છે અને બીજું
પરિબ્રમણ શરૂ થાય છે.

૧૫ પૂર્વની બાજુ તેણે ૫૦૦ રીડ
માપી જે માપ તેણે ફરતું કર્યું.

૧૬ ઉત્તરની બાજુ ૫૦૦ રીડ
હતી જેનું તેણે માપ કર્યું.

એકએક દિશામાં વિદ્યુત એક
સરખા સુમય સુધી રહે છે.

૧૭ દક્ષિણ બાજુ ૫૦૦ રીડ માપી
જે માપ તેણે ફરતું કર્યું.

૧૮ પશ્ચિમની બાજુ ૫૦૦ રીડ
હતી જે તેણે માપ ફરતું કર્યું.

૧૯ એ પ્રમાણે ચાર બાજુનું
માપ કર્યું જેને ફરતી દિવાલ
હતી જે ચોરસ માપ ૫૦૦
રીડ હતી.

Chapter XLIII

૧ પૂર્વના દાર પાસે મને તે
લઈ ગયો અને કહ્યું.

વિદ્યુતનું આગમન પૂર્વ
દિશામાંથી થાય છે.

૨ જુવો ઈ. ઝરાષ્લોના ખુદાની
મહત્તા પૂર્વ દિશા તરફથી
આવે છે.

અનુવાદ—રાત્રિપથ બાહ્યભૂમાં રહેલ સિદ્ધાંતોને મકાનના રૂપમાં
મૂકતું આવું કડી બદલ વર્ણન રાત્રિપથ બાહ્યભૂમાં મળતું નથી.

રૂદ્રમાળ જે મૂળરાજ સોઢકીએ બંધાવવો શરૂ કર્યો અને સિદ્ધરાજે મૂર્ત્યુ કર્યો અને જે બાધકામનો દોરવણી આપનાર બ્રહ્મણ હતા જે શતપથ બ્રાહ્મણના સિદ્ધિત્તાના અભ્યાસી હતા તેમણે કોઈ પુસ્તકમાં ઉપરોક્ત વર્ણન વાચ્યુ હોય જે પુસ્તકની નકલ ઇઝરા-ધેલેના હાથમાં પડતા કદાચ ઉપરોક્ત મકાનનું વર્ણન બાઈબલમાં દાખલ થયું હોય રૂદ્રમાળ અને સહસ્ત્રલિંગતળાવ એ વેદશાળાઓ હશે એવું લેખકનું માનવું છે.

મજુકે ૮ Levites

બાઈબલ, First Book
Of Chronicles Chapter II

શતપથ બ્રાહ્મણ
કાંડ ૧૩ અ ૧ બા ૫
કંડિકા ૧

હજરત મુસાએ તેના પિત્રાર્ધ
Levi ના વંશજોને પ્રાર્થના
સમયે વાણન વગાડવાનો હક્ક
આપ્યો.

એક બ્રાહ્મણ અને રાજકુમાર
એક વર્ષના સમય સુધી વીણા
વાદન કરે છે. વાદન વડે તેઓની
કીર્તિ વધે છે

અનુવાદ--યજ્ઞ વખતે આજે પણ વાદન થાય છે, અમિ
અને સોમ વડે ગર્જના થાય છે તેવું અહિં અનુકરણ છે.

મજુકે ૯ ગોવધ

કુરાને શરીર સુરા ૧૩

૬૨ મુસાએ તેના માણસોને કહ્યું
'જુદા કરમાવે છે કે તમે
ગાયનો હોમ કરો માણસોએ
કહ્યું, તું શું અમારી મરકરી
કરે છે? મુસાએ કહ્યું 'જુદા
અને તેટલો મૂખ ન બનાવે.

શતપથબ્રાહ્મણ-પાખડી ગા
યનો હોમ. જાનુવન્યયાગ
શતપથ બ્રાહ્મણમાં 'ગાય'

સમ્મ વપરાયેલ છે તેનો અર્થ,
૧ દાનમાં આપવાની ગાયોની
સંખ્યા ૧૦૦૦ની છે; પ્રથમ
દિવસે ૩૩૩ ગાયો અપાય
છે બીજા દિવસે ૩૩૩ ગાયો
અપાયછે ત્રીજા દિવસે ૩૩૩

માણસોએ કહ્યું 'અમારી ખાતર ખુદાને પૂજ કે હોમ કરવાની ગાય કેવી હોવી જોઈએ. મુસાએ કહ્યું 'ખુદા હરમાવે છે કે હોમ કરવા લાયક ગાય, ધરડી ન હોવી જોઈએ, સાવ નાની પણ ન હોવી જોઈએ માટે ખુદાના ફરમાનનો અમલ કરો. માણસોએ કહ્યું 'અમારી ખાતર ખુદાને પૂજ કે તે કેવા રંગની હોવી જોઈએ. મુસાએ કહ્યું 'ખુદા હરમાવે છે કે તે હરણીના રંગની હોવી જોઈએ રંગ ચકચકીત હોવો જોઈએ જેને જોતાં આંખ દરે. માણસોએ કહ્યું 'અમારી ખાતર તું ખુદાને પૂજ કે ગાય કેવા પ્રકારના હોવી જોઈએ કારણ કે સર્વ ગાયો સમાન હોય છે માટે ખુદા અગેને સાચી દોરવણી આપે. મુસાએ કહ્યું 'ખુદા હરમાવે છે કે તે ગાય હજા ખેડીને નમણી પડી ગયેલ ન હોવી જોઈએ તેનામાં ખોડખાંપણ ન હોવી જોઈએ. માણસોએ કહ્યું અમો હવે સમજ્યા.આમ

ગાયો અપાય દે, બાકી એક રહી તે સહસ્ત્રો દેવાય છે કાંડ ૪ અ પ થા ૮ કંડિકા ૨-૩-૪.

અનુવાદ-અહિં એક દિશામાં રહેતા વિદ્યુતના સુગમ જો ૧૦૦૦ દિવસનો ઉત્સેખ છે એ દિશાએ એક ગાય એટલે એક અંકોરાન હરમ્યાન ઉત્પત્ત થતો વિદ્યુત ને ક્રમે કરીને એકઠો ટૂંચનાં તેમાંથી અવાજ (જંદ) ઉદ્ભવે છે જેને ગાયના નામથી સંબોધેલ છે.

૨ જંદ એ ગાય છે અને સોમ વાછડો છે.

પાંખડી ગાય એટલે સોમ રહિતનો જંદ એટલે કહ્યું ગોચર નથો એવો અવાજ ને પરિભ્રમણના અંતમાં રહેલ છે.

આનુચિત્ય યાગ : માટે જુવો પશુહોમ પ્રકરણ ૧૪ ભાગ ૧

જંદ ૩ છે : ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ અને જમની. વચ્ચે જંદ (વચલી ઉમરની ગાય) ત્રિષ્ટુભ એ ઉદનો જંદ હોઈ, ઉત્તમ છે.

હજા ખેડવા દેવાયેલી ગાય ઉદની ગાય છે. કાંડ ૫ અ ૨ થા ૪ કંડિકા ૧૩.

ગાય નમણી પડી ગયેલ ન હોવી જોઈએ એટલે ત્રિષ્ટુભ નમણો હોવો ન જોઈએ.

છતાં તેમનામાના કોઈએ
જાયના વધ કર્યો અને કોઈએ
ન પણ કર્યો.

કાંડ ૩ અ ૩ આ ૧ કંડિકા ૧૬
તે ગાય સગમી હોવી ન જોઈએ.
તેને શિંગડાં તથા પૂછડાં હોવાં
જોઈએ. આંખ એક ન હોવી
જોઈએ. સાત ખરી (સાત પડેના
છંદ) વાળા હોવી ન જોઈએ.
ખાસ ધ્યાન દોરાય તેવી હોવી ન
જોઈએ કારણકે 'વાક' એક સરખી
(ખોડખાપણુ વગરની) હોવી
જોઈએ.

નાંધ :-શતપથ ખાલણુમાં રહેલ 'ગાય' સજ્જનો ઉપયોગ
અવાજના સ્થાને રહેલ છે એમ ઉપરોક્ત વિવરણ ઉપરથી સમ-
જાશે. ઉપરોક્ત અર્થમાં નપરાયેલ 'ગાય' સજ્જનો અર્થ બૂલી
જઈ તેને સ્થાને સાચી ગાયના વધનું ફરમાન થયું તે ખરેખર
શોચનીય છે.

ભાગ ૩ સંપૂર્ણ

ભાગ ૪

રેડીઓ એક્ટીવિટી

આ પુસ્તકમાં રહેલ ભાગ ૧ તથા ભાગ ૨ ના સાહિત્ય ઉપરથી સમગ્ર છે કે ચતુર્થ વ્યાખ્યાનમાં રહેલ સાહિત્ય રેડીઓ એક્ટીવિટી ઉપર સખાવતું છે જે અમજવા માટે રેડીઓ એક્ટીવિટી સમયે હાતે પ્રવર્તતા સિદ્ધાંતો વાગક અમજા મુકવા સેખક રજા સે છે.

અકરણુ ૧

અણુ સંબંધેનું જ્ઞાન Radio Activity.

૧ અણુનું બધારણુ—અણુ જે બાગનું બનેનું છે, અ અણુનું હાર્ડ (Nucleus) જે અણુની મધ્યમાં રહેલ છે તથા જે અણુના બાકીના ભાગ કરતા વધારે ઘાટુ છે એ અણુનો બાકીનો ભાગ જે તેના હાર્ડની આસપાસ રહેલ છે તથા તે હાર્ડ કરતા પાતળા પદાર્થનો બનેલો છે.

૨ અણુની અદર મુખ્ય ૪ તરવો રહેલા છે જેવા કે
 પ્રોટોન્સ જેની અદર રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ +૧ છે.
 પ્રોટોન્સ જેની અદર રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ +૧ છે
 ન્યુટ્રોન્સ જેની અદર રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ ૦ છે.
 પોઝીટ્રોન્સ જેની અદર રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ +૧ છે.

ન્યુક્લીઅસનો અદર પ્રોટોન્સ મોટા પ્રમાણમાં રહેલ છે તથા પ્રોટોન્સ ઘણા નાના પ્રમાણમાં રહેલા છે જેને લઈને ન્યુક્લીઅસમાં રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ પોઝીટીવ છે, બપારે ન્યુક્લીઅસની બહાર અને અણુના બીજા ભાગમાં પ્રોટોન્સ રહેલા છે જેને લઈને ન્યુક્લીઅસ સિવાયના અણુના ભાગમાં રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ નેગેટીવ છે.

૪ અણુની અદર રહેત રેડીઓ એકગીર્ણી જ્યારે સુરે રહેત છે ત્યારે તેની અદર રહેત પ્રોટોન્સ તથા ઈલેક્ટ્રોન્સનો જથ્થો સમ પ્રમાણમાં રહેત છે પરંતુ તેના અદર રહેત રેડીઓ એકટીવિગી જ્યારે પ્રય કરતી થાય છે, (નવા રેઅણુ ઇન્જિનિયર થાત છે) ત્યારે પ્રોટોન્સ અને ઇલેક્ટ્રોન્સનું પ્રમાણ એક સરખી સંખ્યામાં રહેતુ નથી જો પ્રોટોન્સનું પ્રમાણ ઇલેક્ટ્રોન્સના પ્રમાણ કરતા વધારે હોય તો અણુની અદર પોઝીટીવ ચાર્જ મ રહેતુ હોય છે અગર જો પ્રોટોન્સનું પ્રમાણ ઇલેક્ટ્રોન્સના પ્રમાણ કરતા ઓછુ હોય તો અણુમાં નેગેટીવ ચાર્જ મ રહેતુ છે પોઝીટીવ ચાર્જ મ જેટલું વધારે તેની રેડીઓ એકટીવિટી જેટલાર અને પોઝીટીવ ચાર્જ મ જેટલું ઓછું તેટલી રેડીઓ એકગીર્ણી થમ

૫ બોર (Bohr) અણુને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચી નાખે છે જેમ કે ૧ અણુના હાઈની આસપાસ અને અણુના હાર્ડ (Nucleus)થી થોડેક ડેરે એક જોગ રેખા રહેતી છે જેને K રીંગના નામથી સંબોધવામાં આવે છે

૬ ૧ રીંગની બહાર થોડે અંતરે એક બીજી જોગ રેખા રહેતી ■ જેને L રીંગના નામથી સંબોધવામાં આવેત છે

૭ L રીંગની બહાર અને અણુના છેક ઉપરના ભાગમાં ત્રીજી જોગ રેખા રહેત છે, જેને M રીંગના નામથી સંબોધેત છે જુવો આકૃતિ ૧

ઉપરોક્ત ત્રણ જોગ રેખાઓ વડે અણુના ત્રણ ભાગ પડે છે જેવા કે અણુના હાઈ અને ૧ રીંગ વચ્ચે રહેતો એક ભાગ ૧ રીંગ અને L રીંગ વચ્ચે રહેતો બીજો ભાગ અને L રીંગ અને M રીંગ વચ્ચે રહેતો ત્રીજો ભાગ

અણુને કોઈ બહારની ચાકિત વડે જિન્નબિન્ન કરવામાં આવે છે ત્યારે L રીંગ અને H રીંગમાં રહેતી ઇલેક્ટ્રોન્સ મોળાકાર આકૃતિમાં ફરતા હોય છે, ત્યારે એમ જણાય છે કે કેમ જાણે સૂર્યની આસપાસ ગ્રહો ફરતા ન હોય !

૬ અણુના ઉપરોક્ત ત્રણ ભાગમાં રહેતી ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા એક સરખી નથી પરંતુ છેક બહારના ભાગમાં L રીંગ અને H રીંગ વચ્ચે) ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા વધારે રહેલી છે. તેની અંદરના ભાગમાં રહેતી ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા તેનાથી ઓછી છે અને છેક અંદરના ભાગમાં રહેતી ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા સાત ઓછી રહેતી છે. ખીજી રીતે કહીએ તો અણુની અંદર રહેલ રેડીઓ એકટીવિટી બધારે કાપી કરતી થાય છે. ત્યારે તેના છેક ઉપરના ભાગમાં વિસ્તૃતનું ચાર્જિંગ મોટું બાગે નેગેટીવ હોઈ, રેડીઓ એકટીવિટી મંદ રહેતી છે. જેમજેમ અણુના અંદરના ભાગમાં જવાય છે તેમ તેમ ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા ઓછી થતા ક્રમે કરીને પોઝીટીવ ચાર્જિંગ વધતું જાય છે અને તેના પ્રમાણમાં રેડીઓ એકટીવિટી ભેર પકડતી જાય છે. એ પ્રમાણે અણુની અંદર એક ક્ષેત્ર એવું રહેતું છે કે જ્યાં ઇલેક્ટ્રોન્સ અને પ્રોટોન્સ સમપ્રમાણમાં રહેતી છે જેને વધતે ત્યાં રેડીઓ એકટીવિટી બંધ પડે છે. ત્યાંથી આગળ વધતા અણુના અંદરના ભાગમાં જેમ જેમ જવાય છે તેમ તેમ ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા પ્રોટોન્સની સંખ્યા કરતાં ઘટતી જાય છે જે ને લઈને પોઝીટીવ ચાર્જિંગ ઉત્તરોત્તર વધતું જતું હોઈ રેડીઓ એકટીવિટી ઉત્તરોત્તર વધારે ભેર પકડતી જાય છે.

નોંધ—આ નિયમ સર્વ જાતના અણુને એક સરખો લાગુ પડતો નથી. મોખનોખી જાતના અણુમાં જુદા જુદા સ્થળે મોખનોખો નેગેટીવ અને પોઝીટીવ ચાર્જ રહેતો છે.

પ્રકરણ ૨

છત્ર લિન્ન દરાયેલ અણુમાં રહેલ રેડીયોએક્ટીવિટી.
Radio activity.

૧ કુદરતમાં રહેલ ધુરેનીયમ, રેડીઅમ અને એને મળતી બીજી ધાતુઓના અણુમાં નજરે ન દેખાય તેવાં કિરણો ફેંકવાની શક્તિ રહેલ છે જેને લઈને ઉપરોક્ત ધાતુને રેડીયો એક્ટીવ પદાર્થ કહેવામાં આવે છે અને તેની અંદર રહેલ ઉપરોક્ત શક્તિને રેડીઓ એક્ટીવિટી કહેવામાં આવે છે. રેડીઓ એક્ટીવિટીને કદી નાશ થતો નથી, તેમજ તેના ઉપર ઉષ્ણતાની અસર થતી નથી.

૨ અણુમાં છુપી રીતે રહેલ રેડીઓ એક્ટીવિટીને છુટી કરવાનો વિધિ—વિદ્યુતનો પ્રવાહ (Electric current) અણુ ઉપર ફેંકવામાં આવતા, અણુ ઊર્જાભર્ય થઈ જાય છે અને તેમ થતાં અણુમાં એકદમ ફેરફાર થતાં ધડાકો થાય છે, અને ત્રણ પ્રકારનાં કિરણો જેવાં કે A કિરણો, B કિરણો તથા γ કિરણો તેમથી બહાર આવે છે. (Lord Rutherford, and prof Soddy).

૩ 1 કિરણોમાંના હરએક કિરણમાં રહેલ ચાર્જમાં ૨ પોઝીટીવ આયોનાક ચાર્જ ગ રહેલ છે, જેમાંના આયોન્સ હેલીઅમનાં રહેલાં છે, B કિરણોમાં ઇલેક્ટ્રોન્સનો જોરદાર પ્રવાહ રહેલો છે. γ કિરણો X કિરણોને મળતાં છે પરંતુ તેમાં વિદ્યુતનું ચાર્જ ગ રહેલું નથી.

પ્રકરણ ૩

(વિદ્યુતનાં બુદ્ધી બુદ્ધી બાતનાં કિરણો)

જત પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે વિદ્યુતમાં A કિરણો B કિરણો તથા X કિરણો રહેલાં છે જે ઉપરાંત મુખ્ય બીજી ચાર

જ્યતના કિરણો વિદ્યુતમાં રહેલ છે એવાં કેથોડક (નેગેટીવ કિરણો એનોડક (પોઝીટીવ કિરણો) $\times$ કિરણો તથા બીકરલ કિરણો ૨ ઇ ટાયની એક નળી જેમાં હવા જરાપણ હોય નહી તેમાં નેગેટીવ પોલ (cathode) દ્વારા વિદ્યુતનુ ચાર્જ નાખવામાં આવે તો સદરહુ નળીમાં રહેલ કાયનો ભાગ જે કેથોડની સામેના ભાગમાં રહ્યો છે તેમાં ઝગકારો થાય છે (phosphorescence) જે કિયા ઉત્પન્ન થવામાં સહાયરૂપે એક પ્રવાહ રહેતો છે જેમાં ઇલેક્ટ્રોનસ ધણી મોટા પ્રમાણમાં રહેલા છે. (Julius plucker, Sir William Crookes, Stoney) ઉપરોક્ત નેગેટીવ કિરણો (Electrons) નો પ્રવાહ સિધ્ધ રેખામાં વહે છે પરંતુ તે પ્રવાહની દિશા, ઇલેક્ટ્રોન શીટ અમર મેગનેટીક શીટ વડે ફેરવી શકાય; નેગેટીવ કિરણો વડે યાંત્રિક ગતિ (Mechanical Motion) ઉત્પન્ન કરી શકાય છે,

જ પોઝીટીવ કિરણો—ઉપરોક્ત નળીમાં રહેલ કેથોડને કાણો કરી, ઉપરોક્ત કિયા નો કરવામાં આવે તો કેથોડ કિરણો, કેથોડ દ્વારા પાછા ફરે છે જેમાં ઉજલસ રહેતો છે. (Luminous). આ જ્યતનાં કિરણોને પોઝીટીવ કિરણો કહે છે

ક X કિરણો—ઉપરોક્ત નળીમાં આઈડેમ ઝ માં જથ્થાવવામાં આવેલ કિયા દરમ્યાન જે ઝગકારો થાય છે તે કાયના તે ભાગમાંથી સોંસરો બહાર આવે છે જેમાં રહેલ કિરણોના પ્રવાહને $\times$ કિરણોના પ્રવાહથી ઓળખવામાં આવે છે. X કિરણો ધણી ધણી વસ્તુઓ સોંસરો પસાર થઈ શકે છે.

નેગેટીવ કિરણો કદા વસ્તુની સાથે અથકામણમાં આવતાં X કિરણોના રૂપમાં ફેરવાઈ જાય છે.

ડ બીકરલ (Becquerel) કિરણો—ઉપરોક્ત કાયની નળીમાંથી બહાર આવતાં X કિરણો યુરેનીયમ અમર તેવી બીજી

કાંઈ ધાતુ સોમરા પસાર કરી અધકાગ્માં રહેન કાગળ ઉપર ફેકવામાં આવે તો ઉપરોક્ત કાગળ ઉપર પડછાયો પડે છે (photograph) જે કિના દરમ્યાન રહેલ કિરણોને બોક્સ કિરણો કહેવામાં આવે છે જે જુદી જુદી જાતના પતરા સોસરા પમાગ થઈ શકે છે તેમજ જુદી જુદી જાતના વાયુને આપો નાંધક કરે છે અને ઝીંક જેવી ધાતુઓની મનાવટવાળા પદાર્થમાં ઝમકારો ઉત્પન્ન થાય છે.

નોંધ- આ પ્રમાણે કિરણો જુદા જુદા સાત પ્રકારના રચાય છે પરંતુ તે સાત જાતના કિરણોનું ઉપાદાન કારણ નેગેટીવ કિરણો (Electrons નો પ્રવાહ) રહેલા છે

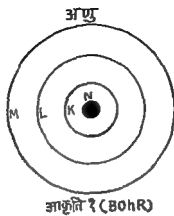
પ્રકરણ ૪

સાઈકલોટ્રોન

૧ ૧૯૪૬ની સાલના ડીસેમ્બર માસની શરૂઆતમાં લાવેલ ખાતે સાઈકલોટ્રોન નામના યંત્રને, અણુને ઊંચાંબિન્ન કરવાના કાર્યમાં ઉપયોગમાં લેવામાં આવ્યું હતું પૃથિવીની આસપાસમાં રહેલ વાતાવરણમાં આવી ક્રિયા ઉદ્ભવતી હોઈ, સાઈકલોટ્રોનની બનાવટ તથા તે વડે થતી ક્રિયા જાણવાની આવશ્યકતા રહી છે.

૨ સાઈકલોટ્રોનની બનાવટ-ગોળ ચક્કર જેવું, હવાના જરા પણ અંશ નગરતુ એક ગોળ પીપ લેવામાં આવે છે જેને ઘણી પાંચરવાળા ઇલેક્ટ્રોમેગનેટના ૧ ડેકા વચ્ચે મુકવામાં આવે છે. અમક પ્રકારના વાયુનો પ્રવાહ જે વડે વિજ્જીના તણખા ઉત્પન્ન કરી શકાય છે તેના સતત વહેતો પ્રવાહ, ઉપરોક્ત પીપના મધ્ય ભાગમાં રહેન સ્થાન ઉપર ફેકવામાં આવે છે જે વડે તે સ્થાનમાં પ્રોટોન્સનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન કરી શકાય છે

ઉપરોક્ત રીત પ્રમાણે પ્રોટોન્સનો પ્રવાહ શરૂ થતાં વેત જ તેના ઉપર ઇલેક્ટ્રોમેગનેટની અસર થાય છે જેને લઈને

वातावरण सहित पृथिवी

પ્રોટોન્સનો પ્રવાહ ગોળ કુંડાળા આકૃતિમાં ફરવા લાગે છે. તુરંત જ તે પ્રવાહ ઉપર કેટલાક ઇલેક્ટ્રોન વડે વિદ્યુતનો ચાર્જ ફેંકવામાં આવે છે જેના વડે ગોળ કુંડાળામાં ફરતાં પ્રોટોન્સની ગતિમાં વધારો થાય છે તેમજ કુંડાળાનો પરિધ મોટો થાય છે. થોડીવાર પછી ઉપરોક્ત કેટલાક ઇલેક્ટ્રોન વડે તેના ઉપર ફરી વિદ્યુતનો ચાર્જ ફેંકવામાં આવે છે જેને પરિણામે પ્રોટોન્સની ગતિમાં વિશેષ વધારો થાય છે તથા કુંડાળાનો પરિધ વધારે મોટો થાય છે. આમ થોડા થોડા સમયને અંતરે, પ્રોટોન્સના પ્રવાહ ઉપર વિદ્યુતનો ચાર્જ ફેંકવામાં આવતાં પ્રોટોન્સના પ્રવાહની ગતિમાં ઉત્તરોત્તર વધારો થતો જાય છે તેમજ કુંડાળાનો પરિધ ઉત્તરોત્તર મોટો થતો જાય છે; છેવટમાં કુંડાળાનો પરિધ, પીપના અંદરના ભાગને અડકે તેટલો મોટો થાય છે અને તેમ થતાં, ગોળ કુંડાળા આકૃતિમાં ફરતાં પ્રોટોન્સનો પ્રવાહ સદરકુ પીપની બહાર આવે છે જે સમયે તેની ગતિ એક સેકન્ડે ૯૫૦૦૦ માઈલની રહેશે છે.

પ્રકરણ ૫

પિંડ તે બ્રહ્માંડ

૧ અણુ સંઘનું ઉપરોક્ત સાહિત્ય જણાવે પછી લેખકને જણાય છે કે આજથી પૂર્વે ૬૦૦૦ વર્ષ અને ૭૦૦૦ વર્ષ વચ્ચેના સમયમાં અગર તેની પૂર્વના સમયમાં આયોને અણુ સંઘનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ હતું, જેને આધારે કેમ જાણે કે તેઓએ શતપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ સિદ્ધાંતો સુધ્ધા ન હોય! ‘પિંડ તે બ્રહ્માંડ’ કેમ જાણે કે ઉપરોક્ત જ્ઞાનને આધારે તેઓએ કશું ન હોય!

૨ ભાર જેમ ક્ષપના કરે છે તેમ આખું સૂર્ય મંડળ કેમ જાણે કે એક અણુ ન હોય. (વાસ્તવિકતાએ તેમ નથી) જેનું ન્યુક્લીયસ સૂર્ય હોય અને અણુનું છેક બહારનું પડ, સૂર્યના આસપાસ ફરતા ગ્રહો માંડેના છેક છેડા ઉપરના ઓરબીટ (Orbit)

માં ફરતા ગૃહ સુધી લંબાયલું હોય અને સૂર્યની આસપાસ ફરતો ગ્રહોમાંનો દરેક ગૃહ-કેમ જાણે એક ઇલેક્ટ્રોન ન હોય !

૩ એજ રીતે વાતાવરણ અને તેની મધ્યમાં રહેલ પૃથિવીની આર્યોએ કેમ જાણે કે એક અણુ તરીકેની કલ્પના કરી ન હોય ? જે અણુના ન્યુક્લીઅસના સ્થાનમાં તેઓએ પૃથિવી લીધી હોય અને પૃથિવીની આસપાસમાં રહેલ વાતાવરણના અણુને બાકીના ભાગ તરીકે લીધેલ હોય, અણુની મધ્યમાં રહેલ ન્યુક્લીઅસથી અણુની છેક ઉપરની સપાટી સુધી આવતો ત્રણ ગોળ રેખાઓ વડે બેર જેમ અણુને ત્રણ ક્ષેત્રમાં વહેંચી નાખે છે તે પ્રમાણે પૃથિવીથી વાતાવરણના છેક ઉપલા પડ સુધી રહેલ વાતાવરણના પ્રદેશને આર્યોએ ત્રણ ક્ષેત્ર જેવાં કે ભૂ-લોક ભુવ-લોક અને સ્વ-લોકમાં વહેંચી નાખેલ છે.

ભૂ-ભુવઃ અને સ્વ-લોકમાં રહેલ રેડીઓ એકત્રીવિદીના સંબંધે શનપથ બ્રાહ્મણમાં રહેલ સિદ્ધાંતો, હાલની અણુશક્તિને લગતા સિદ્ધાંતોને મળતા આવે છે. દાખલા તરીકે જ અણુના છેક ઉપરના ભાગમાં જેમ મુખ્ય ચાર્જ મ નેગેટીવ રહેલ છે તેમ, જ્વાળાવરણના છેક ઉપરના ભાગમાં એટલે કે સ્વ-લોકમાં રહેલ વિદ્યુતનું ચાર્જ મુખ્યત્વે નેગેટીવ રહેલ છે જેને લઇને સ્વ-લોકમાં રહેલ રેડીઓ એકત્રીવિદી મંદ છે.

જ અણુઅભિન્ન થયા બાદ અણુમાં રહેલ ઉપરના ભાગમાંથી જેમ જેમ અંદરના ભાગમાં જવાય છે તેમ તેમ નેગેટીવ ચાર્જ મ ઓછું થતું જાય છે, અને પોઝીટીવ ચાર્જ મનું પ્રમાણ વધતું જાય છે, તેમ સ્વ-લોકથી ભુવ-લોક તરફ જતાં નેગેટીવ ચાર્જ મ ઓછું થતું જાય છે, અને પોઝીટીવ ચાર્જ મનું પ્રમાણ વધતું જાય છે, જેને લઇને તે પ્રદેશમાં રહેલ રેડીઓ એકત્રીવિદીની ક્રિયા ઉત્તરોત્તર જોર ધકઝટી જાય છે.

કં અણુની અંદર એક પ્રદેશ એવો રહેલો છે કે જ્યાં ઇલેક્ટ્રોન્સ અને પ્રોટોન્સ સમ પ્રમાણમાં રહેલ છે. તેવા જ એક પ્રદેશ લુપ્તલોકમાં રહેલ છે. જ્યાં રેડીઓ એકટીવિટી કાર્ય કરતી લગભગ બંધ પડે છે.

હ અણુની મધ્યમાં રહેલ ન્યુક્લીયસની છેક નજીકના ભાગમાં રહેલ પ્રોટોન્સની સંખ્યા તે પ્રદેશમાં રહેલ ઇલેક્ટ્રોન્સની સંખ્યા કરતાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં રહેલ છે, તેવીજ સ્થિતિ બૂલોકમાં રહેલ હોઇ ત્યાં રહેલ રેડીઓ એકટીવિટીનું કાર્ય ઘણું ભેરદાર રહેલ છે.

અવિહિન સ્થિતિમાં રહેલ અણુમાં જેમ રેડીઓ એકટીવિટી મુસ્ત રહેલ છે તેમ પૃથિવી પણ એક અવિહિન સ્થિતિમાં રહેલ અણુ જેવી હતી, તે સમયે પૃથિવીના વાતાવરણમાં રહેલ રેડીઓ એકટીવિટી મુસ્ત હતી.

૪ અણુમાં રહેલ રેડીઓ એકટીવિટીની ગતિ અને પૃથિવીના વાતાવરણમાં રહેલ રેડીઓ એકટીવિટીની ગતિમાં રહેલ ફેરફાર:-

અ પૃથિવી રૂપી અણુ હિનભિન્ન થતાં તેમાં બે પ્રકારની રેડીઓ એકટીવિટી ઉત્પન્ન થએલ છે જેમાંની એક પ્રકારની રેડીઓ એકટીવિટીનો તાકાત સદાય સારામ વાતાવરણમાં એક સરખી રહેલ છે જેને શતપથ આહુલમાં પ્રજાપત્તિના નામથી સંબોધેલ છે જ્યારે બીજા પ્રકારની રેડીઓ એકટીવિટી જેનો તાકાતમાં વખતો વખત ફેરફાર થાય છે, તથા વાતાવરણમાં નોખ નોખે વખતે નોખનોખા સ્થળમાં નોખ નોખી તાકાતવાળી રહેલ છે તેને અગ્નિ આંગિરના નામથી સંબોધેલ છે.

ચ અણુમાં રેડીઓ એકટીવિટીના પ્રવાહની ગતિ અણુના છેક ઉપરના ભાગથી થર થઇ ન્યુક્લીયસ તરફ જવાની છે જ્યારે વાતાવરણમાં રહેલ રેડીઓ એકટીવિટીની ગતિ સ્વઃ લુપ્ત

જૂ સુધી જઈ ફરીને જૂ જુવ રવ તરફ જવાનો છે જેમ
 થતા વિષુતનુ એક પરિભ્રમણ જેનો સમય એક મેકાનો રહેત
 (ચતુષ્થ) તે પૃથ્વી ચાપ છે આવી જાનની ચક્ર ઉતર કરવાની
 માત્ર આગે અગિર મા રહેલી છે. અગ્નિ આગિર ને ફરવાનું
 ઓરબીટ રવ જુવ, જૂ સુધી આવી જૂ જુવ મુધો લગા
 યતુ છે જે ક્ષેત્ર તથા તેમા પરિભ્રમણમા ફરતા અગ્નિ અગિર ને
 પુરુષવચ્ચના નામથી સમોષિત છે (જુવો ચિત્ર મુખ્ય પૃષ્ઠ,
 ઉપર) સૂર્યની આસપાસ રહેલ પૃથ્વીના ઓરબીટમા જેમ મુખ્ય
 ૪ સ્થાન રહેત તેવાજ મુખ્ય ૪ સ્થાન વિષુતના પરિભ્રમણના
 ઉપરેકત ઓરબીટમા રહેલા છે જેને ક્રમ દિશા તથા સમય
 નામે પ્રમાણ છે

૨૧ લોક જ્ઞાથી અગ્નિ આગિર ના પરિભ્રમણની શરૂઆત
 સૈકાના પ્રથમ વર્ષ ફરમાન થાય છે ત્યાં નેજેગીવ ચાઈ ગ ધણી
 મોટા પ્રમાણમા રહેલું હોઈ તથા પોઝીગીવ ચાઈ ગ જુજ
 પ્રમાણમા રહેલું હોઈ વિષુતનો ત્રવાહ રવ લોકમા મદમનિનો
 રહેત છે, જ્ઞાથી જુવ લોક તર જતા પોઝીગીવ ચાઈ ગતુ
 પ્રમાણ વધતું જતા ઉત્તરોત્તર વિષુતના પ્રવાહની ગતિમા વેગ
 આવતો જાય છે તે એ સ્થાન મુધી કે જે સ્થાનમા નેજેગીવ ચાઈ ગ
 તથા પોઝીગીવ ચાઈ ગ સમપ્રમાણમા રહેતુ છે જેને લઈને તે
 અન્ય નમા વિષુતના પ્રવાહની ગતિ મદ રહેત છે ઉપરોક્ત સ્થાન
 'પુરુષવચ્ચની જમણી માણુએ નાભિનો સપાટીએ રહેત છે
 (અગ્નિ અગિર નુ અધ ગમન થતા) અને તે સેમતુ ૩૩ મું
 વર્ષ તરીકે રહેત છે જે જુવ નોકમા આવેતુ છે (Equinox
 on the Right side) જ્યારે આતુ જ બીજું સ્થાન પુરુષવચ્ચની
 નાભિની ડામા માણુએ રહેતુ છે (અગ્નિ અગિર નુ ઉર્ધ્વ ગમન
 થતા) જે સમય સૈકાના ૬૬ મા વર્ષનો છે (Equinox on the
 left side) જેમ રવ લોકમા એક સ્થાન રહેતુ છે, (પુરુષ વચ્ચનુ
 દુરીય) જ્યાં નેજેગીવ ચાઈ ગ મોટા પ્રમાણમા રહેલ છે તથા પોઝી

દીવ ચાઈંગ શેષ રહેલ છે તેમ બુલોકની નજીકના વાતાવરણમાં (પુરુષપદના પાદના સપાટીએ) ચોથું સ્થાન રહેલ છે જ્યાં પોઝી-દીવ ચાઈંગ વધારે પ્રમાણમાં રહેલું છે તથા નેગેટીવ ચાઈંગ શેષ રહેલ છે જેને લગ્નને તે સ્થાનમાં રહેલ વિદ્યુતના પ્રવાહની ગતિ મંદ રહેલ છે. આ ચોથું સ્થાન સૈકાના મધ્યમાં એટલે કે ૫૦ માં વર્ષમાં રહેલું છે.

૧ નોંધ—ઉપરોક્ત ચાર સ્થાનવાળા ઓરબીટમાં પરિભ્રમણ કરતી રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી અગ્નિ આગિર: છે અને પરિભ્રમણ એક સૈકાના સમય સુધી ચાલુ રહે છે.

પ્રકરણ ૬

પૃથિવીરૂપી અણુનું જિન્ન બિન્ન થવું.

૧ પૃથિવીરૂપી અણુ જિન્ન બિન્ન થતાં સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ શરૂ થઈ એટલે કે પૃથિવીની આસપાસ રહેલ વાતાવરણમાં રહેલ રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી કાર્ય કરતી થઈ; પરંતુ પૃથિવીરૂપી અણુ જિન્ન બિન્ન થવા પહેલાં, પૃથ્વી ઉપર કેવા પ્રકારની સ્થિતિ હતી ! ક્રાંક ૬ અ ૧ આ ૧ ક્રિકેટ

અસદ્ગાહદમપ્રઽઆસીત્ શરઆતમાં સૃષ્ટિનું હોવાપણું ન હતું (અણુ જિન્નબિન્ન થવા પહેલાંની સ્થિતિ.)

જે કંઈ હતું તે પ્રાણ હોવા= એટલે કે એ સ્થિતિમાં પૃથિવીની માટે એક જાતનું જીવનતત્ત્વ (radio activity) રહેલ હતું.

ક્રિકેટ ૨ એ પ્રાણની મધ્યમાં ધન્દ્ર રહેલ જે જે પોતાની શક્તિ વડે, પ્રાણની અંદર રહેલ વાયુને છુટો કરે છે (અન્ય સ્થળે કહ્યું છે કે પ્રાણમાં અજ વડે જે નવું તત્ત્વ ઉદ્ભવે છે તેને પ્રાણમૃત કહે) અને એ પ્રાણમૃત તત્ત્વમાંથી સર્વ પ્રાણ-

ચતિઓ ઉત્પન્ન થાય છે કાંડ ૮ અ ૧ આ ૩ કાંડિકા ૨) એટલે કે એ રિચિતિમાં પ્રથમ અવાજ થયો (નાદમય) જેને લઈને અત્યારમુધી સુન્ન રહેલ રેડીઓ એકટોવિટ્ટી છુટી થતાં તે કાર્ય કરવા લાગી. (ભાગ ૪ પ્રકરણ ૨ આષ્ટમેર ૧ચ).

નોંધ- ઇન્દ્ર એટલે અવાજ તેમજ અન્ન એટલે અવાજ સમર્થન-પશુઓ છે એ દેવોનું અન્ન છે, પશુઓ છે એ દેવોના છંદ (અવાજ) છે કાંડ ૧ અ ૮ આ ૨ કાંડિકા ૮.

ઇન્દ્રને બે નામયો સંગે, ધરમાં આવેલ છે જેમકે ૧ ઇન્દ્ર વિશ્વકર્મા એટલે કે પારશ્વમણી શરૂઆતમાં થતી ગર્ભના જેના વડે વિહ્વતનો કાર્ય કરવાનો ચક્રિત શરૂ થાય છે. ૨ ઇન્દ્ર વિમુક્ષ એટલે કે વિનાશ કરતો ઇન્દ્ર જેના વડે પરિશ્રમણના અંગમાં વિહ્વત કાર્ય કરતો બધ પડે છે.

પ્રાણ ઉત્પન્ન થતાં તેમાં જુદી જુદી જાતના ૭ પુરુષો ઉત્પન્ન થાય છે, આ ક્રિયા આણું છિન્નભિન્ન થતાં, ઉત્પન્ન થતાં ૭ પ્રકારના કિરણોને ઉદ્દેશીને લખાયેલી હોય તેનું જણાય છે. આણું છિન્નભિન્ન થતાં, ઉત્પન્ન થતાં કિરણોની સંખ્યા મુગમાં ૮ રહેતી છે [ભાગ ૪ પ્રકરણ ૨ આષ્ટમેર ૧ ચ) પરંતુ ઉપરોક્ત ૩ જાતના કિરણોના મૂળમાં બીજાં ૪ પ્રકારનાં કિરણો રહેલાં છે જેવાં કે નેત્રેશીવ રેશ્મ, પોત્રીશીવ રેશ્મ ૪ રેશ્મ અને બીકરશ રેશ્મ.

કાંડિકા ૩ તથા કાંડિકા ૬-આ ૭ પુરુષોને સંયુક્ત એવા એક પુરુષ થયો જેને પ્રજાપતિના નામથી સંબોધવામાં આવે ■ એટલે કે ઉત્પન્ન ૭ પ્રકારના કિરણો એક સાથે કામ કરવા લાગે છે જેને રેડીઓ એકટોવિટ્ટી કહેવામાં આવે છે, તેને ચતપય બાહ્યમાં પ્રજાપતિ તરીકે ઓળખાવેલ છે.

કાંડિકા ૪ ઉપરોક્ત ૭ પુરુષોને જીવન પ્રાણ (Life Sap) પ્રજાપતિના શીર્ષમાં રહ્યો જ્યાં શાસોશાસની ક્રિયા શરૂ થાય છે

એટલે કે 'પુરુષ યત્ન'નું શીર્ષ એટલે સ્વઃ લોકમાં રહેલ વાતાવરણમાં પ્રથમ રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી (અગ્નિ અંબિરઃ) કાર્ય કરતી શરૂ થાય છે, જેને લઈને શરૂઆતમાં ગતિવાર્ગા વર્તુલો ઉદ્ભવે છે.

નોંધ—પૃથિવી રૂપી અણુ ક્યારે છિન્નાભિન્ન થયું તે સંબંધે નાસદીયતુક્ત ઋચા ૬-૭માં કહેલ છે કે સૃષ્ટિનો શરૂઆત ક્યારે થઈ તે સંબંધે દેવો કંઈ કહી શકે નહિ કારણ કે દેવોની ઉત્પત્તિ સૃષ્ટિનો શરૂઆત થયા પછી થઈ છે. આ વિશ્વના અધ્યક્ષ (હિરણ્ય ગર્ભ) જે આકાશમાં રહેતો હતો તેના સ્થાનમાં રહે છે તે પણ સૃષ્ટિનો શરૂઆત ક્યારે થઈ તે સંબંધે જાણતા હોય અગર ન પણ જાણતા હોય; મતલબ કે પૃથિવી રૂપી અણુ આજથી ૧૮લા વર્ષ પૂર્વે છિન્નાભિન્ન થયું તે કાંઈ કહી શકે તેમ નથી.

અહિં સવાલ ઉપરિચિત એ થાય છે કે અણુને એકજ વખત છિન્નભિન્ન કરી શકાય અને તેમાં સુસ્ત રહેલ રેડીઓ એક્ટ્રીવિટીને એકજ વખત છુટી કરી શકાય તો પૃથિવી રૂપી અણુમાં છિન્નભિન્ન થવાની ક્રિયા તથા રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી છુટી થવાની ક્રિયા અનેક વખત કેમ હોઈ શકે? જવાબ એ રહેલો છે કે સાધારણ અણુ તો માત્ર એકજ અણુ તરીકે રહેલ છે જ્યારે પૃથિવી રૂપી અણુમાં અનેક અણુઓ સમાયેલા છે તથા રેડીઓ નવાં અનેક અણુઓ ઉત્પન્ન થાય છે જેને લઈને પૃથિવી ઉપર પૃથિવી રૂપી અણુ છિન્નભિન્ન થવાની ક્રિયા આજે ૧૮લાં વર્ષો થયાં ચાલી આવે છે, તથા તે ક્રિયા બાદરૂપમાં ૧૮લાં વર્ષો સુધી ચાલુ રહેશે. નોંધ—(Process of Electrolysis).

૨ પ્રજાપતિ (રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી) ઉત્પન્ન થયા પછી પ્રજાપતિની પ્રજા (radio activity in different forms) ઉત્પન્ન થાય છે, જેમ કે;

કાંડ ૧૧ અ. ૧ આ. ૬ કાંડિકા ૧૫ પરમેષ્ઠિન પ્રાણપત્યે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કેળો જે તેણે કર્યો જે વડે તે આપઃ બન્યો તોંધિ-આપ. એટલે જળ એટલે નેત્રીવ કિરણો (Electrons)નો પ્રવાહ. સમયન-આપઃ અગર પૃથ્વી હાનિકર્તા નથી; તે મિત્ર જેવા છે. જીવો મિત્રા વરુણ મહા કાંડ ૧ અ. ૬ આ. ૩ કાંડિકા ૨૪ Electronsના પ્રવાહ સિવાય ખીજા કિરણોનો પ્રવાહ બાળી નાખે તેવો (Scorching) છે જેથી તેને 'વરુણ' (Boiling water)ના નામથી સંબોધિત છે. શક્યાતમાં હસે-કદીન્સનો પ્રવાહ શરૂ થાય છે. [ભાગ ૪, પ્રકરણ ૩, ૨]

કાંડિકા ૧૭ પરમેષ્ઠિન પ્રાણપત્યે, પ્રાણપતિ માટે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કર્યો જેના વડે પ્રાણપતિ પ્રાણ બન્યો. આપઃ ઉત્પન્ન થયા પછી એક માસ બાદ રેડીઓ એક્ટીવિટી કાર્ય કરવા લાગી.

કાંડિકા ૧૮-પ્રાણપતિએ ઇન્દ્ર માટે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કર્યો જે વડે ઇન્દ્ર યાજ્ઞ બન્યો. રેડીઓ એક્ટીવિટી કાર્ય કરતી શરૂ થયા પછી એક માસ બાદ ગર્જનાનું ખીજ ઉડબમ્બું.

કાંડિકા ૧૯-ઇન્દ્રે અગ્નિ અને સોમ માટે પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કર્યો જે વડે અગ્નિ ખાનાર અને સોમ ખાણ બન્યો. ગર્જના ઉડબમ્બા પૃથ્વીના ઉત્તરોત્તર એક એક માસને અંતે નવું ઉત્પન્ન થતું પોઝીટીવ ચાર્જિંગ, તે પહેલાના માસના અંતમાં રહેલ વિદ્યુતના રૂપમાં ઉમેરાતું બને છે, જેને સમીપે ઉત્તરોત્તર વિદ્યુતના પાંચ રૂપ ઉત્પન્ન થાય છે જેને પાંચ દેવના નામથી સંબોધિત છે.

કાંડિકા ૨૦ પાંચ દેવોએ પૂર્ણિમા અને અમાવાસ્યાનો યજ્ઞ કર્યો જે વડે તેઓએ પૂર્વ દિશા પેળી. અહિ મેઘાની શરૂઆતનું પ્રથમ વર્ષ છે, જેમાં પહેલા માસના રેડીઓ એક્ટીવિટીનું દિશા-

ઓમાં રહેતી પરિવ્રજાઓ શરૂ થાય છે, જેની શરૂઆત પૂર્વ દિશા-
માંથી થાય છે. નોંધ-આ સાથે વિદ્યુતના જથ્થા ઉપર પૃથિવી
રૂપી મેગનેટની અમર ચાર છે જેને ધ્રુવો વિદ્યુતનો જથ્થો
ગોળાકાર આકૃતિમાં ફરવા લાગે છે અને જુન જુન સમયે
પૃથિવીના બે છેડા (ઉત્તર ધ્રુવ અને દક્ષિણ ધ્રુવ)નું સ્થાન જેમ
જેમ જુદી જુદી દિશાઓમાં ફરતું જાય છે તેમ તેમ વિદ્યુતનો
જથ્થો તેમની જુદી જુદી દિશાઓમાં ખેંચાતો જાય છે.

ઉપરોક્ત માહિત્ય ઉપરથી બે કિવાઓ વિશે સ્પષ્ટિકરણ
કરવાની આવશ્યકતા રહે છે જેવી કે -

૧ પૃથ્વીમાં અને અમાવાસ્યાને દિવસે ઉદ્ભવતી
વિદ્યુતની ક્રિયા.

૨ પૃથ્વીના બે છેડાનું જુદી જુદી દિશા તરફ વળવું.

મકરણ ૭

પૃથ્વીમાં અને અમાવાસ્યા

૧ પૃથ્વીમાં અને અમાવાસ્યાના દિવસોએ વિદ્યુતના જુદી
જુદી જાતની ક્રિયા ઉદ્ભવે છે. પૃથ્વીમાંના દિવસે ઉદ્ભવતી
ક્રિયાને 'સોમયામ' કહે છે, અમાવાસ્યાને દિવસે ઉદ્ભવતી ક્રિયાને
'સમય' કહે છે.

સોમયામ કયો ન હોય તેનાથી સમય થઈ શકતું નથી
કારણ ૧ અ ૬ આ ૪ કહિકા ૧૦ એટલે કે અમાવાસ્યાને દિવસે
ઉદ્ભવતી ક્રિયાના મૂળમાં પૃથ્વીમાંને દિવસે ઉદ્ભવતી ક્રિયા
રહેત છે.

પૃથ્વીમાંને દિવસે પૃથિવી ઉપર રહેલ સર્વ પદાર્થો ઉપર
ચંદ્રનું આકર્ષણ મોટા પ્રમાણમાં રહેતું છે એવું તે દિવસે
સમુદ્રમાં ભરતી આવવા ઉપરથી જણાય છે. પૃથિવી ઉપર રહેલ
જાળનો જથ્થો જેમ ચંદ્ર તરફ ખેંચાય છે, તેવી રીતે વાતા-

કરચાના પ્રવાહ, વાતાવરણમાં રહેલ અન્ય અણુઓ ઉપર પડતાં, સદરહુ અણુઓ છિન્નભિન્ન થાય છે જેના વડે વાતાવરણમાં રેડિઓ એક્ટ્રીવિટી છુટી થતાં, સાત પ્રકારનાં કિરણો વાતાવરણમાં એક ઉપરના ભાગમાં (સ્વ:લોક) ગોળ આકૃતિમાં ફરવા લાગે છે કહો કે વાતાવરણમાં વર્તુલો પ્રથમ ઉત્પન્ન થાય છે.

૫ પ્રથમ એક વ્યક્તિ હતી જેમાંથી સ્ત્રી અને પુરુષ ગુદાં પડ્યાં જે ફરીને ત્રોણ અગર ચોથી પેઢીએ એકમેક થાય છે કાંડ ૧ અ. ૮ ધા. ૩ કંડિકા ૬ એટલે કે શર્યાતમાં રહેલ વિદ્યુતનું મૂળ અંગ સૂર્યમાં રહેલ છે જેમાંથી પ્રથમ ઇલેક્ટ્રોન્સ (સ્ત્રી અંગ) ઉદ્ભવે છે અને પાછળથી એ ઇલેક્ટ્રોન્સનું ચક્ર ઉપર રૂપાંતર થતાં તેમાંથી વિદ્યુતનું પુરુષ અંગ ઉત્પન્ન થાય છે. (પ્રથમ સતરૂપા થયાં જેણે તપશ્ચર્યા કરી જેના વડે સતરૂપામાંથી મનુભગવાન ઉત્પન્ન થયા-ત્રાણુ પુરાણ).

૬ નોંધ :-૧ સર આછોકે ન્યુટન કલ્પના કરે છે કે ધર્મણ સિવાય અન્ય સાધનો વડે કુદરતમાં વિદ્યુતનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થતો હોય ! ઉપરોક્ત કલ્પનાને આઈ' રહેલ પ્રકરણ ૭માં આપેલ સાહિત્ય ઉપરથી ટેકા મળે છે.

નોંધ ૨—સુદાના દિવસે દરમ્યાન પૃથિવીના વાતાવરણમાં ઉત્પન્ન થતા ઇલેક્ટ્રોન્સના પ્રવાહને, પપ, આપ: અગર અગ્નિ કહવામાં આવેલ છે જે સ્ત્રીસ્વંગ છે જે સૂર્યમાંથી પૃથિવી ઉપર પડે છે, જ્યારે વાદના દિવસે દરમ્યાન ચંદ્ર ઉપર ઇલેક્ટ્રોન્સનું જે રૂપાંતર થાય છે તેને સોમ કહેલ છે જે પુસ્તંગ છે અને અમાવાસ્યાને દિવસે ઉપરોક્ત વિદ્યુતનાં બે અંગ વાતાવરણમાં કાર્ય કરતા થતા વિદ્યુતનું જે રૂપ ઉદ્ભવે છે તેને આજ્ય ના નામથી સંબોધેલ છે, માટે જ કહ્યું છે કે દ્વય વા ડાદે ન તૃતીયમસ્તિ કાંડ ૧ અ. ૧ ધા. ૧ કંડિકા ૪.

૬ પ્રથમ અમાવાસ્યાને દિવસે વિદ્યુતનું જે રૂપ ઉદ્ભવે છે તેમાં ત્યાર પછી આવતી અમાવાસ્યાને દિવસે ઉત્પન્ન થતું વિદ્યુતનું તત્ત્વ આજ્ય ઉમેરાતાં વિદ્યુતનું તાન નવું રૂપ ઉદ્ભવે છે, .

અને એ પ્રમાણે ઉત્તરોત્તર આવતી દર અમાવાસ્યાને દિવસે વિદ્યુતનાં એકમેકથી બુદ્ધાં પડતાં પાંચ ૩૫ ઉત્તરોત્તર ઉત્પન્ન થાય છે (ભાગ ૪ પ્રકરણ ૬,) માટે જ કહ્યું છે કે યજ્ઞપાત્રો જોડીમાં લેવામાં આવે છે. જે પદાર્થ પડે મિથુન થાય છે કાંડ ૧ અ. ૧ થા. ૧ કાંડિકા ૨૨, અને તેમ ચતાં અંતમાં વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ શરૂ થાય છે.

પ્રકરણ ૮

વિદ્યુતનું પરિભ્રમણ

૧ જેવી રીતે સૂર્યની આસપાસ રહેન પૃથિવીનું એક પરિભ્રમણ એક વર્ષના સમયનું રહેલ છે તેવી રીતે અમુક વસ્તુની આસપાસનું સૂર્યનું એક પરિભ્રમણ એકસો વર્ષના સમયનું રહેલું હોય તેમ જણાય છે, અને એ એકસો વર્ષનો સમય ૩૩ વર્ષનો એક ભાગ એવા ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલો છે.

૨ પ્રથમ ૩૩ વર્ષના જનલ પ્રથમ ભાગની શરૂઆતમાં અગ્નિ (Electrons)નો પ્રવાહ તથા સોમ (Electrons માં થી રૂપાંતર થયેલ કિરણોનો પ્રવાહ) કાર્ય કરતા ચતાં, રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી કાર્ય કરવા લાગે છે, જે અગ્નિ અંગિરઃ ૩૩ વર્ષના અંતમાં કાર્ય કરતી જંધ પડે છે કારણ કે ૩૩ મુ વર્ષ એ વિદ્યુતના સંપાત (Equinox ભાગ ૪ પ્રકરણ ૫, ૨ વ) છે; જ્યાં Electrons તથા Protonsની સંખ્યા સમપ્રમાણમાં રહેલી છે.

૩ બીજા ૩૩ વર્ષની શરૂઆતમાં ઇલેક્ટ્રોન્સ તથા પ્રોટોન્સની સંખ્યામાં ફરકેર ચતાં ફરીને રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી કાર્ય કરતી થાય છે, જે ૬૬ વર્ષના અંતમાં કાર્ય કરતી જંધ પડે છે કારણ કે ૬૬ મુ વર્ષ એ વિદ્યુતમાં રહેન મૂળ અંગનો બીજો સંપાત કાળ છે.

૪ ફરીને ૩૩ વર્ષનો ત્રીજો ભાગ શરૂ થાય છે, જે દરમિયાન રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી ફરીને કાર્ય કરવા લાગે છે, જેનો અંત ૯૯ વર્ષના અંતમાં થાય છે.

૫ સૈકાનું છેલ્લું વર્ષ ઓગર્મનું વર્ષ છે, એટલે કે રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી (અગ્નિ આગિર: ભાગ ૪ પ્રકરણ ૫, ઝ) વાતાવરણ બદલ નામ છે અને એક વર્ષ જાદ કરીને તે વાતાવરણમાં દેખાય છે, કેમ જાણે કે ગર્ભાશયમાં એક વર્ષ રહ્યા બાદ તેનો પુનરજન્મ થતો ન હોય.

સમર્થન-કાંડ ૧ અ. ૮ ખા. ૩ કંડિકા ૨૭ જુલુ (Negative charging) અને ઉપમૃત (પોઝીટીવ ચાર્જિંગ) એ બે ચમસ (Spoons)ની જોડી છે, જેને યજ્ઞની ચરઆતમાં જોડવામાં આવે છે, જે સ્વિષ્ટકૃત વખતે (પ્રથમ સંપાત) અક્ષય થાય છે. તુર્તમાં તેમને ફરી જોડવામાં આવે છે જે અનુષાન્ન વખતે (બીજો સંપાત) ફરીને અક્ષય થાય છે, ફરીને તેમને જોડવામાં આવે છે જે યજ્ઞના અંતમાં મુસાફરી પૂર્ણ થતાં ફરીને જુલુ પડે છે. યજ્ઞના અંતમાં પુત્રનો જન્મ થાય છે. નોંધ-પુત્ર એટલે નવો ઉત્પન્ન થતો અગ્નિ અગિર:

નોંધ-ઉપરોક્ત વિધાનથી સમજાય છે કે વિદ્યુતનો પ્રવાહ ૩૩ વર્ષના સમય પર્વત વળા કરે છે જે માન્યતાને 'Thirty years of Light Scattering' ની થીઅરીથી રોકા મળે છે.

૩૩ વર્ષના સમયનો એક ભાગ, ફરીને ૧૧, ૧૧ વર્ષનો એક ભાગ એવા ત્રણ ભાગમાં વહેંચાયેલો રહે છે, જે દરેક ૧૧ વર્ષના સમય દરમિયાન રેડીઓ એક્ટ્રીવિટીની ચડતરની ગતિ ૪૦ વખત (એક દિશામાં ૧૦ વખત) થાય છે.

ઉપસંહાર

૧ આ પુસ્તકમાં રહેલ ભાગ ૧ તથા ભાગ ૪ માં રહેલ સાહિત્ય ઉપરથી જણાય છે કે ચતુષ્વ આલ્મશુના સિદ્ધાંતો જન-સમાજ સમક્ષ મુકવામાં આવ્યા તે સમયે આર્યોને રેડીઓ એક્ટ્રીવિટી સંબંધેનું યાન સંપૂર્ણ હતું જે યાન સંપાદન કરવા માટેના સાધનો તરીકે તેમની પાસે આધુનિક દગનો પ્રયોગશાળાઓ

BHAVAN'S LIBRARY

NB—This is issued only For one week till _____

This book should be returned within a fortnight from the date last marked below

Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue	Date of Issue
---------------	---------------	---------------	---------------

19 APR 1967

1 7/ 1967

18 JAN 1969

12 FEB 1969

29 JUL 1985

26 FEB 1988

4 MAY 1993

Bharatiya Vidya Bhavan's Grantbazar BOOK CARD

Call No S/2/219/91-81-2 : Title

21st 24 GILLESPIE

Author 21st 24 GILLESPIE

Date of issue	Borrower's No	Date of issue	By
19 APR 1951	Prof. J. K. ...		
18 NOV 1. 65			
18 JAN. 1959			
12 FEB 1959			
23 JUL			
26 FEB			
F 41			